

๓ ๙๖ ๐



นิบาตชาดก

เล่ม ๑๗

สังยุตตนิกาย แลสังคตนิบาต

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

คุณหญิงเลื่อนฤทธิ ต.จ.

เมื่อดับขันโรง พ.ศ. ๒๔๗๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ

ถนนบำรุงเมือง ในพระนคร

१६३६





๖๑๐



นิบาตชาตภ

เล่ม ๑๗

สังฆวินิบาต แล สัตตนิบาต

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

คุณหญิงเลื่อนฤทธิ ต.จ.

เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๗๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ

ถนนบำรุงเมือง ในพระนคร





คุณหญิงเลื่อนฤทธิ์ ต.จ.,
พ.ศ. ๒๔๐๖ - ๒๔๗๐



คำนำ

นายพลโท พระยาเทพหัสดิน รั้งฉันทะของน้องชายหญิงซึ่ง
พร้อมใจกันจะทำการปลงศพของคุณ คุณหญิงเดือนฤทธิ์มารดา
อันได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ปลงในสุสานหลวง ณ
วัดเทพศิรินทราวาส แด่กำหนดจะได้พระราชทานเพลิงในปลายเดือน
พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ นี้ มหาธีรราชบัณฑิตยสภา ถึงเรื่อง
หนังสือซึ่งสมควรจะพิมพ์แจกเป็นมิตรพล ข้าพเจ้าแนะนำให้พิมพ์
หนังสือนี้ขนาดซอกเล่มที่ ๑๗ ด้วยคิดเห็นว่าเป็นหนังสือซึ่งผู้แปล
ผู้ที่ได้รับพิมพ์มาแต่ก่อน ถ้วนมีเจตนาเพื่อสนองพระเดชพระคุณใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คุณหญิงเดือนฤทธิ์ เป็น
ราชินิกุล แต่เป็นผู้ซึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระเมตตากรุณา
มากคนหนึ่ง ถ้าหนังสือแจกในงานศพเนื่องเป็นการสนองพระเดช
พระคุณสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็จะสมควรนักหนา หากคุณหญิง
เดือนฤทธิ์ทราบได้ในปรโลกก็คงจะยินดีอนุโมทนา พระยาเทพหัสดิน
ก็ยินดีเห็นชอบด้วย จึงรับพิมพ์ขนาดซอกเล่มที่ ๑๗ นี้เนื่องในกุศล
บุญราษซึ่งบำเพ็ญสนองคุณมารดา

อนึ่งใน การพิมพ์ หนังสือมิตรพลในงาน ศพ คุณหญิงเดือนฤทธิ์
ครั้งหนึ่งหน้าที่จะเพาะตัวข้าพเจ้าอยู่อย่างหนึ่ง ด้วยเมื่อคุณหญิง
เดือนฤทธิ์ยังมีชีวิตอยู่ ได้ขอคำมั่นของข้าพเจ้าไว้ ว่าถ้าคุณหญิง

เดือนฤกษ์ถึงมรณภาพก่อนข้าพเจ้าใช้ ขอให้ข้าพเจ้าแต่งเรื่องประวัติ
ซึ่งจะพิมพ์ในหนังสือแจกในงานศพให้ด้วย ข้าพเจ้าจึงแต่งเรื่อง
ประวัติต่อไปนี้ให้ตามสัญญา แต่ตามความจริงที่ได้ทราบมา

ประวัติ

คุณหญิงเดือนฤกษ์ ค.จ. เป็นเชื้อสายราชินิกุลในสมเด็จพระ
เทพศิรินทรา บรมราชินี พันปี หลวง แห่งพระบาท สมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๖ กันยายน
ปีกุนเบญจศก พ.ศ. ๒๔๐๖ พระยาจำเริญยศ (เดช ฤทธิเดช)
เป็นบิดา คุณหญิงพักทอง ธิดาพระยาราชสุภาวดี (ปาด สุรคุปต์
ราชินิกุล) เป็นมารดา

เมื่อคุณหญิงเดือนฤกษ์ยังเยาว์ ในเวลาตอนปลายรัชกาลที่ ๕
แถมตอนต้นรัชกาลที่ ๕ นั้น การศึกษาอักษรสมัยตามวิธีปัจจุบันนี้
เพิ่งเริ่มจัดแต่สำหรับเด็กผู้ชาย ส่วนเด็กผู้หญิงในสมัยนั้น นอกจาก
เจ้านายในพระราชสกุล ผู้ปกครองมักยังไม่เห็นกันอยู่ว่าจำเป็นต้อง
เล่าเรียน แต่เมื่อคุณหญิงเดือนฤกษ์อยู่ในฐานะติดกับเด็กหญิง
คนอื่นด้วยเหตุ ๒ อย่าง อย่างหนึ่งคือเป็นลูกรักของบิดา แต่ทำนอง
จะติดบิดา ไปไหนบิดาจึงย่อมนพาไปด้วยเสมอ แม้จนถึงเมืองเขมร
ก็ได้เคยไปกับบิดาตั้งแต่มดเล็ก อีกอย่างหนึ่งนั้นบิดามีตำแหน่งรับ
ราชการอยู่ในกระทรวงมหาดไทย ได้เป็นเจ้าหน้าที่ในการทำหนังสือ

เช่นร่างทองตรากระทรวง หรือเขียนใบบอกของคนในเวลาไป
ราชการเป็นต้น มาตั้งแต่ยังเป็นทีหลวงศรีเดนา คุณหญิงเดือนฤทธิ์
ตามบิดาคิดตัวอยู่เดิมอ ก็ได้อีกาสประกอบกับอุปนิสัยซึ่งชอบ
เรียนหนังสือ เพียรศึกษาอักษรสมัยค่อพวกนายเวรแต่เดิมนั้นบ้าง
ค่อบิดาบ้าง จนได้ความรู้หนังสือไทยคล้ายกับเป็นเด็กผู้ชาย เพราะ
ฉะนั้นเมื่อภายหลังมาจึงสามารถจนถึงแต่งหนังสือได้ เช่นแต่ง
ประวัติของคุณหญิงพักทองผู้มารดา อันปรากฏอยู่ข้างต้นหนังสือ
ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒ ซึ่งสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถฯ
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานศพคุณหญิง
พักทองนั้นเป็นต้น

ข้อเดียว ของ คุณหญิงเดือนฤทธิ์ เริ่มปรากฏ แพร่หลาย แต่เมื่อ
แรกรู้แล้ว ด้วยเลื่องลือกันว่าเป็นหญิงสวยอย่างยิ่งในสมัยนั้นคน
หนึ่ง แต่เป็นบุญตัวมิต้องรับความเดือดร้อนเพราะเหตุนั้น ด้วย
เป็นผู้ คมคักดีแต่จรรยา ทั้งบิดามารดาก็ปกครองโดยทางที่ชอบ
มาถึง พ.ศ. ๒๔๓๘ ได้ทำการมงคลแต่งงานกับนายพุด เทพหัสดิน
ณอยุธยา อันเป็นราชินิกุลแต่เป็นบุตรชายสืบสกุลของพระยาไชย
สุรินทร์ (เจียม) ซึ่งเคยเป็นที่พระพี่เลี้ยงแล้วได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้า
กรม ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อก่อนแต่จ
ได้ถึงกษัตริย์ราชสมบัติ คุณหญิงเดือนฤทธิ์อยู่กับสามีมาด้วยความ
ดีไมตรีสมบูรณ์พูนสุขด้วยกัน ฝ่ายสามีเป็นข้าหลวงเดิมได้รับ

ราชการสนองพระเดชพระคุณตั้งแต่เป็นมหาดเล็กพิเศษ แล้วได้
เลื่อนยศบรรดาศักดิ์ขึ้นโดยลำดับด้วยมีความสามารถ จนได้เป็นที่
หลวงฤทธิชัยเวรมหาดเล็ก แลทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้มียศ
ทหารเป็นราชองครักษ์ประจำพระองค์ แล้วได้เป็นนายพันเอกที่ปลด
ทัพบกในกรมยุทธนาธิการ ฝ่ายภรรยาอำนวยความสะดวกบ้านเรือน แล
ช่วยต้อนรับเลี้ยงดูมิตรสหาย ของสามีในเวลา เมื่อมาเยี่ยมเยือน ถึงที่
อยู่ ก็มีผู้คนเคยชอบพอกันขึ้นโดยลำดับ ตัวข้าพเจ้าผู้แต่งเรื่อง
ประวัตินี้ได้คุ้นเคยกับหลวงฤทธิชัยเวรอยู่ก่อนแล้ว ครั้นเมื่อเป็น
ผู้ช่วยบัญชาการทหารบก หลวงฤทธิชัยเวรได้เป็นตำแหน่งปลัด
ของข้าพเจ้าก็เคยชอบพอกันสนิทสนม ได้ไปหาหลวงฤทธิชัยเวร
ถึงบ้านเรือนเนื่อง ๆ จึงได้เริ่มคุ้นเคยชอบพอกับคุณหญิงเดือนฤทธิ
ซึ่งแต่เนิ่นมาจนตลอดอายุ

หลวงฤทธิชัยเวรกับคุณหญิงเดือนฤทธิ มีบุตรธิดาด้วยกัน ๘ คน
มีตัวอยู่ในเวลานี้แค่ ๔ คน คือ

๑. นายพลโท พระยาเทพหัสดิน (ผาด เทพหัสดิน ณ อยุธยา)
๒. นางสาวละม้าย
๓. นายพลตรี พระยาอานุกาฬไกรภพ (จำรัส เทพหัสดิน ณ อยุธยา)
๔. คุณหญิงเพ็ญศรี อรรถกถยวาทวงศ์

คำโบราณที่กล่าวว่าความสุขเป็นคู่กับความทุกข์ คำนี้ประจักษ์
 จริงในเรื่องประวัติของคุณหญิงเลื่อนฤทธิ์ ด้วยตั้งแต่แต่งงานมา
 ได้มีความสุขทุกสถานอันดีศรีจะพึงหวัง แต่ได้ครองความสุขนั้น
 อยู่เพียง ๑๔ ปีก็อันตรธานไปโดยพลัน ด้วยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓
 หดวงฤทธิ์นายเวรเกิดมีอาการป่วยอยู่ไม่ถ่วงถึงแก่กรรม ทั้งความ
 ทุกข์และความลำบากมาถึงตัวคุณหญิงเลื่อนฤทธิ์โดยทันที ราวกับ
 ว่าน้ำไหลหลากท่วมมารอบข้าง ด้วยผู้เป็นชั้นบุรพการีที่ได้เคย
 ปกครองคนมาแต่ก่อน เหลืออยู่แต่มารดาที่ชราทุพพลภาพ คุณหญิง
 เลื่อนฤทธิ์ต้องดูแลปฏิบัติอยู่แล้ว โหนบุตรและธิดาซึ่งได้มีขึ้นก็ล้วน
 แต่ยอมเยาว์ยังจะต้องเลี้ยงดูอยู่ในอกอีกช้านาน คุณหญิงเลื่อนฤทธิ์
 ได้ประสบความทุกข์ของแม่เจ้าเรือนสักเพียงไรในครั้งนั้น ได้
 แต่ดิ้นนิฐานโดยความที่พรรณนามา มีที่หวังอยู่แต่ไม่ขาดแคลน
 ทรัพย์ สัมบัติกับพระบารมีในพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่
 หัว กับทั้งสมเด็จพระอนุชาเป็นที่พึ่ง ก็ได้พระบารมีปกเกล้าฯ
 สมหวัง เป็นต้นว่าการศึกษาของบุตร สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็ทรง
 พระกรุณาโปรดฯ ให้ส่งเป็นนักเรียนหลวงไปเล่าเรียนในยุโรปทั้ง
 ๒ คน แต่เมื่อคุณหญิงเลื่อนฤทธิ์มีความทุกข์ยากลำบากอย่างไร
 ก็โปรดฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เข้าเฝ้าฯ แห่น้ำเพื่อกินได้
 เป็นนิจฯ สมเด็จพระอนุชาที่ทรงพระกรุณาทำนองเดียวกัน แม่
 มีวิธหายของสามี โดยมากก็มีไมตรีจิตต์เต็มใจช่วยเหลือ เมื่อ

ราชการต้นของพระเดชพระคุณตั้งแต่เป็นมหาดเล็กพิเศษ แล้วได้
เลื่อนยศบรรดาศักดิ์ขึ้นโดยลำดับด้วยมีความสามารถ จนได้เป็นที่
หลวงฤทธิชัยเวรมหาดเล็ก แลทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้มียศ
ทหารเป็นราชองครักษ์ประจำพระองค์ แล้วได้เป็นนายพันเอกที่ปลัด
ทัพบกในกรมยุทธนาธิการ ฝ่ายภรรยาอำนวยความสะดวกบ้านเรือน แล
ช่วยค้ำรับเลี้ยงดูมิดชิดหาย ของสามีในเวด้า เมื่อมาเยี่ยมเยือน ถึงที่
อยู่ ก็มีผู้คนเคยชอบพอกันขึ้นโดยลำดับ ตัวข้าพเจ้าผู้แต่งเรื่อง
ประวัตินี้ได้คุ้นเคยกับหลวงฤทธิชัยเวรมายก่อนแล้ว ครั้นเมื่อเป็น
ผู้ช่วยบัญชาการทหารบก หลวงฤทธิชัยเวรมได้เป็นตำแหน่งปลัด
ของข้าพเจ้าก็เคยชอบพอกันสนิทสนม ได้ไปหาหลวงฤทธิชัยเวรม
ถึงบ้านเรือนหนึ่ง ๆ จึงได้เริ่มคุ้นเคยชอบพอกับคุณหญิงเลื่อนฤทธิ
ตั้งแต่บัดนั้นมาจนตลอดอายุ

หลวงฤทธิชัยเวรมกับคุณหญิงเลื่อนฤทธิ มีบุตรธิดาด้วยกัน ๘ คน
มีตัวอยู่ในเวลานี้แต่ ๔ คน คือ

๑. นายพลโท พระยาเทพหัสดิน (ผาด เทพหัสดิน ณ อยุธยา)
๒. นางสาวละม้าย
๓. นายพลตรี พระยาอานุกาฬไกรภพ (จำรัส เทพหัสดิน ณ อยุธยา)
๔. คุณหญิงเพ็ญศรี อรรถกถยวาทวัต

คำโบราณที่กล่าวว่าความสุขเป็นคู่กับความทุกข์ คำ^๕ประจักษ์
 จริงในเรื่องประวัติของคุณหญิงเลื่อนฤทธิ์ ด้วย^๕ตั้งแต่แต่งงานมา
 ได้มีความสุขทุกสถานอันดีศรีจะพึงหวัง แต่ได้ครองความสุขนั้น
 อยู่เพียง ๑๔ ปีก็อันตรธานไปโดยพลัน ด้วยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓
 หดวงฤทธิ์นายเวรเกิดมีอาการป่วยอยู่ไม่กี่วันถึงแก่กรรม ทั้งความ
 ทุกข์แถมความลำบากมาถึงตัวคุณหญิงเลื่อนฤทธิ์โดยทันที ราวกับ
 ว่าน้ำไฟตกลงมาท่วมมารอบข้าง ด้วยผู้เป็นชั้นบุรพการีที่ได้เคย
 ปกครองตนมาแต่ก่อน เหลืออยู่แต่มารดาที่ชราทุพพลภาพ คุณหญิง
 เลื่อนฤทธิ์ต้องดูแลปฏิบัติอยู่แล้ว โหนบุตรเถรिताซึ่งได้มี^๕ชนกตั้งวัน
 แด่ยอมเยาว์ยังจะต้องเลี้ยงดูอยู่ในอีกอีกช้านาน คุณหญิงเลื่อนฤทธิ์
 ได้ประสบความทุกข์ของแม่เจ้าเรือนดังที่เพียงไรในครั้งนั้น ได้
 แแต่^๕ต้นนิฐานโดยความที่พรรณนามา มี^๕ที่หวังอยู่แต่ไม่ขาดแคลน
 ทรัพย์ สัมบัติกับพระบารมีในพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่
 หัว กับทั้งสมเด็จพระอนุชาเป็น^๕ที่พึ่ง ก็ได้พระบารมีปกเกล้าฯ
 สมหวัง เป็น^๕ต้นว่าการศึกษานักบุตร สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็ทรง
 พระกรุณาโปรดฯ ให้ส่ง^๕เป็นนักเรียนหลวงไปเล่าเรียนในยุโรปทั้ง
 ๒ คน แต่เมื่อคุณหญิงเลื่อนฤทธิ์มีความสุขยากลำบากอย่างไร
 ก็โปรดฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เข้าเฝ้า^๕แทน^๕เพื่^๕ทูล^๕ได้
 เป็น^๕นิจ^๕ สมเด็จพระอนุชาที่ทรงพระกรุณาทำนองเดียวกัน แม้
 มี^๕วิสัย^๕ของ^๕ดาม^๕ โดยมากก็มี^๕ไมตรี^๕จิต^๕เต็มใจ^๕ช่วยเหลือ เมื่อ

คุณหญิงเตือนฤทธิ์ว่างานหรือปรึกษาหารือในเวทามักถูกระหาม
ผู้ใดที่จะรังเกียจไม่ อาศัยฐานะเป็นดังกล่าวมา ประกอบกับความ
ถึงจรรยา มารยาทนั้นคงเป็นเครื่องคุ้มครองตน คุณหญิงเตือน
ฤทธิ์จึงคงตัวมาได้

อีกประการหนึ่งคุณหญิงเตือนฤทธิ์นั้นเมื่อเมื่อต้นตำมได้ กิจ
การอันใดซึ่งตำมได้เคยรับเป็นธุระมา เป็นคັນว่าดูแลจัดการเล่า
เรียนของน้อง ๆ ในสกุลเทพหัตถ์ดินซึ่งยังยอมเยาว์ คุณหญิงเตือน
ฤทธิ์ก็เอาเป็นธุระจัดการทำนุบำรุงเหมือนอย่างตำมได้เคยทำมา อีก
ประการ ๑ หน้าที่อย่างใดของผู้เป็นภรรยาข้าทูลละอองธุลี พระบาท
จะพึงกระทำก็ยังคงกระทำต่อมาไม่ทอดทิ้งให้บกพร่องยกตัวอย่างดัง
เมื่อครั้งตั้งสถาปนา โดมแดง (อันเรียกว่า “ตึกภาษาชาติ” บัดนี้)
ก็ตำมก็เข้าเป็นสมาชิกแต่ชั้นแรก แดเพราะเหตุที่ได้เล่าเรียนอักษร
สมัยมีความรู้มากดังกล่าวมาแล้ว ในไม่ช้าก็ได้เลื่อนเป็นตำแหน่ง
เลขานุการ แดต่อมาได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุฑา
จุลจอมเกล้าฝ่ายใน แดได้เลื่อนขึ้นถึงชั้นดุษฎีจุฑาภรณ์
เกียรติยศพิเศษ อันภรรยาข้าราชการซึ่งตำมมิได้รับพานทอง น้อย
ตัวจะได้พระราชทานเหมือนคุณหญิงเตือนฤทธิ์

เรื่องประวัติของคุณหญิงเตือนฤทธิ์ตอนเมื่อตั้งตัวได้แคว้นไปกิด
การประมาณพลาดเสียคราวหนึ่ง ด้วยเมื่อเจ้าพระยามหินทรศักดิ์
ดำรงยังมีชีวิตอยู่ ท่านคิดตั้งโรงละครคอนเก็บเงินคนดู อย่างเช่นเล่น

กันในยุโรป มีคนชอบดูกันมาก ครั้นละคอนโรงปริงต์ทิเอเดอนั้น
 เด็กเมื่อเจ้าพระยามหินทรฯ ถึงอดิฏยกรรม คุณหญิงเดือนฤกษ์
 สำคัญว่าการเด่นละคอนเช่นนั้นจะหาทำไรเลี้ยงตัวได้ ก็คิดฝึกหัด
 ละคอนขึ้นโรงหนึ่ง เรียกชื่อว่า “ละคอนผสมสามัคคี” แต่การนั้น
 กลับเปนทางขาดทุน แลเปนเหตุให้ได้รับความเดือดร้อนต่าง ๆ
 แม้จนถูก หมิ่นประมาท ถึงต้องร้องฟ้องในโรงศาลเพื่อรักษาชื่อเสียง
 แต่ยังมีควมรำคาญด้วยประการอย่างอื่นเกือบเนืองนิจ จนสมเด็จพระ
 พุทธเจ้าหลวงออกพระโองสวฯ ว่าน่าต่อสร้อยชื่อว่า “ท่านเดือน
 ฤกษ์นาหานกนิคยอินดิเคนต์” ดังนี้ เพราะเกิดเหตุเดือดร้อนที่ไร
 คุณหญิงเดือนฤกษ์ก็เปนเข้าไปเฝ้าฯ กราบทูลให้ทรงทราบความ
 ทุกขร้อนคามเคยมานี้ ด้วยรู้ว่าทรงพระกรุณาไม่ถือโทษ แต่ครั้ง
 นั้นเปนบุญที่ยังไม่ทันชุกโชคละเอียดหายมากมาย พอพระยาเทพหัสดิน
 บุตรคนใหญ่ซึ่งออกไปยุโรปสำเร็จการศึกษากลับมาถึง คุณหญิง
 เดือนฤกษ์ก็มอบกิจธุระให้บุตรคิดจัดการแก้ไข แลได้อาศัยพระบรม
 ราชานุเคราะห์ของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทรงรับซื้อที่บ้านเก่าอัน
 อยู่ริมวัดจักรวรรดิราชาวาสให้เป็นทุน จึงพ้นความลำบาก แลเข้าไป
 ตั้งบ้านเรือนอยู่ใหม่ที่ริมคลองสามเสนคือกับถนนพิษณุ ได้ยู่ที่นั่น
 ต่อมาโดยความผาสุกจนตลอดอายุ

แม้เมื่อคุณหญิงเดือนฤกษ์มอบกิจการอย่างอื่นแก่บุตรแล้ว หน้า
 ที่อันใด ซึ่งภรรยา ข้าราชการ จะพึงสนอง พระเดช พระคุณใน พระราช

ด้านนี้ก็ จะพึงกระทำเพื่อความเคารพต่อท่านผู้มีคุณแก่ด้ามเหล็ก
 เองมาแต่ก่อนก็ดี คุณหญิงเดือนฤทัยยังคงปฏิบัติอยู่เป็นนิมิตได้
 ตะเอยทอดทิ้ง เพราะฉะนั้นจึงอยู่ในผู้ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดยกย่อง
 ต่อมาในรัชกาลที่ ๖ ดังเช่น เมื่อสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินี
 นารถ ทรงฉลองพระชนมายุครบ ๕๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ ก็ทรง
 พระกรุณาโปรดฯ ให้มีคุณหญิงเดือนฤทัยในหมู่ผู้เป็นสหชาติขึ้น
 ด้วย อันโปรดฯ ให้เชิญเข้าประชุมนั่งร่วมโต๊ะด้วย แลพระราช
 ทานของขวัญเป็นที่รักในงานนั้นด้วย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
 เกดเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเข็มขัดทองคำ
 เดิมกับเข็มพระปรมายิธิยชนที่ ๒ (ลงยาประดับเพชร) แลพระราช
 ทานเดือนขึ้นเป็นชนที่ ๓ (ประดับเพชรล้วน) เป็นของขวัญ
 เมื่อคุณหญิงเดือนฤทัยต้องอายุครบ ๖๐ ปี เพราะได้รับพระราช
 ทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ถึงชั้นสูงสุดอันสมควรแก่ฐานะมาแต่ใน
 รัชกาลก่อนแล้ว

เรื่องประวัติของคุณหญิง เดือนฤทัย ในตอนเมื่ออายุดั่งเข้า
 บัณฑิตวัย ดูเหมือนจะกล่าวได้ว่าผ่านเขตรทุกขวบนั้นมีแต่ความสุขฝ่าย
 เดียว ด้วยบุตรทั้ง ๒ คนก็ได้รับราชการมียศศักดิ์สูงด้วยความชอบ
 ความดี ริดาที่ออกเรือนก็ได้เป็นคุณหญิง ริดาที่ยังอยู่ด้วยก็อุทิศให้
 ปฏิบัติให้ได้ความสุขสำราญ เป็นอันปลดเปลื้องความวิตกในการ
 บ้านเรือน ตลอดจนการที่จะรักษาวงศ์สกุลให้ถาวรสืบไปภายหน้า

เป็นอันดีท่วงใด เพราะวางใจในบุคริศาได้ประการหนึ่ง อีก
 ประการหนึ่งว่าโดยส่วนผู้อื่นนับตั้งแต่เจ้านายข้าราชการ ทั้งฝ่าย
 หน้าแต่ฝ่ายใน ตลอดจนบุคคลชั้นอื่น บรรดาที่ได้รับจากคุณเคยกันมา
 ก็ดูเหมือนจะมีแต่ผู้ชอบพอ มิได้กันแต่ชอบมากแต่จะน้อยตามความ
 คุณเคย จะหาผู้ใดรังเกียจเกลียดชังคุณหญิงเถื่อนฤทธิ์หามิได้ ทั้ง
 นี้เป็นธรรมดา เพราะคุณหญิงเถื่อนฤทธิ์รักษาวินัยปฏิบัติมา

เต็มอ เป็นคนว่าเคยสนองพระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวแต่เจ้านายมาแต่ก่อนอย่างไร แต่เคยหมอบนับถือหรือชอบ
 พอท่านผู้อื่นมาอย่างไร ก็คงประพฤตินั้นนั่นค้อมมา แม้ในเวลาเมื่อ
 สูงอายุแล้ว ตามโอกาสแต่กำลังซึ่งสามารถทำได้ มิให้บกพร่องหรือ
 แปลกเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น จึงชื่อว่าได้รับความดีจากกตญาณมิตรด้วย
 อีกสถานหนึ่งจนตลอดอายุ ประวัติของคุณหญิงเถื่อนฤทธิ์ถ้าจะรวม
 กล่าวแต่โดยย่อ ก็ดูเหมือนจะสมกับคำอุปมาในพระพุทธศาสนา
 ว่าเป็นผู้มาด้วยสว่างใส เมื่อสิ้นอายุก็ละโลกไปด้วยสว่าง มีความ
 ดีปรากฏประจำอยู่เป็นที่สรรเสริญของสาธุชนด้วยประการดังนี้

คุณหญิงเถื่อนฤทธิ์ป่วยถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน
 ปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๗๐ จำนวนอายุได้ ๖๓ ปี สิ้นเรื่องประวัติของ
 คุณหญิงเถื่อนฤทธิ์เพียงเท่านี้

ราชบัณฑิตยสถานขออนุโมทนากุศลบุญราศีทักษิณานุประทาน ซึ่ง
 บุครเถรศาคุณหญิงเถื่อนฤทธิ์ พร้อมใจกันบำเพ็ญกุศล ปดุงศพสนอง

คุณมารดาด้วยความกตัญญูแก่คุณพ่อที่ได้พิมพ์หนังสือนิบาต
ชาดกเล่มนี้ให้แพร่หลาย หวังใจว่าผู้ที่ได้รับสมุดเล่มนี้ไปอ่าน คง
จะมีความยินดีและอนุโมทนาด้วยทั่วกัน

อุภัย ๒๖ พฤษภาคม

นายกฯ ขบขัน ติดยศ

วันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๑



สารบาฬ

(๕๒๘) โสณกษาคที่ ๑

พระโพธิสัตว์ด้วยพระชาติเป็นพระเจ้าอรินทมะ พระ
เจ้ากรุงพาราณสี มัวเมาในราชสมบัติจนทรงลืม
โศณกกุมารสหายที่รัก ผู้ซึ่งได้สำเร็จเป็นพระปัจเจก
พุทธเจ้า ภายหลังมีเด็กคนหนึ่งนำพระองค์ให้ได้
พบกันที่พระราชอุทยาน พระปัจเจกพุทธเจ้าได้แสดง
อาทิณพโทษในกามแลอาณิสังสในเนกขัมม พระองค์
ทรงดับเกิดความเบื่อหน่ายในการครองราชสมบัติ
จึงออกทรงผนวชเป็นราชฤๅษี ยังฉานแลอภิญญา
ให้เกิด ในที่สุดแห่งพระชนม์ชีพก็ได้ไปบังเกิดใน
พรหมโลก

หน้า ๓

(๕๒๙) สังกิจกษาคที่ ๒

พระโพธิสัตว์ด้วยพระชาติเป็นสังกัจจณีย์ ดำริ
ฉานแลอภิญญา ได้ถวายโอวาทแก่พระเจ้าพรหม
ทัตต์ผู้ปลงพระชนม์พระชนกของตนแล้ว มีความ
เร่าร้อนพระทัย ให้เขาพระทัยแต่ให้ทรงละเวร &
มีปาณาติบาตเป็นต้น

หน้า ๓๓

(๕๓๐) กุสชาดกที่ ๑

พระโพธิสัตว์ด้วยพระชาติเป็นพระเจ้ากุตราฐ พระ
องค์เป็นผู้ฉลาดรู้จับคิดปศาคัศตรทั้งปวง แต่พระรูป
ชั้เหร่ จนพระอัคมเห็นต้องเดียดจันไม่อภิรมย์ด้วย
พระองค์ได้เดียดจันตาม แดได้ทรงพยายามด้วย
ประการต่าง ๆ ที่จะได้พระมเหสีกลับคืนมา ภาย
หลังได้รับความอนุเคราะห์ของท้าวสักกะ จึงได้
ปรองดองกัน หน้า ๕๙

(๕๓๑) โสณนันทชาดกที่ ๒

พระโพธิสัตว์ด้วยพระชาติเป็นพราหมณฤๅษีชื่อโสณ-
บัณฑิต ได้จับได้นันทบัณฑิตน้องชาย ผู้ไม่เชื่อฟัง
ถ้อยคำเสียจากสำนัก ภายหลังนันทบัณฑิตไปพา
พระเจ้ามโนรราชพร้อมด้วยพระราชา ๑๐๑ มาช่วย
ขอโทษ จึงได้ถวายโอวาท ให้พระราชาเหล่านั้น
ดำรงอยู่ในอปายนธรรม หน้า ๓๒๐

สัญญาบัตร

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ
ทรงเรียบเรียง

นมตฺถํ สุกตสฺส ฯ

๑ ไฉนกาชาตก [๕๒๘]

กสฺสํ สุตฺวา สตํ ทมฺมํ อิทํ สุตฺวา เขตฺวเน วิหรณฺโต
เนกขมฺมปารมมํ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ เมื่อทรงดำริว่า
อิริยาบถประทับอยู่ณะเขตวนาราม ทรงปรารภเนกขัมมปารมมัตถ์
พระธรรมเทศนาว่า กสฺสํ สุตฺวา สตํ ทมฺมํ เป็นต้น ฯ

ตथा हि ความพิศดารว่า ถาถนั้น เมื่อสมเด็จพระพุทธองค์ทรง
พระภาคเด็จพระเจ้าในท่ามกลางแห่งภิกษุทั้งหลายผู้พรรณนาถึงเนกขัมม
ปารมมํ ณ โรงธรรมสภา ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ตถาคคอกมทา
ภินะชกรรมณฺแต่ในกาถนั้นก็หาไม่ ได้บอกแจ้งแล้วในกาถก่อน แล้ว
ทรงนำทูลเรณิกามา ดังต่อไปนี้ ฯ

อติเต ราชคเห มคธราชา ราชํ กาเรสิ ในอดีตกาล
พระเจ้ามคธราชผ่านพิภพในกรุงราชคฤห์ พระโพธิสัตว์เจ้าบังเกิดใน

พระครุฑแห่งอัครมเหสีของพระเจ้ากรุงราชคฤห์นั้น พระชนก
 พระชนนีทรงขนานนามพระโอรสนั้นว่า อรินทมราชกุมาร ในวัน
 ดั่งพระนาม บุตรของปุโรหิตก็คลอดในวันพระราชกุมารนั้นประสูติ
 บิดามารดาตั้งชื่อบุตรนั้นว่า ไฉณกุมาร ราชกุมารแดงกุมารทั้ง ๒
 นั้นเจริญขึ้นในทีเดียวกัน ครั้นเจริญวัยก็เป็นผู้ทรงรูปอันอุดม พิเศษ
 ด้วยรูป ได้ไปเมืองคักกิดาเรียนศิลปศาสตร์ ออกจากคักกิดาราช
 ธานีแล้วคิดว่า เราทั้ง ๒ รอบรู้ศิลปในสมัยลัทธิแห่งลัทธิทั้งปวง แล
 จารึกในประเทศ จึงเที่ยวจาริกไปโดยลำดับก็ถึงพาราณสีมหานคร
 พักอยู่ในราชอุทยาน รุ่งขึ้นจึงเข้าไปในราชธานี ดิ ทิวสณฺญ ก็วัน
 นั้นชนบางพวกคิดกันว่า เราจักทำสถานที่พราหมณ์ลัทธิมนต์ แล้ว
 ตกแต่งเข้าปายาส์ แต่งตั้งอาสนะ เห็นกุมารทั้ง ๒ มาอยู่ จึงให้เข้า
 ในเรือนแล้วให้นั่งอาสนะที่แต่งตั้งไว้ เขาตลาดผ้าขาวเกิดในแคว้นแคว้น
 ชาวกาสี ในบัญญัติคานณะของพระโพธิสัตว์ราชกุมาร ตลาดผ้าวัด
 กำพลแดง ในอาสนะไฉณกุมารบุตรปุโรหิต กุมารนั้นเห็นนิมิต
 ก็รู้ว่า วันนี้อรินทมราชกุมารสหายที่รักของเรา จักได้เป็นพระราช
 ในพระนครพาราณสี ท่านจักประทานที่เสนาบดีแก่เรา ฯ กุมาร
 ทั้ง ๒ ทำภักตกิจแล้วไปพักอยู่สวนหลวง ในกาลนั้นพระเจ้ากรุง
 พาราณสีทิวสณฺญมาได้ ๗ วัน ในวันนั้นราชตระกูลไม่มีพระโอรส
 จะสืบพระวงศ์ ชนทั้งหลายมีอมาคย์เป็นต้นขนานคีรีระแล้วประชุม
 กันเทียมมุสยรถ (รถอย่างหนึ่งเขาทำใช้ในมุสยณิกษัตริย์) ปล่อยให้

ด้วยคิดว่า ผู้สยปรจกไปสู่นักท่านผู้ควรแก่ราชสมบัติ ผู้สยปรนั้น
 ออกจากเมืองไปส่วนหลวงโดยอนุกรม หยุดแทบประตูราชอุทยาน
 เตรียมรับท่านผู้ควรครองราชสมบัติให้ขึ้น พระโพธิสัตว์ราชกุมาร
 คดุมพระเศียรบันทมอยู่บนแผ่นศิลาเปนมงคล โสณกกุมารนั่งอยู่บน
 ที่ใกล้ได้ยินเสียงตรียางก้นครี จึงดำริห์ว่า ผู้สยปรมาถึงอรินท
 ราชกุมาร วณินท่านจักเป็นพระราชา จักประทานที่เสนาบดีแก่เรา
 ก็ตัวเราหาต้องการด้วยอิสริยยศไม่ เมื่อราชกุมารเสด็จไปแล้วเรา
 จักออกบวช คิดฉนั้นแล้วยืนอยู่ในที่กำบังแห่งหนึ่ง ๑ ปุโรหิต
 มหาราชครุเข้าไปในราชอุทยาน เห็นพระมหาสัตว์บันทมอยู่ จึงให้
 ประโคมคุ้ยคนครีขึ้น พระราชกุมารบันทมคนพลิกพระองค์ขึ้น
 อิกหน่อย ก็เสด็จลุกขึ้นประทับขัดสมาธิที่แผ่นศิลา จึงปุโรหิตาจารย์
 ยกมือถวายบังคมอัญเชิญเสด็จว่า ราชสมบัติถึงแก่พระองค์ละ พระ
 พุทธเจ้าข้า พระมหาสัตว์ตรัสถามว่า ราชตระกูลไม่มีบุตรหรือ ๗
 ไม่มีพระพุทเจ้าข้า ๑ ถ้าฉนั้นก็ดีแล้ว ๑ ถ้าฉนั้นชนทั้งหลาย
 ก็อภิชเษกพระมหาสัตว์เจ้าในราชอุทยานนั้นแล้ว เชิญเสด็จให้ขึ้นรถ
 เข้าสู่พระนครด้วยบริวารใหญ่ พระบรมโพธิสัตว์ทำประทักษิณพระ
 นครแล้วขึ้นสู่ปราสาท เพราะความที่ราชอิสริยยศเป็นของใหญ่ ก็
 ทรงระลึกถึง โสณกกุมารไม่ได้ ๑ ฝ่ายโสณกกุมารวันพระราชานั้น
 เสด็จเข้าพระนครแล้ว จึงมานั่งที่แผ่นศิลา เวदानันไบบังเหตอง
 หลุดจากข้อคดงตรงหน้ากุมาร ๆ จึงรำพึงว่า ไปไม้นั้นหล่นลงฉนั้นใด

ตัวร่างกายของเราจักถึงชราหงั้นไปเหมือนฉนั้นแหละ แล้วเริ่มคงจะบ่สดนา
ด้วยสามารถลักษณะมือนิจจลักษณะเป็นต้น กับตบ้เจ้าเอกโพธิญาณ
ขณะนั้นเพศศฤทธิ์ของกุมารนั้นก็อันตรธาน เพศบรรพชิตก็ปรากฏ
พระบ้เจ้าเอกพุทธเจ้าขึ้นจึงเปล่งอุทานว่า ภพใหม่ของเราบ่คนไม่มี ฉ
แล้วได้ไปตั้งเฝ้าสมเด็จพระรัตนวงศาธิราช ๖๐ ปี แม่ทรงระลึกถึง
พระโศคนบ้เจ้าเอกพุทธเจ้าเนื่อง ๆ ว่า โศคนกุมารสหายของเราไป
ข้างไหน ก็ไม่ได้ข่าวคราวที่ใครจะกล่าวได้ว่า ข้าพเจ้าได้ยินข่าว หรือ
ว่าข้าพเจ้าได้เห็น ประทับนราชนบัลลังก์ในพื้นใหญ่อันตกแต่งแล้ว
อันเหล่าชนผู้ประโคมพร้อมรำบร้องเป็นต้น แวดล้อมด้วยสมบัติแสน
ตำราญ ทรงจินตนาการว่า บุคคลใดได้ยินในสำนักแห่งใครแล้ว
บอกแก่เราว่า โศคนกุมารนั้นอยู่ในที่โน้น เราจักให้ทองคำร้อยหนึ่ง
แก่บุคคลนั้น บุคคลใดเห็นเองแล้วบอกแก่เรา ๆ จักให้ทองคำพันหนึ่ง
แก่บุคคลนั้น แล้วทรงประพันธ์คำตามพระคำวิหิงเป็นอุทานอันหนึ่ง
เมื่อจะทรงเปล่งขึ้นด้วยสามารถแห่งอันฉนั้น จึงตรัสคาถาเป็นประมว่า

กสฺส สุตฺวา สติ ทมฺมิ สหสฺสํ ทิฏฺฐโสณกํ

โก เม โสณกมกฺขาติ สหายํ สหกัฬิตํ ฯ

มีความว่า ใครได้ยินข่าวว่า โศคนสหายที่รักของเราอยู่ณที่
โน้นแล้วบอกเรา ๆ จักให้ทองคำร้อยหนึ่ง ใครพบโศคนผู้สหาย
เด่นมาด้วยกัน แล้วบอกแก่เราว่า ข้าพเจ้าพบโศคน ฉนั้น เรา

จักให้ทองคำหนึ่ง หึงพื่อนนางหนึ่งเรียนจำได้ว่าจะถอนจาก
 พระโอรสของพระราชา จึงขับอุทานคาถานั้น หึงอื่น ๆ ก็ได้รับ
 อุทานคาถานั้นต่อกันมา จนถึงนางนมทั้งปวงได้รับ ด้วยคิดเห็นว่า
 อุทานคาถา^๕พระราชาของเราโปรดทรงขับ แม่ชาวพระนครทว
 ชนบทก็ได้รับ พระราชาก็ทรงขับคาถาอุทานนั้นเนื่อง ๆ ๑ ครั้นกาล
 ด่วงไปได้ ๕๐ ปี บรมกษัตริย์มีพระโอรสพระธิดาเป็นอันมาก พระ
 โอรสองค์ใหญ่พระนามว่า ที่ชาดกุมาร ๑ กาลนั้นพระโศณกับเจ้าเจก
 พุทธเจ้าคิดว่า เราหายากจะพบพระเจ้าอิริทมราช แด่ตงฮาทันพ
 โทษในกาม อานิสต์ในเนกขัมม แล้วให้พระองค์ได้ทรงผนวช
 จึงมาโดยอากาศด้วยฤทธิ์เดชหนึ่ง^๕ในราชอุทยาน ๑ กาลนั้นมีเด็กผม ๕
 แหยม ๗ ขวบคนหนึ่ง มารดาใช้ไปหาพื้นที่ป่าใกล้ราชอุทยาน ก็ขับ
 ร้องคาถาอุทานนั้นซ้ำอยู่เท่านั้น พระเจ้าเจกพุทธเจ้าจึงเรียกกุมาร
 นั้นมาถามว่า ทำไมหนูไม่ขับคาถาอื่นขับแต่คาถานี้^๕ไป หนูไม่
 คาถาอื่นบ้างหรือ กุมารนั้นจึงตอบว่าผมรู้^๕ขับ ก็แต่คาถาอุทาน
 บรมกษัตริย์ของผมโปรด เพราะฉะนั้นผมจึงขับคาถานี้^๕ไป ๑ หนู
 เคยเห็นใคร ๆ ขับตอบคาถาที่ขับนั้นบ้างหรือ ๑ ไม่เคยเห็นขอรับ ๑
 ข้าจะให้หนูศึกษาคาถาที่จะขับตอบ หนูจักสามารถไปเฝ้าพระราชา
 แล้วขับตอบหรือ ๑ ได้ขอรับ ๑ ถ้าขับนั้นพระเจ้าเจกพุทธเจ้าจึงบอก
 คาถาที่จะขับตอบแก่เด็กนั้น ครั้นให้เรียนแล้วจึงให้กลับไป กำรับ
 ตั้งว่า หนูจะไปขับคาถาที่จะขับตอบกับพระราชา ๑ จะประทานยศ

ใหญ่แก่หนู ๆ จะต้องการอะไรด้วยพี่ รับกลับไปเถิด กุมารนั้น
 กล่าวว่าคดีแล้ว เรียนศาลานั้นแล้วให้ว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วกล่าว
 ว่า พระผู้เป็นเจ้าคงอยู่ทนกว่าผมจะนำเสด็จพระราชมา แล้วรับไป
 ดำนักมารดา กล่าวเร่งว่า แม่จงอาบน้ำให้ฉันแล้วแต่งตัวให้ฉัน
 เร็ว ๆ หนึ่งฉันจะปลดเปลื้องแม่จากความยากจน ครั้นมารดา
 อาบน้ำแต่งตัวให้แล้วจึงไปประตูวัง บอกแก่นายประตูว่า นายประตู
 ขอรับ ท่านช่วยโปรดกราบทูลบรมกษัตริย์ว่า มีทารกคนหนึ่ง
 มากล่าวว่า ผมจะรับศาลาที่จะรับคอบด้วยพระองค์ เดียวฉัน
 คอยอยู่ที่ประตูวัง นายประตูก็ไปทูลแต่บรมกษัตริย์โดยเร็ว พระ
 เจ้าพาราณสีก็ตรัสสั่งให้เรียกมา รับสั่งถามว่า หนูจักรับศาลาที่จะ
 รับคอบกับข้าได้หรือ ๑ ได้พระพุทธเจ้าข้า ๑ ถ้าเช่นนั้น หนูจงรับ ๑
 ข้าพระองค์รับในที่นี้ไม่ได้พระพุทธเจ้าข้า ขอพระองค์ให้ราชบุรุษ
 เทียวคัดลงในเมือง ให้มหาชนชนุนกัน ข้าพระองค์จักรับใน
 ท่ามกลางมหาชน ๑ พระเจ้าอมรินทรมหาราชให้ทำตามที่ได้กล่าว
 เสด็จประทับในท่ามกลางราชบัลลังก์ในมณฑป ให้ประธานอาสน์
 อันสมควรแก่เด็กนั้น รับสั่งว่า หนูจงรับศาลาของหนูบัดนี้ กุมารนั้น
 จึงกราบทูลว่า พระองค์จงรับก่อนพระพุทธเจ้าข้า ภายหลังข้า
 พระองค์จักรับคอบ พระราชามหาบุรุษเมื่อจะทรงรับจึงทรงภาษิต
 ศาลาที่แรกว่า

กสฺส สุตฺวา สคฺมิ ทมฺมิ สหสฺสํ ทิฏฺฐโสณกํ
โก เม โสณกมกฺขาติ สหายํ สหกัปปิตํ ฯ

มีความว่า ใครรู้ข่าวว่าโสณกกุมารอยู่ที่ไหนแล้วบอกแก่เรา ๆ
จักให้ทองคำร้อยหนึ่ง ใครเห็นโสณกกุมารผู้ร้ายเดินด้วยกันแล้ว
บอกแก่เรา ว่าข้าพเจ้าพบโสณกกุมาร เราจักให้ทองคำพันหนึ่ง ป็น
ประชากรทรงข้ามอุทานกาลาก่อนด้วยประการฉะนี้ ฯ สมเด็จพระบรม
โสดงคมาจารย์ผู้คร่ำครวญของพระเจ้าแล้ว เมื่อจะทรงประกาศคาลาที่
กุมารมีผล ๕ แหยมข้ามตอบ จึงได้ทรงภาษิต ๒ คาลาว่า

อถปุริว มาณวโก ททโร ปณฺจจุฟโก

มยหิ สุตฺวา สคฺมิ เทหิ สหสฺสํ ทิฏฺฐโสณกํ

อหิ เต โสณกมกฺขิสฺสํ สหายํ สหกัปปิตํ ฯ

มีความว่า ถ้าคัมภีร์มานพน้อยมีผล ๕ แหยมได้ทูลพระราชา
ว่า ข้าพระองค์ได้ยินข่าวว่าโสณกกุมารอยู่ที่ไหน จึงได้ทูลพระองค์
พระองค์จึงประทานทองคำร้อยหนึ่ง ข้าพระองค์พบโสณกผู้ร้ายเดิน
ด้วยกัน จึงได้ทูลพระองค์ว่า ข้าพระองค์พบโสณกกุมาร พระองค์
จึงประทานทองคำพันหนึ่ง ฯ ค่อยไปนั้นก็เป้นคาลาที่สมเด็จพระผู้มีพระ
ภาคพุทธเจ้าตรัสว่า

กตรสฺมิ โส ชนปเท รฏฺเฐสุ นิกเมสุ จ

กตฺถ เต โสณโก ทิฏฺฐโ จ คํ เม อกฺขาหิ ปุณฺณโต ฯ

มีความ พระราชาตรัสถามว่า โสณกกุมารนั้นอยู่ในชนบทไหน

หรือในแคว้นแคว้นนิคมไหน โสณกกุมารหนูเห็นในที่ไหน ข้าถาม
หนู ๆ งามบอกข้า ฯ

ตเวว เทว วิจิเต ตเววูชยานภูมิยา
อุชฺฐวีสาท มหาสาธา นีโลตาสา มโนรมา ฯ
ติฏฺฐนฺติ เมฆสมานา รมฺมา อลฺลโณณฺณนิสฺสิตา
เตสํ มุลสฺมึ โสณโก ฉายติ อนุปาทาโน
อุปาทาเนสุ โลเกสุ ทฺยหฺมาเนสุ นิพฺพุโต ฯ

มีความว่า กุมารทูลพระราชว่า สัตตพฤษทั้งหลายมีดำตัน
อันตรมมีแสงอันเขียวน่าปลื้มใจ อาศรัยกันแดกัน (คือ เกี่ยวถึงต่อกิ่ง
รากต่อราก) ในวันวันมยุเรณกับเมฆดำ ตั้งอยู่ในพื้นราชอุทยานใน
พระราชอาณาเขตของพระองค์ พระพุทธเจ้าข้า พระโสณกบั้เจก
พุทธมุนีไม่มีความยี่ดั้น เมื่อด้ตัวโลกมีความยี่ดั้น อันไฟ ๑๑ เผา
อยู่ เป็นลดับแล้ว (คือ ไฟเหล่านั้นให้ดับแล้วเพ่งอยู่ด้วยหทัย
อันเย็น) เพ่งอยู่ด้วยฉานทั้ง ๒ ทศวงแห่งพฤษเหล่านั้น ฯ

ตโต จ ราชา ปายาสี เสนาเย จตุรงฺกียา
การาเปตฺวา สมนํ มคฺคํ อคฺมา เยน โสณโก ฯ
อุชฺยานภูมิํ คนฺตุวาน วิจฺรฺนโต พฺรหฺมาเน
อาสีนํ โสณกํ ทกฺขิ ทฺยหฺมาเนสุ นิพฺพุตํ ฯ

มีความว่า ถัดดับนั้น พระราชามาหาสัตว์ให้ทำทางให้เสมอพร้อม
ด้วยจตุรงคเสนาเสด็จไปถึงสถานที่พระโสณกบั้เจกพุทธเจ้าอยู่ เมื่อ

ประพาสไปในมหาวันมัตถุตถัมภนิภาคแห่งอุทยาน ก็ได้ทอดพระเนตร
เห็นพระโสณกผู้ดับเสียได้ซึ่งไฟที่ไหม้สัตว์ทั้งหลายได้นั่งอยู่ ฯ พระ
บรมโพธิสัตว์มหาราชาทรงนมัสการพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นแล้ว ประทับ
นั่งณะที่ควรส่วนหนึ่งแล้ว เมื่อทรงดำริถึงพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น
ว่าคนกำพร้า ด้วยความที่พระองค์ทรงยินดียิ่งในกิเลส จึงทรงภาวนิต
คาถาว่า

กปโณ วตายิ ภิกขุ มุณฺโห สํมาธิปารุโต

อมาทิโก อปติโก รุกขมูลสมิ ฌายติ ฯ

มีความว่า ภิกษุนี้เป็นคนจนหนอ ศีรษะโตนี ครองผ้าสังฆาฏิ
หามารดาบิดาไม่ได้ นั่งเข้าฌานอยู่ณะโคนไม้ ฯ

อิมิ วากุขิ นิสาเมตฺวา โสณโก เอตทพฺพวิ

น ราช กปโณ โหติ ธมฺมิ กาเยน พุสฺสสํ ฯ

โย จ ธมฺมิ นิรี กตฺวา อธมฺมิ อนฺวตฺตติ

ส ราช กปโณ โหติ ปาโป ปาปปรายโน ฯ

มีความว่า พระโสณกกับปัจเจกพุทธเจ้าได้ฟังพระวาจานี้ จึงได้
ภาวนิตำกันว่า ขอถวายพระพร บุคคลผู้ถูกต้องอริยมัคคธรรม
ด้วยนามกาย ไม่ชื่อว่าคนจน ก็แต่บุคคลใดนำเสียซึ่งธรรมจาก
อดีตภาพ ประพฤติตามอธรรม บุคคลนั้นชื่อว่าคนจน คนตามก
มีกรรมตามกเป็นทไปณะเบื้องหน้า ฯ พระปัจเจกพุทธเจ้าคิดเทียบ

พระโพธิสัตว์ด้วยประการอย่างนี้ ๑ พระโพธิสัตว์บรมนราธิราช
ทรงทำเป็นเหมือนไม้ทรงทราบซึ่งความที่พระโศณกติเคียนพระองค์
ทรงแต่คงพระนามแต่พระวงศ์ของพระองค์ เมื่อจะทรงทำปฏิสันถาร
กับพระมัจเจกพุทธานั้น จึงดำรัสถามว่า

อริบทโมติ เม นามิ กาสีราชาติ มํ วิทุ

กจจิ โภโต สุขเสยโย อธิ ปตฺตสฺส โสณก ๑

มีความว่า มหาชนรู้จักนามของดิฉันว่า อริบทมะ แต่ดิฉัน
คิดว่า พระเจ้าแผ่นดินของชาวกาฬี มาสู่กวิหารย่อมมีแก่พระ
ผู้เป็นเจ้าผู้อยู่ในอุทยานและหรือ ๑ ถ้าฉันนั้นพระมัจเจกพุทธานั้น
จึงทูลว่า ขอถวายพระพร ความไม่ดำรงยอมไม่มีแก่อาคม
ผู้อยู่ในราชอุทยานเท่านั้นได้ ย่อมไม่มีแก่อาคมผู้ยิ่งใหญ่
อื่น ๆ ทุกฉณแล้วได้ปรารภกล่าวความแต่คงความเจริญของฉมน
แต่พระราชานั้นว่า

สทาปี ภทฺรมชนสฺส อนาคารสฺส ภิกฺขุโน

น เตสํ โภฏฺเฆ อุเปนฺติ น กุมฺภเณ นกโฬปฺยา

ปฺวินฺนิจิตเมสนา เตน ยาเปนฺติ สพุพฺผตา ๑

ทฺถติยมุปี ภทฺรมชนสฺส อนาคารสฺส ภิกฺขุโน

อนวชฺชปิณฺโท โภตฺตพฺโพ น จ โภจฺยุปโรธติ ๑

คฺติยมุปี ภทฺรมชนสฺส อนาคารสฺส ภิกฺขุโน

นิพฺพุตปิณฺโท โภตฺตพฺโพ น จ โภจฺยุปโรธติ ๑

จตุตถมุปิ ภัทรมชนสฺส อณาการสฺส ภิกฺขุโน
มุตตสฺส ญฺเฐ จรโต สงฺโค ยสฺส น วิชฺชติ ฯ

ปณฺจมมุปิ ภัทรมชนสฺส อณาการสฺส ภิกฺขุโน
นกรรมฺหิ ทพฺพหมานมฺหิ นาสฺส ภิกฺขุ อทพฺพหฺล ฯ

ฉณฺฐมมุปิ ภัทรมชนสฺส อณาการสฺส ภิกฺขุโน
ญฺเฐ วิรูปฺปมานมฺหิ นาสฺส ภิกฺขุ อหริติ ฯ

สทฺตมมุปิ ภัทรมชนสฺส อณาการสฺส ภิกฺขุโน
โจเรหิ รกฺขิตํ มกฺกํ เภ จณฺเฒ ปาริปนฺนิกา

ปตฺตจิวรมาทาย สิตฺตํ คจฺจติ สฺสพฺพโต ฯ

อณฺฐมมุปิ ภัทรมชนสฺส อณาการสฺส ภิกฺขุโน
บํ บํ ทิสํ ปกฺกมฺติ อนเปกฺโข ว คจฺจติ ฯ

มีความว่า ความเจริญข้อต้น คือภิกษุทั้งหลายไม่เกี่ยวข้องด้วย
มีทรัพย์แต่เข้าเปลือกในคลัง ไม่เกี่ยวข้องมีเข้าในหม้อ ไม่เกี่ยว
ด้วยมีเงินทองในกระเช้า ภิกษุทั้งหลายเป็นผู้แสวงหาอาหารที่ดำริ
แล้วในเรือนแห่งผู้อื่น ภิกษุทั้งหลายเป็นผู้มีวัตรอันงาม ยังอดีต
ภาพให้ผ่านไปด้วยวิณยาบาทที่ได้มาแต่นั้น

ความเจริญที่ ๒ คือภิกษุบริโภควินยาบาทที่ไม่มีโทษ แด
กิเลตอันหนึ่งย่อมไม่ประทุษร้าย

ความเจริญที่ ๓ คือภิกษุบริโภควินยาบาทอันดับแล้ว แด
กิเลตอันหนึ่งย่อมไม่ประทุษร้าย

ความเจริญที่ ๕ คือภิกษุพ้นแล้วจากกิเลส เทียบไปในแคว้น
แคว้น ความข้อย่อมไม่มี

ความเจริญที่ ๕ คือครั้นเมื่อเพลิงไหม้พระนคร วัตถุหนึ่ง
หนึ่งของภิกษุก็ไม่ไหม้

ความเจริญที่ ๖ คือครั้นเมื่อโจรตีรุมณฑล วัตถุหนึ่ง
ของภิกษุก็ไม่หาย

ความเจริญที่ ๗ คือภิกษุผู้มีวัตรอันงามถือบาตรจีวรเที่ยวไป
ดูทางที่โจรรักษา หรือที่ค่านรักษา ย่อมปลอดภัย

ความเจริญที่ ๘ คือภิกษุไปสู่ทิศใด ๆ ก็ไปสู่ทิศนั้น ๆ ไม่
ต้องเหลียวแลหลัง

ภิกษุผู้มีเรือนไม่มีทรัพย์ บำเพ็ญปฏิบัติตามนัยที่แสดงมา
ทั้ง ๘ ประการ แม้แต่อย่างหนึ่งอย่างใด ความเจริญก็ย่อมมีใน
กาลทั้งปวง ฯ

อธิบายความแห่งคาถาว่า ความเจริญข้อต้น คือภิกษุ
ไม่เกี่ยวข้องด้วยมีเรือนคดงเก็บทรัพย์แดัญญาหาร ไม่เกี่ยวข้อง
ด้วยหม้อเข้า ไม่เกี่ยวข้องด้วยมีกระเข้าเก็บทรัพย์ เพราะภิกษุ
เป็นผู้มีวัตรอันงาม ห่มผ้าสังฆาฏิแล้วถือบาตรแสวงหาอาหาร
ที่เขาหุงไว้ในเรือนแห่งชนเหล่าอื่น ตามลำดับเรือน พิจารณา
อาหารนั้นด้วยสามารถความเพนของปฏิกุศล ๘ อย่างแล้วบริโภคนั้น
ชีวิตให้เป็นไปด้วยมิตินาบาตที่ได้แล้วแต่อันแสวงหามานั้น

ความเจริญที่ ๒ คือปัจจัย ๔ ที่เกิดขึ้นโดยมิฉนาศัพ เช่น
 บริโภคตามด้วยความแสวงหาไม่ควรมีเวชกรรมเป็นต้น แต่ได้มา
 ด้วยนิมิตรด่าวโกงดอตวง หรือเกิดขึ้นโดยอกรรม ภิกษุ
 ไม่พิจารณาด้วยบริโภคนิธิ ข้อน่าบิณฑบาตมีโทษ ปัจจัยที่ภิกษุ
 อดทนเห็นด้วย เว้นมิฉนาศัพให้เกิดขึ้นโดยชอบกรรม แต่
 ที่ภิกษุพิจารณาโดยนัยที่กล่าวแล้วว่า เราพิจารณาแต่ปัจจัยโดย
 แยกแยกด้วยบริโภคนิธิ ข้อน่าบิณฑบาตไม่มีโทษ ภิกษุบริโภคนิ
 ธิบิณฑบาตที่ไม่มีโทษเช่นนั้น ก็เกิดมีประมาณน้อยหนึ่งไม่เบียด
 เบียดภิกษุผู้บริโภคนิธิบิณฑบาตที่ไม่มีโทษ เพราะอาศัยปัจจัย

ความเจริญที่ ๓ คือบิณฑบาตที่เกิดขึ้นโดยชอบกรรม อันภิกษุ
 มุขชนพิจารณาด้วยบริโภคนิธิ ก็ข้อน่าบิณฑบาตดับแล้ว บิณฑบาต
 ของพระชินาสัพ ข้อน่าบิณฑบาตดับแล้วโดยแท้ เพราะว่าบริโภคนิ
 ธิ ๔ อย่าง คือ เถยยุบริโภคนิธิ อินบริโภคนิธิ ทายชชบริโภคนิธิ สามี
 บริโภคนิธิ พระชินาสัพบริโภคนิธิบิณฑบาตด้วยสามารถสามีบริโภคนิ
 ธิท่านเป็นเจ้าดวงเดียวซึ่งความเป็นทางแห่งคณหา บริโภคนิธิบิณฑบาต
 ก็เกิดมีประมาณน้อยย่อมไม่เบียดเบียดท่าน เพราะปัจจัยนั้น

ความเจริญที่ ๔ คือภิกษุไม่ข้องอยู่ในตระกูลอุปฐากเป็นต้น
 ประหนึ่งท้องฟ้าไม่มีวาทก หรือเหมือนกับมณฑลพระจันทร์หา
 มตทินมิได้ พ้นแล้วจากปากราหูนั้น เทียวไปในคามนิคมเป็นต้น
 ความข้องคือราคะเป็นต้นย่อมไม่มี ฯ จึงอยู่บุตทกตบางพวกระคน

อยู่ด้วยตระกูลทั้งหลาย พลอย โศกพลอยยินดีกับเขา บุคคล
บางพวกมีใจไม่ซื่ออยู่ในมารดาบิดา เป็นผู้เดียวเที่ยวไป คุ
หารกชาวเมืองชาวบ้าน ภิกษุบุรุษเห็นปานนั้นก็ชื่อว่าไม่ซื่ออยู่

ความเจริญที่ ๕ คือภิกษุใดมีบริวารมาก ภิกษุนั้นก็คิดว่า
โจรทั้งหลายอย่าลักบริวารของเราไป จึงเก็บวัตถุทั้งหลายมีจวร
เป็นต้นที่เหลื่อไซ้ ไว้ที่ตระกูลอยู่ภายในภายในเมือง ภายใน
เมื่อไฟไหม้เมือง ได้ทราบข่าวไฟเกิดขึ้นในตระกูลนั้นก็เสว้าโศก
ลำบากใจ ความเจริญที่ย่อมไม่มี ๑ ภิกษุผู้ยังวัตรของสกุลชาติให้
บริบูรณ์ ย่อมเป็นผู้มีบริวารเนื่องในกาย วัตถุหนึ่งหนึ่งของ
ภิกษุเช่นนั้นก็ย่อมไม่มี ความเจริญที่ย่อมมี

ความเจริญที่ ๖ คือ ครั้นเมื่อเหล่าโจรออกจากสัญญเขา
เป็นต้นมาดั่วแคว้น โจรผู้หนึ่งก็ตั้งซึ่งบริวารของภิกษุผู้ม
บริวารมาก ที่ฝากไว้ในบ้าน ฉนั้นใด โจรย่อมลักเอาวัตถุ
หนึ่งหนึ่งของภิกษุผู้มบริวารเนื่องในกาย ฉนั้นนั้น ไม่ได้

ความเจริญที่ ๗ คือ โจรทั้งหลายเห็นจวรเป็นต้นซึ่งเป็นที่
แห่งความโศกก็นำเอาไปก็มี เจ้าภิกษุคิดว่าอะไรในมือของภิกษ
นี้ ถัดกันถูกบาตรเป็นต้นก็มี ฝ่ายภิกษุผู้มวัตรงามมีความประพฤติ
เบาพร้อม เมื่อชนเหล่านั้นเห็นก็ได้ดีดวก คือ บริวาร ๘ บาตร
ดินไม่ควรแก่ด้วยของผู้เรียกด้วย ไม่เป็นอุปการแก่โจรทั้งหลาย
บังสุกุลจวรอันเย็บย้อมแล้ว ประศด ผักกรองน้ำ ถต้องเข็ม มีด

ซึ่งมีร่าคาณน้อย ภิกษุทำบริหาร ๘ เหล่าทั้งหมด ให้เนื่องในกาย
 แด่ไปสู่มรรคาอันโจรรักษาก็คือ อันค่านตั้งอยู่ในที่นั้น ๆ เพื่อเก็บ
 ภาชนะรักษาก็คือ อันใคร ๆ ไม่เบียดเบียน ย่อมไปได้โดยสะดวก ๖
 ความเจริญที่ ๘ คือ ภิกษุจะใคร่ไปอยู่ที่ใด ก็ไปสู่ที่นั้น
 ไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยแต่ที่อยู่ เพราะไม่มีบริหารอะไร ๆ เหน็ดเกินเก็บ
 ไว้ในที่อยู่ เพราะบริหารมีแต่เนื่องอยู่ในกาย ๖ เหมือนกุดบุตรทั้ง
 ๒ ซึ่งเป็นบรรพชิต บรรพชิตรูปแรกว่าออกจากเมืองอนูราชไป
 ภูปารามณนั้น ๖

พระโสณกปัจเจกพุทธเจ้าแสดงความเจริญแห่งสมณ ๘ อย่าง
 ด้วยประการฉะนี้ ๖ ก็แต่ท่านสามารถจะแสดงความเจริญแห่งสมณ
 ให้ยิ่งกว่านั้น ตั้งร้อยตั้งพันไม่มีประมาณก็ได้ไม่ขัดขวาง ๖ ฝ่ายพระ
 ราชามหาบุรุษไม่โปรดถ้อยคำของพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น เพราะ
 ทรงยินดียิ่งในกาม เมื่อจะทรงประกาศความที่พระองค์มีพระฤทัย
 น้อมไปในกามด้วยคำว่า ดันนั้นไม่ต้องการด้วยสมณภักตกรรม
 จึงทรงประกาศคิดว่า

พหุณี สมณภุทรานิ	โย ตวั ภิกขุ ปัสสสิ
อหฺลฺย จิตฺตโร กาเมสุ	กถํ ภาหามิ โสณก ๖
ปิยา เม มานุสา กามา	อโธ ทิพฺพาปิ เม ปิยา
อถ เกน น วฏฺเณน	อุโก โลเก สกามุหเส ๖

* มีอีก ๒ สกฺข ๒ สกฺข

ภิกขุ ๒ สกฺข ๒ สกฺข

มีความว่า พระผู้เป็นเจ้าสรรพเจริญสมณภัทรรวมเป็นอันมาก
 ก็แต่คณปราภนาในกาม คณจักทำประการใดด้วยสมณภัท
 รรวมเป็นอันมากของพระผู้เป็นเจ้า กามทั้งหลายที่เป็นของมนุษย์
 ก็เป็นที่รักของคณ แด่กามทั้งหลายที่เป็นทิพย์ก็เป็นที่รักของคณ
 เมื่อเป็นเช่นนั้นคณจักได้โลกทั้ง ๒ ด้วยเหตุเป็นประการไรหนอ ฯ
 ลำดับนั้นพระโสดนบัจเจกพุทธเจ้า จึงภาษิตคาถาเหล่านี้ว่า

กาเมสุ คิทุธา กามรตา	กาเมสุ อธิมุจฺจिता
นรา ปาปานิ กตฺวาน	อุปปชฺชนติ ทุกฺคตี ฯ
เข จ กามะ ปหนฺตฺวาน	นิกฺขนฺตา อกุโตภยา
เอโกทิภาวชิคฺคา	น เต กจฺจนฺติ ทุกฺคตี ฯ
อุปมนฺเต ภริยฺสํ	ตํ สุโณหิ อวิทุม
อุปมาขมิเชกฺขเจ	อตฺถิ ชานนฺติ ปณฺธิตา ฯ
กญฺคาช กุณฺเป ทิสฺวา	วฺยฺหมานํ มหณฺณเว
วาชโส สมจินฺเตสี	อุปปปฺณฺโณ อเจตโส ฯ
ยานณฺจ วติทํ ลทฺธิ	ภกฺโข จายํ อนปฺปโก
ตตฺถ รตฺตี ตตฺถ ทิวา	ตตฺถเวย นิริโต มโน ฯ
ชาทํ นาคสฺส มํสานิ	ปิวิ ภาคิรโสทกํ
สมปฺสฺสํ วณฺเจตฺยานิ	น ปเลตฺถ วิหงฺกโม ฯ
ตณฺจ โอตฺรณํ กญฺคา	ปมตฺตํ กุณฺเป รตฺติ
สมฺมทฺธิ อชฺฌคาหสิ	อคฺติ ยตฺถ ปกฺขิณํ ฯ

โส จ ภกขปริกษิโน อุปติตฺวา วิหังคโม

น ปจฺจโต น ปฺรโต นุตฺตรนโนปิ ทกฺขิณิ ๑

ทีปํ โส น อชณฺคณฺธิ อคฺติ ยตฺถ ปกฺขิณิ

โส จ ตตฺถเวย ปาปตฺถ ยถา ทพฺพผลโก ตถา ๑

ตณฺจ สามุทฺติกา มจฺฉา กุมภีลา มกรรา สฺสุ

ปสฺสยหการา ขาทีสุ ฝนฺทมานํ วิปฺกฺขิณิ ๑

เอวเมว ตฺวํ ราช เข จญฺเณ กามคิทธิโน

คิทธิ เจ น วมิสฺสสนฺติ กากปณฺณาย เต วิทู ๑

เอสา เต อุปมา ราช อตฺถสณฺทสฺสนิ กตา

ตณฺจ ปณฺณายเส เตน ยถิ กาหสิ วา น วา ๑

มีความว่า นรชนทั้งหลายผู้ปรากฏนากามกิเลส ยินดีในกาม
กิเลส น้อมไปในกามกิเลสก็ทำบาป ย่อมบังเกิดในทุกคติ บุคคลใด
ตะเจียซึ่งกามกิเลส เปนผู้ออกแล้วจากกามกิเลส ไม่มีภัยแต่ที่ไหน
บัดนี้ความที่จิตคัมอารมณ์อันเดียวเกิดขึ้น บุคคลผู้นั้นย่อมไม่ไปสู่
ทุกคติ ๑ ขอดวยพระพร อาตมจะทำอุปมาถวายพระองค์ ขอ
พระองค์ทรงสดับ บุคคลบางพวกในโลกนี้เป็นผู้ดำเนียรด้วยปัญญา
ย่อมรู้ความอุปมา ๑ มีกาคัวหนึ่งเป็นสัตว์ ไม่มีปัญญาหาความคิด
มิได้ เห็นศพช้างอันแม่น้ำคงคาพัดไปในห้วงน้ำใหญ่ จึงคิดว่า
ยานอันเราได้อแล้วหนอ แด่ภิกษุอาหารนั้นไม่น้อยอันเราได้อแล้ว ใจ

ของกานนก็ยืนอยู่ในค้ำพั้นเท่านั้น ตลอดคืนตลอดวัน กานเมื่อจกกิน
 เนื้อแห้งข้าง คมหน้าในแม่น้ำคงคาช่อภาครัด เห็นต้นไม้เป็นเจดีย์ใน
 ปากไม่บินขึ้นไป แม่น้ำคงคามีปรกติไหลลงสู่มหาสมุทรพัดพาเอา
 กานนั้นอันประมาทยืนดูในค้ำพี้ไปสู่มหาสมุทร ซึ่งเป็นภูมิที่ไปไม่ได้
 แห่งนก กานนั้นมีภักษาหารดินแล้ว โคตบินขึ้นข้างหน้าก็ไม่ได้ที่จับ
 ข้างหลัง ข้างซ้าย ข้างขวาก็ไม่ได้ที่จับ กานนั้นก็ไปไม่ถึงเกาะ
 เปนเหมือนคนหากำลึงมิได้จมลงในท่ามกลางทะเล ซึ่งไม่ใช่ภูมิที่นก
 จะไปได้ ปถาจารเข้มนักรบถาร้ายที่เกิดในทะเลกว้างแถบกับกานนั้นอัน
 คินรมมีภักษินฉิบหายแล้ว ขอบุปมานันต์ใด ขอถวายพระพร พระ
 องค์กัถิ ชนพวกเพื่อนเหล่าใดกัถิ ผู้วิโรคกามารมณ หากยังเป็น
 ผู้ปราณาไม่ทั้งกามก็เกิดเสียใช้ นักปราชญ์ทั้งหลายรู้ว่าชนเหล่านั้น
 เปนอยู่ด้วยความรู้เหมือนกา มีอุปไมยฉนั้น ๆ ขอถวายพระพร
 อุปมานอาคมกระทำให้มีอันสาแดงอรรตชัตเจนแก่พระองค์ ขอพระ
 องค์ทรงทราบ เพราะเหตุหรือไม่ใช่เหตุนี้ ถ้าพระองค์จักทรง
 กระทำหรือจักไม่ทรงกระทำ ฯ

อธิบายความแห่งคาถาเหล่านี้ว่า ขอถวายพระพร พระองค์แต่
 ชนทั้งหลาย ปราณายินด้นจมใจไปในเบญจกามคุณมีรูปเป็นต้น
 ก็กระทำบาปมีประพฤติชั่วด้วยกายเป็นต้น เพราะอาศัยกามทั้งหลาย
 ก็ย่อมบังเกิดในทุกคติ เพราะเบญจพิษกามคุณอันเป็นทิพย์หรือของ
 มนุษย์ อันดีชั่วทั้งหลายย่อมไม่ได้แม้ในความฝัน บุคคลใดละเสีย

ซึ่งกามคุณอันเป็นดุจก้อนเพชร ออกเดี่ยวได้แต่จากกาม ไม่มีภัย
 แต่เกิดมีโรคเป็นต้น ถึงความเป็นผู้เดียวเป็นวิหาร บุคคลนั้น
 ย่อมไม่ไปสู่ทุกคติ ฯ ขอถวายพระพร อาตมจะทำอุปมาอันหนึ่ง
 ถวายพระองค์ ผู้ประสงค์ในกามที่เป็นทิพย์หรือเป็นของมนุษย์ ผู้เช่น
 กับด้วยกาติคัพพอยู่ในศัพข้าง ขอพระองค์ทรงสดับ บุคคลบางพวก
 ในโลกนี้ เป็นผู้ดำเนิรด้วยปัญญา ย่อมรู้ความของอุปมา ฯ ดังได้
 สดับมาว่า มีข้างใหญ่ตัวหนึ่ง เที้ยวอยู่ตามฝั่งแม่น้ำคงคา ตก
 แม่น้ำคงคาลง ไม่สามารถจะขึ้นได้ ก็ตายอยู่ในแม่น้ำคงคานั้น ๆ
 พัดลอยไป มีกาตัวหนึ่งบินมาโดยอากาศเหวหาไม่มีปัญญาหาความ
 คิดมิได้ เห็นศัพข้างนั้น ก็ไปจับอยู่ที่ศัพข้างนั้น ทำความสันนิษฐานว่า
 เราจับอยู่บนยานคือข้างนี้จะเที่ยวไปดำรงอยู่ แต่ข้างตัวนี้จักเป็น
 อาหารของเราไม่น้อยเลย บัดนี้เราไม่ควรจะไปในที่อื่น ใจกาที่
 ยินดียิ่งในศัพข้างนั้นตลอดคืนตลอดวัน เมื่ออากาศกินเนื้อข้าง คมกว่า
 เห็นต้นไม้ใหญ่ในป่าก็ไม่บินไป แม่น้ำคงคามันปรกติไหลลงสู่มหา
 สุมุทระก็พัดพาเอากาผู้หลงยินดีในศัพ ข้างไปสู่มหาสมุทรอันไม่ใช่ภูมิที่
 นกจะบินไปได้ กานั้นมีอาหารเต็มแล้ว หนึ่งแฉกก็บินไป ไกรง
 กระดกก็หักด้วยกำลังของตน ก็จมลงในน้ำ เมื่อไม่อาจจะอยู่ในน้ำ
 ก็บินขึ้นไปข้างหลัง ก็ไม่ได้ที่จับ ก็บินไปข้างหน้าจากข้างหลัง ข้าง
 ซ้ายจากข้างหน้า ข้างขวาจากข้างซ้าย ก็ตัวไม่ได้ที่จับ กานั้น
 ก็ไปไม่ถึงเกาะ เป็นเหมือนคนไม่มีกำลังจมลงในท่ามกลางทะเล ซึ่ง

มิใช่ภูมิที่ทนจะไปได้นั้น ฝูงปลาแฉกรเข้มั่งกรปลาร้ายที่เกิดในทะเล
ก็อยู่กันนาน ^๕ ซึ่งคนรณมภ์อันนิบหายแล้วด้วยผลการ ข้ออุปมา
นั้นใด พระองค์ก็ ชนพวกอื่นเหล่าใดก็ดี ผู้วิโรคคามารมณ
ก็ยังเป็นผู้ปรากฏในกาลไม่ทั้งกามเสียไซ้ นักปราชญ์ทั้งหลายมี
สมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นต้น รู้ว่าชนเหล่านั้นมีชีวิตอยู่ด้วยความรู้
เสมอด้วยกา มีอุปไมยนั้น ๑ ขอถวายพระพร อาตมไคร่ต่อ
ประโยชน์เกิดอยู่ได้ถวายโอวาทแก่พระองค์ ก็ถ้าพระองค์จักทำตาม
โอวาทนั้น พระองค์จักบังเกิดในเทวโลก ถ้าพระองค์จักไม่ทำตาม
โอวาทนั้น พระองค์จักจมในตมคือกามคุณทั้ง ๕ ในกาลที่สุด
แห่งพระชนม์ชีพจักบังเกิดในนรียาบาย ขอพระองค์ทรงทราบด้วยระ
นรกเพราะเหตุหรือไม่ใช่เหตุนี้ ด้วยประการอย่างนี้ ก็แต่อาตม
เป็นผู้พ้นแล้วจากภพทั้งปวง ไม่ปฏิเสธอีกต่อไป ๑

พระบิเจ้าพุทธเจ้าผู้ถวายโอวาทนั้น แก่พระบรมโพธิสัตว์นั้นได้
แสดงแม่น้ำ ได้แสดงศัพทที่แม่น้ำนั้นพัดไป ได้แสดงกาซึ่งจิกกิน
ศัพทได้แสดงกาตแห่งกาจิกกินศัพแต่ต้นน้ำ ได้แสดงกาตแห่งกา
เห็นขุไพร่นารม ได้แสดงศัพทที่แม่น้ำพัดไปสู่ทะเล ได้แสดงกาต
แห่งกาไม้ได้ที่จับ อาศรัยในศัพทแล้วถึงซึ่งความนิบหายในท่าม
กลางทะเล ๑ ผู้มีปัญญาควรเห็นถึงดำรที่สุดอันบุทคลไปตามไม่รู้ตัว
ว่าเหมือนแม่น้ำ ควรเห็นกามคุณ ๕ ในถึงดำรว่า ค่ายศัพทดำรที่
แม่น้ำพัดไป ควรเห็นพาลบุตชนว่า เช่นกับกา ควรเห็นกาตแห่ง

บุพพชนบริโภกคามคุณแล้วเกิดโสมนัสส์ว่า ประหนึ่งกาลแห่งกาจิก
กินศพแล้วค่อมน้ำ ควรเห็นความที่บุพพชนผู้คิข้องอยู่ในคามคุณ เห็น
อารมณ์๓๘ ด้วยอำนาจแห่งอันฟังว่า คุณความที่กาดิตอยู่ในศพเห็น
วนัตถ์ที่น่ารันทรม ควรเห็นความที่พาดบุพพชนผู้ปราณากามคุณ มี
ความชั่วเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ไม่อาจจะได้ที่ค้ำอาศรัยในกุศัตรธรรม
ถึงความฉิบหายในมหานิรยาบายว่า เปรียบด้วยกาลแห่งกา ครั้น
เมื่อศพไปสู่สมุทรไม่สามารจะได้ที่ค้ำอาศรัย ถึงถึงความฉิบหาย
ณนั้น ฯ พระปัจเจกพุทธเจ้า ถวายโอวาทแก่พระบรมโพธิสัตว์
นราธิราชด้วยอุปมาอันด้วยประการฉะนี้แล้ว มัตถังจึงกล่าวคาถาเพื่อจะ
ทำโอวาทนั้นให้ตั้งอยู่ถาวรว่า

เอกวาจิ ทูวิวาจิ

ภณเวยย อนุกมฺปโก

ตตฺตตฺตริ น

ภาเสยฺย ทาโส ออยฺยสฺส สนฺติเก ฯ

มีความว่า บุพพชนผู้มีความเขินดู ฟังกล่าวคำหนึ่งสองคำ
ฟังกล่าวให้ยิ่งไปกว่านั้นแก่บุพพชนผู้ไม่ถือเอาคำ เปรียบเหมือนคนพาล
อยู่ในสำนักแห่งนาย (นายจะถือเอาถ้อยคำหรือไม่ถือเอาก็ตาม ก็
ต้องกล่าวแต่) พระโสดนภักปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวอย่างนั้นแล้ว เหาะขึ้น
ด้วยฤทธิ์เข้าทูลต่อพระมหาบุรุษราชว่า ขอถวายพระพร ถ้าจักทรง
ผนวชหรือไม่ทรงผนวชก็ตาม อาตมถวายโอวาทแก่พระองค์ ขอพระ
องค์จงเป็นผู้นำไม่ประมาท ทูลฉะนี้แล้วไปสู่เจ็ดหมื่นภูผาขึ้นนั้นทูลกะ ฯ

ตมตถิ ปกาเสนโต สตุถา อาห ตมเตจพระศาสดาจารย์
เมื่อจะทรงประกาศความนั้น จึงตรัสว่า

อิหิ วตฺวาน ปกฺกามิ โสณโก อมิตพุทฺธิมา
เวหาเส อนตฺติภฺขสมิ อนุสาเสตฺวาน ขตฺติยิ ฯ

มีความว่า พระโสดนภักเจกธัมมพุทธ ผู้มีบุญญาอันบุพพคณัน
ไม่ได้ก่ตัวค้ำแล้ว พร่ำสอนบรมกษัตริย์ในอาภาศแล้วหลีกไป
คากานี้เป็นอภิธัมมพุทธคาถา ฯ

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ประทับยืนทอดพระเนตรพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น
ผู้ไปอยู่ในอากาศเพียงแต่เห็น ครั้นพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นไปดับ
คตองจักนุแล้ว ได้ความสดกพระพุทฺธย จึงทรงจินตนาการว่า
พราหมณผู้ตมณนมชาติคำไปวยรุติละของเทวดงบนคัระชะของเรา ผู้
เกิดแล้วในวงศ์กษัตริย์อดัมภินวงศ์ เหาะขึ้นสู่อัมพรวิถิไปแล้ว แม้
เราก็คควรจะออกบวชให้ได้ในฉันนี้ เมื่อใครจะทรงมอบราชธมมบัค
แล้วทรงผนวช จึงดำรัสคาถาว่า

โก นุ เม ราชกตฺตาโร สุตฺตา เวยฺยบตฺติมาคตา
รชฺชํ นิยฺยาทปิสฺสํ นานํ รชฺเชนมตฺติโก ฯ
อชฺเชว ปพฺพชิสฺสํ โก ชณฺเฒา มรณํ สฺสเว
นานํ กาโกว ทุมฺเมโธ กามานํ วสมนฺวคา ฯ

มีความว่า บุพพคณันทำท่านที่ควรเป็นกษัตริย์ให้ได้เป็นกษัตริย์
เจ้ารัฐมณฑล รัชทายาทกุมาร แต่บุพพคณันถึงความฉดาด (คือ

รอบรู้มั่งคั่งขึ้นใจ) เหล่านี้^๕อยู่ไหน เราจักมอบราชสมบัติ เรา
 ไม่ต้องการด้วยราชสมบัติ เราจักบวชในวัน^๕นี้ให้ได้ เพราะว่าใคร
 จักรู้มรรณภัยในวัน^๕พรุ่งนี้ เราจักไม่โศกเศร้าต้ออำนาจแก่เบญจกาม-
 คุณเหมือนเก่า เมื่อบรมภษัตริย์ทรงมอบราชศูรย์อย่าง^๕นี้ เหล่า
 เสด็จกามา^๕ได้ดับจึง^๕พูดว่า

อติเต เท ททโร ปุตโต ที่มาวุ ฏฐวาทมโน
 ตัม รชเช อภิสัจจสุ สโต โน ราชา ภวิสสตี ฯ

มีความว่า พระราชโอรสของพระองค์ผู้ทรงเจริญมีพระนามว่า
 ที่มาวุ ผู้ยังรัฐมณฑลให้เจริญมีอยู่ พระองค์จึงอภิเษกพระโอรส
 นั้นในราชสมบัติ พระราโอรสนั้นจักเป็นพระเจ้าแผ่นดินของข้าพระ
 องค์ทั้งหลาย ฯ

เบื้องหน้า เตนับนิตพิง^๕ร^๕แจ้ง คาคา^๕ที่^๕เนื่อง ด้วยอุทาน มีคาคา^๕ที่
 พระราชาครัดเป็นคัน โดย^๕บ^๕า^๕ดี^๕ถ^๕วน

จิปปิ กุมาริ อาเนถ ที่มาวุ ฏฐวาทมโน
 ตัม รชเช อภิสัจจสุ สโต โว ราชา ภวิสสตี ฯ
 ตโต กุมาริ อาเนสุ ที่มาวุ ฏฐวาทมโน
 ตัม ทิสฺวา อาลปิ ราชา เอกปุตตัม มโนรมิ ฯ
 สญฺชิตามสทฺสฺสานิ ปริปัญณานิ สพฺพโส
 เต ปุตต ปฏิปชฺชสุ รชฺชํ นิยฺยาทายามิ เต ฯ

อชเชว ปพฺพชิสฺสามิ	โก ชณฺเฒา มรณํ สุเว
นาหิ กาโกว ทุมฺเมโธ	กามานํ วสมนฺวคา ฯ
สญฺจิ นาคสทฺสทานิ	สพฺพาลงฺการภฺภูสิตา
สฺวณฺณกจฺฉา มาตงฺคา	เหมกปฺปนฺวาสสา ฯ
อารุพฺพา คามณฺเฒิเยภิ	โตมรํกุสฺสปาณิกิ
เต ปุตฺต ปฏฺธิปชฺชสฺส	รชฺชํ นิยฺยาทยามิ เต ฯ

อชเชว ฯ เป ฯ

สญฺจิ อสฺสทฺสทฺสทานิ	สพฺพาลงฺการภฺภูสิตา
อาชานํบา จ ชาตฺยา	สินฺธฺวา สํวาทนา ฯ
อารุพฺพา คามณฺเฒิเยภิ	อิถฺลฺยาจาปฺชาวิกิ
เต ปุตฺต ปฏฺธิปชฺชสฺส	รชฺชํ นิยฺยาทยามิ เต ฯ

อชเชว ฯ เป ฯ

สญฺจิ รตฺสทฺสทานิ	สนฺนทฺธา อสฺสิตทฺชชา
ทีปา อโถปิ เวยฺยคฺฆา	สพฺพาลงฺการภฺภูสิตา ฯ
อารุพฺพา คามณฺเฒิเยภิ	จาปฺหตฺเถหิ จมฺมิกิ
เต ปุตฺต ปฏฺธิปชฺชสฺส	รชฺชํ นิยฺยาทยามิ เต ฯ

อชเชว ฯ เป ฯ

สญฺจิ เชนฺสทฺสทานิ	โรหณฺณา ปุํควุสฺสา
ตา ปุตฺต ปฏฺธิปชฺชสฺส	รชฺชํ นิยฺยาทยามิ เต ฯ

อชเชว ฯ เป ฯ

โสฬสตถีสหสฺसानิ	สพฺพาลงฺการภูสิตา
วิจิตฺรตถาภรณา	อามตฺตมณิกุณฺฑล
ตา ปุตฺต ปฏฺธิปชฺชสฺส	รชฺชํ นิยฺยาทยามิ เต ๑
อชฺเชว ๑ เป ๑	
ทหฺรสฺเสว เม ตาต	มาตา มตาติ เม สุตํ
ตยา วินา อหํ ตาต	ชีวิตฺปิ น อสฺสเห ๑
ยถา อารณฺณกํ นาคํ	โปโต อเนวติ ปจฺจนโต
เชสฺสสนฺตํ คิริทฺถุเกสฺส	สเมสฺส วิสเมสฺส จ ๑
เอวณฺตํ อนุกฺขณามิ	ปุตฺตํ อาทาย ปจฺจนโต
สฺสโร เต ภวิสฺสามิ	น เต หเสสฺสามิ ทฺพุทฺธโร ๑
ยถา สามุทฺธิกํ นาวํ	วานิชานํ ชเนสินํ
โวหาโร ตตฺถ คณฺเหยฺย	วานิชา พุยฺสนํ สียา
เอวเมว ปุตฺตกถิ	อนตฺตราชกโร มมํ ๑
อิมํ กุมารํ ปาเปถ	ปาสาทำ รติวทฺธมนํ
ตตฺถ กมฺพุสฺสทถฺถาโย	ยถา สกฺกัว อจฺฉรา
ตา นํ ตตฺถ รเมสฺสสนฺติ	ตาหิ เวโส รมิสฺสติ ๑
ตโต กุมารํ ปาเปสฺสํ	ปาสาทำ รติวทฺธมนํ
ตํ ทิสฺวา อวจํ กณฺณา	ทิมาวุ รณฺจวทฺธมนํ ๑
เทวตา นุสสิ คณฺธพฺโพ	อาทุ สกฺโก ปุรินฺทโท
โก วา ทฺวํ กสฺส วา ปุตฺโต	กถํ ชาเนมฺ ทํ มยํ ๑

นมฺหิ เทโว น คนธพฺโพ นปฺปี สกฺโก ปุริณฺทโท
 กาสีรณฺโณ อหิ ปุคฺโค ทิฆมาวุ ญฺจวทฺธมนิ
 มมฺ ภารถ ภาทํ वो อหิ ภคฺตา ภวามิ वो ๑
 ตํ ตตฺถ อวํ ญฺจ กณฺณว ทิฆมาวุ ญฺจวทฺธมนิ
 กุหิ ราชานํ อนุปฺปคฺโค อิตฺถ ราชานํ กุหิ คโค ๑
 ปงฺกํ ราชานํ อตฺถกณฺโณ ตถ ราชานํ ปตฺติจฺจโค
 อกณฺณกํ อคฺคหนิ ปฏฺธิปนฺโน มหาปถิ ๑
 อหณฺจ ปฏฺธิปนฺโนสมิ มคฺคํ ทุคฺคคคิคามินิ
 สกณฺณกํ สกฺคหนิ เยน กจฺจนฺติ ทุคฺคคคิ ๑
 ตสฺส เต สุวาคํ ราช สหสฺสเสว คิริพฺพชํ
 อนุสาส มหาราช ตวํ โน สพฺพสาสมิสฺสโร ๑
 มีความว่า พระราชารับสั่งว่า ท่านทั้งหลายนจรับนํ้าที่ชาดุกุมาร
 ผู้ยังรัฐมนตฺตให้เจริญมา จงอภิเษกเธอในราชดํมบดี เธอจักเป็น
 พระราชานของท่านทั้งหลาย ๑

ลำดับนั้นเหล่าเสวกามาตย์ก็เชิญเสด็จที่ชาดุกุมาร ผู้ยัง
 รัฐมนตฺตให้เจริญมาเฝ้า บรมกษัตริย์มหาบุรุษทอดพระเนตรเห็น
 เอกอัครราชโอรสผู้บำเพ็ญพระกฤตยเสด็จมาเฝ้า จึงมีพระดำรัสว่า
 ความเชดศฺของเรามีอยู่ ๖๐,๐๐๐ ดํมบรรณด้วยประการทั้งปวง
 เธอจงบำรุงเขา พร้อมอบราชดํมบดีแก่เธอ วันนั้นพ่อจะบวชให้ได้

เพราะว่าใครจะรู้ซึ่งมรณในวันพรุ่งนี้ พ่อจะไม่เป็นคนเขาดูอำนาจ
แก่เบญจพิรภามคุณเหมือนกา

คชสารของเรามีอยู่ ๖๐,๐๐๐ เชือก เปนช้างใหญ่ อันเครื่อง
อสังการทั้งปวงประดับแล้ว มีสายรัดแล้วด้วยทองคำ มีดี่ระบกกบัด
ด้วยเครื่องคลุมทำด้วยสุวรรณ อันเหล่าความช้างมีโคมรแดงอัน
กำกับ เธอจึงบำรุงมัน พ่อมอบราชสมบัติแก่เธอ

ม้าของเรามี ๖๐,๐๐๐ ตัว เปนม้าอาชาไนย (รู้เหตุไม่ใช่เหตุ)
เกิดในตระกูลอาชาไนย เปนสินธพ (เกิดในฝั่งแม่น้ำชื่อสินธุ ในแคว้น
แคว้นชื่อสินธุ) เปนวาหนะเร็ว อันสรรพางค์การประดับแล้ว อัน
เหล่านายอัคราจารย์ถือเสนแดงอันขึ้นประจำ เธอจึงบำรุงเลี้ยงมัน
พ่อมอบดีริสมบัติแก่เธอ

รถของเรามีอยู่ ๖๐,๐๐๐ คัน ด่วนมีเกราะหุ้มรัดแล้ว มีธง
อันยกขึ้นแล้ว หุ้มด้วยหนังเสือเหลืองกัม หุ้มด้วยหนังเสือโคร่งกัม
อันสรรพางค์การประดับแล้ว มีเหล่านายอัคราจารย์ถือธงอันหุ้มเกราะ
ขึ้นประจำ เธอจึงบำรุงดูแลมัน พ่อมอบดีริรัตนราชครูย์แก่เธอ

โคนมของเรามีอยู่ ๖๐,๐๐๐ ตัว สัมบูรณ์ด้วยโคมีวรรณแดง
เปนโคผู้อันประเสริฐ เธอจึงบำรุงดูแลมัน พ่อมอบราชสมบัติแก่เธอ

นารีทั้งหลายของเรามีอยู่ ๓๖,๐๐๐ นาง อันสรรพางค์การ
ประดับแล้ว คือมีผ้าแลอาภรณ์อันวิจิตร ทรงแก้วมุกดาหารแตก
ทนต์แก้วมณี เธอจึงบำรุงนาง พ่อมอบดีริสมบัติให้เธอ วันนั้น

แน่พอจักบวช เพราะว่าใครจะรู้มรณภัยในวันพรุ่งนี้ พ่อจะไม่เขลา
เหมือนกาตุดำนาจแก่เบญจพิชคามคุณ ฯ

ที่ฆาตุกุมารกราบทูลว่า เมื่อหม่อมฉันยังเป็นเด็ก หม่อมฉัน
ได้สดับว่า พระชนนีสิ้นพระชนม์ หม่อมฉันไม่สามารถจะเป็นอยู่
ห่างพระองค์ ถูกช้างติดตามไปช้างหลังช้างนำผู้พ่อ อันเที้ยวอยู่ใน
ค้ำบดซึ่งราวกระมิงูฬาสัจจะยากสูง ๆ คำ ๆ ฉันใด หม่อมฉันจะอุ้ม
บาตรโดยเสด็จเงาเบื้องหลังพระองค์ จักเป็นคนเลี้ยงง่าย ไม่เป็น
คนเลี้ยงยาก ฉะนั้น

พระเจ้าอินทรมหาราชคำไว้ตอบว่า อันตรายอันน่าตง (คือ
ปลาร้าย ผีเสื้อหน้า น้าวงวน) ในมหาสมุทร พิงพาเรือที่สัญจรอยู่ใน
มหาสมุทร ของพานิชผู้แสวงหาทรัพย์ไป พานิชก็จะพินิจมีความ
ฉิบหาย ข้อนั้นใด ลูกกระต๊อ (ลูกกาพกัณณ) คนนี้ ก็จะทำอัน
ตรายแก่เราข้อนั้นนั้นไม่ผิดกัน ฯ ท่านทั้งหลายให้กุมารนี้ไปเดี่ยวยัง
รติวิทัศนปราสาท นารีทั้งหลายอันมีหัตถาวยะคดแต่งด้วยอาภรณ์
แล้วด้วยสุวรรณในปราสาทนั้น นางจักยังกุมารให้รื่นรมในปราสาท
นั้น คุณนางเทพอัปสรยังท้าวโกสีย์ ให้ทรงยินดีนั้น กุมารก็จะรื่นรม
ด้วยนารีเหล่านั้น

ถ้าบัดนั้นขอมาดยทั้งหลายก็เชิญพระราชกุมารไปสู่รติวิทัศนปรา
สาท นางกัญญาทั้งหลายเห็นที่ฆาตุราชกุมารผู้เป็นใหญ่ในรัชต์มาจึง
พากันทูลถามว่า พระองค์เป็นเทพเจ้าหรือคนธรรพหรือท้าวสักกิงทร

บุรินท พระองค์คือใครหรือเป็นโอรสของใคร ข้าพระบาททั้งหลาย
จักรู้จักพระองค์อย่างไร ฯ

ที่ฆาตุรุกรามจึงตรัสตอบว่า กันไม่ใช่เทวดา ไม่ใช่คนธรรมดา
ไม่ใช่องค์เทวอินทร์บุรินท กันเป็นโอรสของพระเจ้ากาดีกราช ชื่อ
ที่ฆาตุรฐิวัชฌณกุมาร นางทั้งหลายจึงเป็นชายาของกัน ความงาม
ความเจริญงมมีแก่นางทั้งหลาย กันจักเป็นสวามีของนางทั้งหลาย

เหล่านางกัญญาจึงทูลถามว่า พระราชาของชาวกาดีได้ตั้ง
โอรสแล้ว ได้ตั้งจากนั้นไปไหนแล้ว

ที่ฆาตุรุกรามจึงรับตั้งตอบว่า พระราชาผู้ชนกนาถพระองค์
ก้าวล่วงเสียซึ่งเบือกคตมคิราคาทิกิเลต ประดิษฐานอยู่ในทางบกคือ
ทรงเพศบรรพชาทางอนิสสัย ได้ตั้งดำเนินไปสู่มรรคาใหญ่ซึ่งให้ถึง
สวรรคเดโถมกษรรณ อันไม่มีหนามคือกิเลต อันไม่รกชฎด้วยกิเลต
เหล่านั้น ส่วนตัวกันเป็นผู้ดำเนินไปสู่มรรคาให้ถึงทุกคติ ทั้งมีหนาม
มีรกชฎ เป็นเครื่องดำเนินไปสู่ทุกคติของกัน

นารีทั้งหลายจึงทูลว่า พระองค์ได้ตั้งมาแล้ว เหมือนองค์
ราชดีห์มาตุ์กาญจนคหา ที่อยู่ของดีห์ไปติกาทางราชดีห์ผู้ตูกที่ปานกัน
พระพุทธรเจ้าข้า ขอพระองค์ทรงอนุดาลันให้ข้าพระองค์เกิดพระพุทธร
เจ้าข้า อันเชิญพระองค์เป็นมหิศาริบัติของข้าพระบาททั้งปวงเทอญ

นารีทั้งปวงครันทูลอย่างนั้นแล้ว ก็ประโคมคุ้ยคนครว้น พ้อน
รำขบร้องก็กันไปโดยประการต่าง ๆ ที่ฆาตุรุกรามมีเกียรติยศ

ใหญ่ก็ทรงตั้งพระชนกมหาราช ครอบครองราชสมบัติโดยยุติธรรม
ตั้งพระชนม์ดังก็เสด็จไปตามยถากรรม ฝ่ายพระโพธิสัตว์ราชกุมารี
ยังฉานแดงภิญญาให้เกิดขึ้น ในที่สุดแห่งพระชนมชีพก็บังเกิดใน
พรหมโลก ฯ

สตถา อิมิ ชมมเทสนิ อหริตฺวา สมเด็จพระธรรมเพชญ์บรม
คำสดาทรงนำมาซึ่งธรรมเทศนานี้แล้ว ครั้นท้าวความหลังว่า ภิกษุ
ทั้งหลาย ตถาคคได้ออกมหาภิเนษกรรมแต่ในปัจจุันชาติเท่านั้น
ก็หามิได้ ในปางหลังก็ได้ออกแล้ว ครั้นนี้แล้วจึงประชุมชาดกว่า
พระปัจเจกพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วในกาลนั้น ที่ชาดกุมารในกาลนั้น
ได้เป็นราหุลกุมาร ราชบริษัทเกิดจากนั้นในกาลนั้น ได้เป็นพุทธ
บริษัท ส่วนอรินทราชาในกาลนั้น ได้เป็นเราผู้ตถาคค ฉนี้แล ฯ

จบได้ฉนทราดก

๒ สังกิจชาตก [๕๒๙]

ทิสฺวา นิสินฺนํ ราชานนฺติ อิทํ สตุถา ชีวณฺพวเน วิหรณฺโต
อชาตสตุตฺตสฺส ปิตุมาตคกมฺมํ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดา เมื่อเสด็จประทับอยู่ณชีว-
ณัมพวนาราม ทรงปรารภปิตุมาตคกรรมแห่งพระเจ้าอชาตศัตรู ครั้น
ธรรมเทศนานั้นว่า ทิสฺวา นิสินฺนํ ราชานํ เปนคํ ฯ

โส हि ความพิสดารว่า พระเจ้าอชาตศัตรูเวทียอร์สนั้น
อาศัยพระเทวทัตได้ให้ปลงพระชนม์พระชนกซึ่งมีพระนามว่า พระ
เจ้าพิมพิสารเสนียราชตามคำของพระเทวทัตนั้นแล้ว ได้ทรงสดับ
ว่าในกาลที่สุดแห่งอนัตตาสยสังขัม พระเทวทัตมีบริษัทแตกกันก็เกิด
โรค คิดว่าจะเชิญพระศากยศาสดาให้ทรงตบโทษ จึงไปกรุงสาวัตถี
ด้วยเตียงคานหาม ก็ชวนผู้สวามิภักดิ์ประคองพระเชควันมหาวิหาร ทรง
ทราบณแล้ว จึงทรงรำพึงว่า พระเทวทัตเป็นปฏิปักษ์แก่สมเด็จพระ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชวนผู้สวามิภักดิ์ไปบังเกิดในอวิจินรก ส่วนตัว
เราอาศัยพระเทวทัตจึงได้ให้ฆ่าพระชนกธรรมราชามหากษัตริย์ผู้ตั้ง
อยู่ในทศพิชราชธรรม ถึงตัวเราก็จักแผ่นดินผู้กระมังหนอ เมื่อ
ทรงรำพึงณนี้ก็ก่อดวลต่อมหาภยันนั้นจนทรงคิดจะบันทมหลับพักผ่อนก็
หลับสมพระประสงค์ เปนประหนึ่งนายนิรยบาตผลัดให้พระองค์ตก
ในอภยปรุไฟแผ่นดินเหล็กหนา ๘ โยชน์ แล้วทิ่มแทงด้วยหอกเหล็ก

หรือเหมือนมีฝูงสุนัขทั้งแย่งกันกัดกินพระมังดัง ก็เปล่งพระสุรเสียง
ร้องขึ้นด้วยสำเนียงอันน่ากลัว แล้วเสด็จอุฎฐาการลุกขึ้น ครั้นคิด
เป็นไปใน ๔ เดือนเป็นที่มานแห่งดอกกมุท คือวันเพ็ญศกกบักษ
กตติกมาศ วันหนึ่งพระเจ้าอชาตศัตรูอันหม่อมมาคยห้อมล้อมเป็น
บริวาร ทอดพระเนตรเห็นอิสริยยศของพระองค์ทรงจินตนาการว่า
อิสริยยศของพระชนกาธิบดีของเราใหญ่กว่านี้ เราให้ปลงพระชนม์
พระองค์ผู้ขรรมิกรวรมีอิสริยยศเดชาภาพมาก เห็นปานนี้เสีย ก็
เพราะอาศัยพระเทวทัตผู้ยง เมื่อทรงดำริอยู่อย่างนี้ ความเร่า
ร้อนก็บังเกิดขึ้นในพระเศกกาย จนพระเศโทษุมไปทั่วพระองค์ จึง
ทรงดำริต่อไปว่า ใครหนอจักอาจันเทากยอันนี้ของเรา ก็ทรง
ทราบว่าเป็นผู้คิดอันยงเดชะพระเทกพฒผู้ทรงพระภาคเดียวด้วยยอม
ไม่มี แล้วทรงรำพึงว่า ตัวเราเป็นผู้มีความผิดใหญ่ต่อสมเด็จพระ
พระตถาคตเจ้า ใครเล่าหนอจักพาเราไปเผ่าได้ ก็ทรงกำหนดแน่ว่า
ใคร ๆ อันนอกจากชีวกโกมารภักจ์ไม่ให้เห็น เมื่อทรงถือเอาราช
สันนิษฐานนั้นกระทำเป็นอุบายที่จะเสด็จไปเผ่าสมเด็จพระผู้ทรงพระภาค
ก็ทรงเปล่งอุทานว่า ราตรีค่ำวันนี้มีดวงจันทร์แจ่มจรัสสว่างวันม
โสมนัสดีจริง ๆ หนอ แล้วมีพระโองการตรัสถามว่า วันนั้นเราจะ
ควรไปหาสมณพราหมณ์ไหนดี แล้วถามาคยผู้เป็นสาวกของครูทั้ง ๖
กล่าวคุณของครูทั้ง ๖ มีครูปรุณกัธสเปนคัน ก็ไม่ทรงถือเอาคำของ
พวกนั้น กลับตรัสถามชีวก ๆ ก็ทูลสรรเสริญพระคุณแห่งสมเด็จพระ

คทาตกศพลแล้วทูลว่า พระองค์จงเสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ จึ่งคกงโปรดให้เตรียมยานพาหนะขึ้นช้างเป็นต้น แล้วเสด็จไปชิวกัมพวัน เข้าเฝ้าสมเด็จพระโลกนาถแล้วถวายนมัสการ ถวายเครื่องพระสนธิ์ที่ถวายเป็นปฏิสันถารด้วยพระเจ้าอชาตศัตรูชกัตติยาธิบัตินี้แล้ว พระเจ้ากรุงราชคฤห์จึงทูลถามว่าด้วยสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์พระองค์เป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา แล้วเรียนสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ให้ทรงคโทษแล้วเสด็จกลับพระราชนิเวศน์ จำเดิมแต่นั้นมาก็ได้ทรงบำเพ็ญทานรักษาศีล ทรงสมาคมกับสมเด็จพระโลกนาถ สดับธรรมกถาอันไพเราะ ก็ละความสดุ้งหวาดแฉวย พระโสมชาติฐฐานเพราะคบหากัถยาณมิตร์ กลับได้อิสสาท่อนพระมหากษัตริย์ ดำรงพระอิริยาบถ & โดยผาสุก ๆ

อเทกทิวสั รมมสภายิ กถิ สมุจจาเปสั ณวันหนึ่งภิกษุสงฆ์ยกถ้อยคำขึ้นสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า พระเจ้าอชาตศัตรูได้ทำปิตุฆาตกรรมแล้วทรงสดุ้งหวาดค่อมหาภัยอันตรายไม่ได้อิสสาทเพราะรัชสิริ เสดยทุกขทุกพระอิริยาบถ บัดนี้ท้าวเธอมาอาศัยสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ก็หายสดุ้งกลัวเพราะกัถยาณมิตร์ถึงลักคกรรม คบค้าด้วยมิตร์ทรงคุณตั้งงาม ก็ได้เสวยสุขในอิสสิริราชสมบัติ สมเด็จพระ

พระศาสดาจารย์ได้ตั้งมานุสรมณีนัน ครดิถามว่า ภิกษุทั้งหลาย
 นังขุมนุเมจจาอะไรกัน ภิกษุสงฆ์ก็ทูลยุบเหตุที่ตั้งต้นหนาให้ทรง
 ทราบ จึงครดิว่าพระเจ้าอชาตศัตรูจะได้ทำปิตุฆาตกรรมแล้วทรง
 ดำราญเพราะได้อาศัยเราผู้ตถาคคแต่ในกาลนี้ก็หามิได้ ถึงในกาลก่อน
 ก็ได้ทำปิตุฆาตกรรมแล้วทรงดำราญเพราะอาศัยเราผู้ตถาคคเหมือน
 กัน แล้วทรงนำทฐะนิทานมา ดังต่อไปนี้

อดีเต พาราณสียํ พุรหมทตโต ราชํ กาเรนโต พุรหมทตต-
 กุมารํ นาม ปุตตํ ปฏิลกิ ในอดีตกาลพระเจ้าพรหมทัตต์ผ่านถัมบัต
 ในเมืองพาราณสี มีราชโอรสพระนามว่า พรหมทัตต कुमार กาล
 ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์บังเกิดในเรือนแห่งปุโรหิต บิดามารดาชานาน
 นามว่า สังกัจจกumar พรหมทัตตราชกุมารแดงสังกัจจกumar ทั้ง ๒
 เจริญขึ้นด้วยกันในราชนิเวศน์ ได้เป็นสหายแห่งกันแต่กัน เจริญวัย
 แล้วพากันไปสู่เมืองคักกัธตา เรียนสรวรพศิตปวิทยาแล้วกลับมา พระ
 ชนกประธานฐานันดรที่อุปราชแก่ราชโอรส ส่วนปุโรหิตบุตรผู้
 โพธิสัตว์ก็ได้อยู่ในสำนักพระยุวราช วันหนึ่งพระเจ้าพาราณสีได้ตั้ง
 ประพาสอุทยาน พระมหาอุปราชได้ทอดพระเนตรเห็นราชโอรสริยศ
 ใหญ่ของพระชนก ก็บังเกิดความโลภในราชธัมมัต จึงทรงดำริว่า
 พระชนกาภิราชของเราเหมือนพระภคตาของเรา ถ้าเราจะรออยู่จน

พระชนกนาทิงวคคจักได้ราชสมบัติเมื่อชราภาพ ได้ราชสมบัติใน
 เวลาชราทุพพลภาพจะต้องการไปทำไม เราจักให้ปลงพระชนม์พระ
 ชนกเอาราชสมบัติเสีย ทรงดำริณแล้วแจ้งแก่สังกิจจโพธิสัตว์
 สังกิจจกุมารทูลทักทานห้ามว่า ปิตุฆาตกรรมเปนของหนักแฉะเป
 นัคควิตถ์แห่งนิรยาบาย ไม่ควรทรงกล้าทำกรรมนั้น อย่าทรงทำเลย
 พระยวราชครั้นเนื่อง ๆ สังกิจจกุมารก็ทูลทักทานไว้ถึง ๓ ครั้ง จึง
 รับสั่งปรึกษากับบาทมุลิกบริษัท พวกนั้นทูลรับ มองหาอุบาย
 ที่จะฆ่าพระเจ้ากรุงพาราณสี กุมารผู้โพธิสัตว์ทราบประพฤติเหตุนี้
 จึงคิดว่าจักไม่อยู่ร่วมที่เดียวกับพวกเหล่านั้น ไม่ถ้ามารดาบิดา ออก
 โดยประตูสำคัญ ไปสู่หิมวันตประเทศบวชเปนคาสต์ ยังฉานแด
 อภิญาให้บังเกิด มีมุตผลในวนประเทศเปนอาหารอยู่เปนผาดูก ฝ่าย
 ราชกุมาร ผู้อุปราชก็ให้ฆ่าพระชนกแล้วได้ด้วยราชอัสติรียศใหญ่
 ขณะนั้นบุตรในตระกูลเปนอันมากได้ข่าวว่า สังกิจจกุมารบวชเป
 นฤษีแล้ว ก็พากันไปบวชในสำนักแห่งพระสังกิจจคาสต์นั้น พระสัง
 กิจจฤษีก็มีหมู่ภิกษุกรรมเปนนริวารมาอยู่ในหิมวันตประเทศนั้น แม
 พระคาสต์ทั้งปวงก็ได้สมบัติ ฯ ฝ่ายพระราชาก็ฆ่าพระชนกแล้ว
 ด้วยราชอัสติรียศตลอดกาลไม่ก็มากนักน้อย แต่นั้นมาก็ให้ตั้งพระหฤทัย
 ไม่ได้จิตคิดดีสำทะ ประหนึ่งถึงกรรมกรรมในนรก ก็ทรงรติถึง
 พระโพธิสัตว์ ทรงดำริว่า สหายของเราได้ห้ามปรามแล้วว่า
 ปิตุฆาตกรรมเปนครุกรรม เมื่อไม่ถ้ามารดาจะให้ถือตามคำของตน

ก็หลบไปเสีย โดยหาโทษความผิดมิได้ ถ้าเขาอยู่ที่นี่ คงจัก
 ไม่ให้เราทำมีคุณจาคกกรรม นำภัยอันของเราไปเสีย บัดนี้เขาอยู่
 ไหนหนอ ถ้าเรารู้ที่อยู่ของเขาก็จักให้หามา ใครหนอจะพึงบอก
 ที่อยู่ของเขแก่เรา จำเดิมแต่ฉันก็ทรงว่าพระรัตนคุณของพระโพธิสัตว์
 ในวงศ์แตรราชสภา ครั้นกาลล่วงมานาน พระบรมโพธิสัตว์ตั้งกิจจ
 ฤษีจึงคิดว่า พระราชาเร่ถึงถึงเรา ควรเราจะไปในราชสำนัก
 แด่ตงธรรมแก่บรมกษัตริย์ แด่ทำท้าวเธอให้หายทรงหวาดกลัว
 ตั้งแต่พระฤษีอยู่ในหิมวันต์ได้ ๕๐ ปี พร้อมด้วยคาบสัประมาณ
 ๕๐๐ เปนบริวารมาโดยอากาศ ถึงในราชอุทยานช้อยหายบั้งตั้งนั่งอยู่
 ณแผ่นศิลาด้วยหมู่พระฤษี คนรักษาดวงหลวงได้เห็นจึงถามว่า พระ
 ผู้เป็นเจ้าที่เป็นคนค่าดีถามีนามว่าอะไร พอได้สดับว่า ชื่อตั้งกิจจ
 ษีบัณฑิตก็จำได้ จึงกล่าวหาว่า ข้าพเจ้าจะทูลเชิญเสด็จพระราชามา
 พระผู้เป็นเจ้าจึงรออนุญาตก่อน พระราชาอยากพบพระผู้เป็นเจ้า กล่าว
 กำรับฉันแล้วไหว้แล้วรีบไปพระราชวัง กราบทูลความที่พระตั้งกิจจ
 ตามดมาแก่บรมกษัตริย์ พระราชาก็เสด็จไปสำนักพระฤษี ทรงทำ
 อุપหารสักการบูชาควรแก่จะทำได้แล้ว ครั้นถามปัญหา ฯ

ตมตถิ ปกาเสนโต สตถา อาห สัมเด็จพระสัมพันธเมือ
 จะทรงประกาศความนั้น จึงตรัสว่า

ทิสฺวา นิสินฺนํ ราชนํ

พฺรหฺมทตฺตํ รเถสํ

อถสฺส ปฏฺวิเทสํ

ยสฺสาสิ อนุกมฺปโก ฯ

สังกิจจาธิ อนุปปตโต

ตรมานรูป นิยุยาหิ

ตโต จ ราชา ตรมาโน

มิตตามจจุปวิพยุพโห

นิกขิปป ปณจ กกุธานี

วาลวิชนี อญหิสี

โอรยุห ราชา ยานมहा

อาสนิ ทายปสฺสสมี

อุปสงฺกมิตฺวา โส ราชา

ติ กถิ วิติสาเรตฺวา

เอกมนฺติ นิสินโน ว

ตโต ปาปานิ กมฺมานิ

อิสสิ ปุณฺณ สักกิ

อาสนิ ทายปสฺสสมี

กิ คติ เปจฺจ คจฺจนฺติ

อติจฺฉินฺโต มยา ธมฺโม

อิสสิ สาธุสมฺมโต

ขิปปํ ปสฺส มहेสนิ ๑

ยุตฺตมารุห สนฺทนํ

อภมาสี รเถสโก ๑

กาสนิ รณฺวาทโน

ขกฺกิ ฉตฺตณฺจุปาหนํ ๑

ชปิตฺวา ปณฺนิจฺจํ

สังกิจฺจมุปสงฺกมิ ๑

สมฺโมทิ อิสสินา สห

เอกมนฺติ อุปาวิสี ๑

อด กาลิ อมณฺณณ

ปุณฺณํ ปณฺนิชฺชต ๑

อิสสิ สาธุสมฺมตํ

อิสสิสํปรกฺขตํ ๑

นรา ธมฺมาติจฺจาริโน ๑

ติ เม อภฺยาหิ ปุณฺณโต

มีความว่า นายอุทยานมาตเห็นพระเจ้าพรหมทัตต์ผู้จอมทัพ

เสด็จอยู่ณราชสภาคาร จึงกราบทูลว่า พระสังกิจจมหามุนีที่ทรง

เข็นคู ซึ่งบันดาฤษัทั้งหลายแล้ว ถมมคว่าท่านได้ดีแล้ว เดียวมาถึง

แล้วละ ขอพระองค์เสด็จไปพบท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่ด้วยดีด้วยด่วน ๑

ถ้าคัมภีร์พระเจ้าพรหมทศคัมภีร์นั้นหม่อมมาตย์ห้อมล้อมเป็นจอมทัพ
 เล็ดจันทรอันเทียมแล้วยาราไป พระองค์ผู้เป็นอิสสระของชาวกาดี
 เป็ตรราชกฤษณ์ ๕ คือ วาถวัณนี อุนนิกะ พระชรรค เควค
 นักร ฌตองพระบาท หยุครถที่นั่ง เล็ดจันจากรถดำเนินไปหาพระ
 ดังกิจจันตติผู้สถิตอยู่ณะทนายบัสสุทธาน ครั้นพระองค์ดำเนินไปหา
 แล้ว ทรงทำส้มโมทนิยกลากับพระดาบส ให้ระลึกถึงถ้อยคำ นำ
 ให้คุ้นเคยกันเล็ดจันเข้าไปใกล้ส่วนสุดข้างหนึ่งประทับแล้ว ทรงดำนิย
 กาลที่ควรจะตรัสปัญหา แต่นั้นได้ทรงปรณิบัติเพื่อปูณาดังกรรมเป็น
 บาป จึงมีราชปูณาดามพระฤษีดังกิจจ ซึ่งบันดาพระฤษีทั้งหลาย
 แล้ว สัมมตว่าท่านเป็นผู้ใดก็ได้แล้ว อันอิสสระวิษัฏห้อมล้อมนั่งอยู่ใน
 ทนายบัสสุทธานว่า นรชนทั้งหลายประพฤติด่วงกรรมสุจริต เหมือน
 อย่างคัมภีร์ประพฤติด่วงกรรมสุจริต คือได้ฆ่าพระชนก กระทำกาต
 กิริยาตงแล้วจะไปสู่คติอะไร ขอท่านบอกแก่คัมภีร์ตามที่คัมภีร์ถามเถิด

พระบรมโพธิสัตว์ได้ดัดคัมภีร์นั้น จึงทูลว่า ขอถวายพระพร
 ถ้อยอย่างนั้นจงทรงสดับ แล้วได้ถวายโอวาท ๗

๑. ตมตถิ ปกาเสณโต สตุถา อาห สมนังคังรพเพณับรม
 นราตถ เมื่อทรงประกาศความนั้น จึงตรัสว่า

อิสสี อวจ สักกิใจ กาสินี รุชชวทุณน
 อาสินี ทายปสสุสสิ มหาราช สุโณหิ เม ๑
 อุปปเถน วชนตสสุ โย มคฺคมนุสาสติ

ตสฺส เจ วณํ กปิรา นาสฺส มกุเคยฺย กณฺณโก ฯ

อธมฺมํ ปฏิปนฺนสฺส โย ธมฺมมนุสฺสาสติ

ตสฺส เจ วณํ กปิรา น โส กจฺเจยฺย ทุกฺคตํ ฯ

มีความว่า พระสังกัจจายน์ได้กล่าวกะพระราชาภาติกะรัฐวิฆเน
ผู้ประทับอยู่ณทลายบัลลังก์ทนายว่า ขอถวายพระพร ขององค์คัม
อาตม ถ้าบุคคลผู้เว้นมรรคาผิด คือทางที่โจรตั้งดั่งงูม พึงทำตาม
คำแห่งบุพทศผู้บอกมรรคาอันเกษมไซ้ โจรผู้เป็นคุุ่ร้ายหนามก็ไม่
ประสพพบหน้าบุพทศผู้ทำตามโอวาทนั้น ฉะนั้น ถ้าบุคคลผู้ปฏิบัติ
ธรรมพึงทำตามคำแห่งบุพทศผู้ปราศอนธรรมไซ้ บุพทศนั้นก็จะมี
ไปสู่ทุกคติอันนั้น ฯ

โดยอรรถาธิบายว่า ธรรมเช่นกับมรรคาผิด ธรรมเช่นกับ
มรรคาอันเกษม ก็พระองค์เมื่อกล่าวก่อนได้รับตั้งแก่อาตมว่า จะปด
พระชนม์พระชนกนาถแล้วเป็นพระเจ้าแผ่นดิน อาตมได้ทูลทักทายนก
ไม่ทรงทำตามคำของอาตม จึงฆ่าพระชนกมหาราช บิดันทรงเศร้า
โศก ชื่อว่าไม่ทรงทำตามโอวาทของนักปราชญ์ ก็เหมือนเสด็จไป
ในมรรคาที่มีโจร จึงถึงความพินาศใหญ่ ฯ

ครั้นพระมหาสัตว์ผู้มีนาถถวายโอวาทอย่างนั้นแล้ว จะดำแดง
ธรรมจึงได้ภาษิตคาถาเหล่านี้ว่า

๑ ธมฺโม ปโม มหาราช อธมฺโม ปน อูปฺปโก

อธมฺโม นิรยํ เนติ ธมฺโม ปาเปติ สุขฺคตํ ฯ

อธมมจารีโน ราช	นรา วิสมชีโวโน
ยํ คติ เปจจ กจฺจนฺติ	นिरเย เตสฺสโณหิ เม ฯ
๒ สณฺชโว กภาพสฺสโต จ	สงฺฆาโต เทว จ โรรฺว
อถาปโร มหาวีจ	ตาปโน จ ปตาปโน ฯ
อิจฺเจเต อญฺช นีรยา	อภฺษาตา ทฺรตฺติกฺกมา
อาภิณฺณา ลุทฺทกมฺเมหิ	ปจฺเจกา โสฬสฺสสฺสทา ฯ
กทริย ตาปนา โนรา	อจฺจิมฺนโต มหพฺภยา
โลมหํสนรฺupa จ	เกสฺมา ปฏิกฺขยา ทฺกฺขยา ฯ
จตฺตกฺกณฺณา จตฺตวารา	วิกฺขตา ภาคโส มิตา
อโยปการปริยนฺตา	อยสา ปฏิกฺขชิตา ฯ
เตสํ อโยมฺยา ภูมิ	ชติตา เตชสา ยุตฺตา
สมนฺตา โยชนสํ	มุฏฺฐา ติฏฺฐนฺติ สพฺพทา ฯ
เอเต ปตฺนฺติ นีรเย	อุทฺธํ ปาธา อวิสฺรา
๓ อีสํ อติวตฺตาริ	สณฺณตํ ตปสฺสํ ฯ
เต ภูณฺนา ปจฺจนฺติ	มจฺฉา พิลา กตา ยถา
สํวจฺฉเร อสํเขยฺเย	นรา กิพฺพิสการิโน ฯ
ทพฺพมาเนน คตฺเตน	นิจฺจํ สนฺตรพฺพหิรํ
นีรยา นาธิกจฺจนฺติ	ทวารํ นิกฺขมเนสฺสิโน ฯ
ปฺรตฺติเมนปิ ชาวนฺติ	ตโต ชาวนฺติ ปจฺฉโต
อุตฺตเรนปิ ชาวนฺติ	ตโต ชาวนฺติ ทกฺขิณา

บ่ บ่ ทวาริ คจฺจนฺติ	ตํ ตํ เทว ปิถึยเร ฯ
พหุณี วสฺสสทสฺसानิ	ชนา นิรยคามิโน
พาหา ปกฺกยฺห กนฺทนฺติ	ปตฺวา ทุกฺขํ อนปฺปํกํ ฯ
อาสีวิสํ กุปฺปํ	เตชสี ทูรติกกมํ
น สาธฺรฺเป อาสีเท	สณฺณตํ ตปสฺสํ ฯ
๔ อติกาโย มหิสฺสาโส	อชฺชนโน เกกกาธิโป
สทสฺสพาหุ อจฺฉินฺโน	อิสฺมาสชฺช โคตมํ ฯ
อรชํ รชสา วจฺณํ	กิสํ อวกฺริย ทณฺฑกํ
ตาโลว มุลโต ฉินฺโน	ส ราชา วิภวํ คโต ฯ
อุปฺพจฺจ มนํ เมชฺชเณ	มาตงฺกสฺสํ ยสฺสสฺสเณ
สปรสฺสชฺช อจฺฉินฺโน	เมชฺชนรณฺณํ ตทา อหุ ฯ
กณฺหที่ปายนาสชฺช	อิสฺสํ อนฺนทวินฺทโย
อณฺณมณฺณํ มุสเส หนฺตฺวา	สมปฺตฺตา ยมสาธนํ ฯ
อถายํ อสิมา สคฺโค	อนฺตลิกฺขจโร ปุเร
ปาเวกฺขิ ปจฺวี เจจฺจ	หีนคฺโค กาลปริยาบํ ฯ
ตสฺมา หิ ฉนฺทาคมนํ	นปฺปสฺสํนฺติ ปณฺชิตา
อหฺมจฺจคฺโค ภาเสยฺย	คิริ สจฺจูปสณฺหิตํ ฯ
มนสา เจ ปทฺถุเชน	โย นโร เปกฺขเต มุนี
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ	กนฺตฺวา โส นิรยํ อโร ฯ

เขกวิทุฒเพ ปริภาสนติ ผรุสอุปกุกมา นรา
 อนปจฺจาช อทายาทา ตาลวตฺถุ ภาวนติ เต ๑
 โย โยจ ปพฺพชิตํ หนฺติ กตกิจจํ มहेสนํ
 ส ภาพสุตฺเต นรเเบ จิรํ รตฺตาย ปจฺจติ ๑
 โย โยจ ราชา อธมฺมฺนฺจ ญฺจ วิตฺตํสโน จูโต
 ตาปิตฺวา ชนปทํ ตาปเน เปจฺจ ปจฺจติ
 โย โยจ วสฺสสทฺสสถานํ สคฺคํ ทิพฺพยานิ ปจฺจติ ๑
 อจฺจิสํปเรโต โส ทุกฺขํ เวเทติ เวทนํ
 ตสฺส อคฺคิสีฆา กายา นิจฺจนฺติ ปภสฺสกา
 เตโชภกฺขสฺส คตฺตานิ โลมกฺเคหิ นเขหิ จ ๑
 ทายหฺมาเนน คตฺเตน นิจฺจํ สนฺตรพาทิรํ
 ทุกฺขาภิตฺตโน นทติ นาโค ตุนททฺทิตายถา ๑
 โย โยจ โลภา ปิตฺรํ หนฺติ โทสา วา ปุริสาธโม
 ส ภาพสุตฺเต นรเเบ จิรํ รตฺตาย ปจฺจติ ๑
 ส ตาทีโส ปจฺจติ โลหกฺกมฺภิ
 ปภกฺกนฺจ สตฺตํหิ หนฺติ นิตฺตจํ
 อนนฺทํกริตฺวา มุตฺตกริฏกฺขํ
 ขาเร นิมุขชนฺติ ตถาวิชํ นรํ ๑
 ตตฺตํ ปภฺภูจิตมโยคฺคณฺจ
 ทีเม จ ผาเล จิรตฺตตฺตาปีเต

วิภขมภมาทาย วิภชช รชชหิ

วิวเตมุเข สัมวณนติ รกขสา ฯ

สามา จ โสณา สวลา จ กิซณา

กาโกลลสัมมา จ ทิชา อโยมุขา

สัคมม ขาทนติ วิปณฺณมานัน

ชีวหิ วิภชช วิฆาส สโลหิตํ ฯ

ตัม ททณโกลล ปริณินนคตติ

นิปโปถยนตา อนฺ วิจรณติ รกขสา

รตี หิ เตสํ ทฺวโน ปนิตเร

เอตาทิสสมี นิรเบ วสนนติ

เบ เกจิ โลเก อธิ เปตติมาติโน ฯ

๗ ปุตโต จ มาตริ หนตฺวา อิตฺ หนตฺวา ยมกฺขยํ

ภุสมาปชฺชเต ทฺวํ อตฺตกมฺมผลูปโก ฯ

อมนุสฺสา อติพาลา หนตฺวํ ชนยนฺติยา

อโยมเบหิ ฆาเลหิ ปิพยนฺติ ปุณฺปุณฺนิ ฯ

ตัม ปสฺสวํ สกา คตฺตา รุจิรํ อตฺตสมภวํ

ตมฺพโลหวิลันนํ คตฺตํ ปาเขนฺติ มตฺตติยํ ฯ

ชฺชิจฺฉํ กุณฺปิ ปุติ ทฺวคฺคณฺธิ คุถกทฺทมํ

ปพฺพโลหิตสงฺกาสํ รหโทยฺห ติณฺนจติ ฯ

ตเมนนํ กิมีโย ตตฺถ อติกาया อโยมุขา

ฉวี เกตุวาน ขาทนุติ	ปักษิธา มัสโลหิตะ ๑
โส จ ตัม นิรยัม ปตฺโต	นิมฺมฺโค สดปริสี
ปฺติกั กุณเป วาติ	สมนฺตา สดโยชนั ๑
จกฺขุมาปี หิ จกฺขุหิ	เตน คนฺเชน ชีรติ
เอตาทีสํ พุรหฺมทตฺต	มาตฺฐมาตี ลภเต ทุกฺขั ๑
๘ ขุรชารมนฺกมฺม	ติกฺขั ทูรภิสมฺภวํ
ปตฺนติ กพฺภปาติโนโย	ทุกฺกั เวตฺตรณั นที ๑
๘ อโยมฺยา สิมฺพลีโย	โสฬสํกุลิกณฺณกา
อุกฺโต มภิลมฺพนฺติ	ทุกฺกั เวตฺตรณั นที ๑
เต อจฺจิมฺนโค ติณฺชนฺติ	อฺกฺกิชนฺธาว อารกา
อาทิตฺตา ขาตเวเทน	อุทฺธั โยชนมฺมฺกฺกตา ๑
เอเต สชนฺติ นิรเย	ตตฺเต ติจิณฺณณฺณเก
นารโย จ อติจารินีโย	นรา จ ปรทารกฺ ๑
เต ปตฺนติ อโธกฺชนฺธา	วิวตฺตา วิหตา ปฺถู
สยฺนติ วินีวิทฺธงฺกา	ทัม ชกฺกนฺติ สํวรี ๑
ตโต รตฺยา วิวสเน	มหตี ปพฺพตฺตูปมํ
โลหกฺมฺภี ปวชฺชนฺติ	ตตฺตํ อฺกฺกิสมฺมฺทกํ ๑
เอวํ ทิवा จ รตฺโต จ	ทฺสสํสา โมหปารฺตฺตา
อนฺโณนฺติ สกํ กมฺมํ	ปพฺเพ ทุกฺกตมตฺตโน ๑

๑๐ ยา จ ภริยา ธนุกีตา สามิกิ อติมณฺฑลิต
 สสฺสํ วา สสฺสรํ วาปี เขมฺมจํ วาปี นนฺทนํ
 ตสฺสา วฏฺเณ ชิวฺหคํ นิพฺพหนฺติ สพนฺธํ ฯ
 ส พฺยามมตฺตํ กิมนิ ชิวํ ปรสฺสติ อตฺตโน
 วิณฺณาเปตฺตํ น สกฺโกติ ตาปเน เปจฺจ ปจฺจติ ฯ
 ๑๑ โอโรพฺภิกา สุกริกา มจฺฉิกา มิคพนฺธกา
 โจรา โคฆาตกา ลุฑฺธา อวณฺเณ วณฺณการกา ฯ
 สตฺตํหิ โลหกุญฺเฬหิ เนตฺตํ เสหิ อฺสุหิ จ
 หลฺยมาณา ขารนฺทํ ปฺปตฺนฺติ อวิสฺรา ฯ
 สายํ ปาโต กุญฺจารํ อโยกุญฺเฬหิ หลฺยตติ
 ตโต วนฺตํ ทฺรตฺตานํ ปเรสํ ภูตฺเต สทา ฯ
 ธิกา เภรณฺทกา คิชฺฌา กาโกลา จ อโยมฺขา
 วิปฺสนฺทมานํ ขาทฺนฺติ นรํ กิพฺพิสการินํ ฯ
 เข มิเคน มิคํ หนฺติ ปกฺขํ วา ปน ปกฺขินา
 อสนฺโต รชฺสา ฉนฺนา คนฺตฺวา เต นิรยฺสสฺสํ ฯ

๑ มีความว่า ขอลถวายพระพร ธรรมชื่อว่าทางถูก ธรรม
 ชื่อว่าทางผิด ธรรมย่อมยังสัตว์ให้ถึงนรก ธรรมย่อมยังสัตว์
 ให้ถึงสุคติ ฯ ขอลถวายพระพร นรชนทั้งหลายผู้มีปรกติประพฤติ
 ธรรมเป็นอยู่ด้วยมีจนาชีพ ย่อมละโลกนี้ไปสู่สุคติอันใด อาตม

จะกล่าวคดี ก็อนิรยาบายของชนที่บังเกิดนั้นแก่พระองค์ ขอพระองค์
ทรงฟังอาตม ฯ

๒ มหานรก ๘ คือ ชื่อฉัตต ๑ กาฬสุตต ๑ สังฆาต ๑
โรรวุ ๒ (ชาตโรรวุ ๑ ชุมโรรวุ ๑) มหาอวิจิ ๑ ตปน ๑ ปตา
ปน ๑ มหานรก ๘ เหล่านี้อาตมแด่โบราณบัณฑิตก็ได้กล่าว ย่อม
เป็นโลกที่จะกล่าวด้วยยาก เกิดอนกตาคไปด้วยเหล่าสัตว์มีกรรมอัน
ร้ายกาจ ประดับด้วยอุตัสสนรก ๑๖ ชุม ส่วน ๑ ๆ เป็นที่ทำบุพพ
ผู้กระด้างให้เร่าร้อนทั่ว นรกสัตว์ มีเปลวไฟ มีภัยใหญ่ นรกชุก
ตุพิลึก มีภัยรอบข้าง มีความลำบาก มีมุม ๔ มีประตู ๔ แบ่งเป็น
ประตูมีทางเข้าออกโดยประตู มีกำแพงเหล็กกันรอบ อันเหล็ก
ปกปิด ฯ ภาวพื้นของนรกเหล่านั้นเต็มไปด้วยเหล็ก โปรงด้วยไฟ
ประกอบไปด้วยความร้อน เปลวไฟแผ่ไปทั่วทั้ง ๑๐๐ โยชน์ ตั้งอยู่
ทุกเมื่อ สัตว์เหล่านั้นมีเท้าข้างบนมีศีรษะข้างล่างตกอยู่ในนรก ฯ

๓ สัตว์เหล่าใดกล่าวด้วยเกินพระฤษีผู้ดำรงมัตตบะธรรม สัตว์
เหล่านั้นมีความเจริญอันจำกัดแล้ว ย่อมไหม้อยู่ในมหานรคนั้นดัง
บุพพทำปตาเป็นส่วน ๆ ฉะนั้น สัตว์มีปรกติทำกรรมชั่วช้า ครั้น
สัตว์อันเพื่องไหม้อยู่ทั้งข้างนอกข้างในเป็นนิคย หาประตูออกจาก
นรกไม่บังนฤถึง ต้นป้อนบุพพไม่พื้ยับ ไม่พื้ประมาณ ย่อม
วิ่งไปข้างประตูด้านหน้า กลับมาประตูด้านหลัง วิ่งไปประตูด้านซ้าย
กลับวิ่งไปข้างประตูด้านขวา ไปถึงประตูใด ๆ ประตูนั้น ๆ ก็ปิดเสีย

สัตว์ทั้งหลายผู้ไปรกรงมียกแขนทั้ง ๒ ร้องไห้ รันทกข์ไม่ใช่น้อย
นับด้วยพันเป็นอันมาก เหตุดังนี้ บุคคลผู้ที่มีบุญญาอย่าพึงรุกราน
ท่านที่คือเหล่าพระฤๅษี ซึ่งเป็นเหมือนอสรพิษมีพิษจิตต์กำเริบ อัน
ก้าวล่วงยากฉนั้น เพราะท่านเป็นผู้ดำรงแล้วมีคบะธรรม ฯ

๔ พระเจ้าอชชุตระผู้พระราชในเกาะกระวีรัมณฑล มีพระ
กายดำนับว่าเป็นนายขมังชนผู้ใหญ่ มีพระกำลังอาจต่อสู้ข้าศึกได้ตั้ง
๕๐๐ คน มีมุลอันชาติ คือ ถึงความพินาศ เพราะประทุษร้ายพระ
ฤๅษีโคตมโคตร มีนามว่า อังกรธ ๑ ฝ่ายพระเจ้าทัณฑกก็ได้เรียกราย
ถมพระนักธรรมชื่อภักตวจน ผู้หาชุดก็อีกเล็ดมิได้ด้วยชุดคือเชพระแด
ไม่ชำระพ้นเป็นต้น ท้าวเธอก็ถึงความพินาศ คุจันศาตชาตแล้ว
จากรากฉนั้น ฯ ยังพระเจ้าเมษณะทำพระเหตุยให้ประทุษร้ายในพระ
ฤๅษีผู้บัณฑิตใหญ่มียศ รัฐมณฑลประเทศของท่านเธอพร้อมด้วยราช
บริษัถ ก็ถึงความพินาศใหญ่ในครั้งนั้น ๑ ยังชาวเมืองอันชกฉินทุ
ประทุษร้ายพระดาบสชื่อกณห์ที่ปายน ช่วยกันเอาไม้พลองดีท่าน
ให้ตาย ก็ไปเกิดในยมสาธนรท ๑ ส่วนพระเจ้าเจติยราชนี้ ได้ทำ
ร้ายพระฤๅษีมีนามว่ากบิล แต่ก่อนท้าวเธอหาได้ ภายหลังมีตน
คำช้าคือหมตอิทธิ แผ่นดินสู้ไปถึงปริยายคือสิ้นพระชนม์ ๑ เพราะ
เหตุนี้ บัณฑิตย่อมไม่สรรเสริญความดูอำนาจแก่อกคิมันนทาติเป็น
ต้น ควรไม่มีจิตต์กิดประทุษร้าย กล่าวถ้อยคำที่ประกอบด้วยความ
จริง อนึ่งนรชาติใดถ้ามีจิตต์ประทุษร้าย เพ่งเต่งท่านผู้รับบริบูรณ์

ด้วยวิชาแฉะฉะ นรชาตินั้นก็ไปสู้รบเบี่ยงต่ำ ชนเหล่าใด
พยายามพุดหยาบได้ก็ถ้าวคู่วุฒบุทคลผู้เจริญ (คือ วโยวุฒ คุณวุฒ)
นรชนเหล่านั้นก็จะเป้นเหล่าลอไม่ได้ เป้นผู้ไม่ควรรับมฤตก เป้น
เหมือนต้นคาตมีมูถอนชาดแล้ว ก็ชนเหล่าใด ชำบรพชิตผู้แสวงหา
คุณใหญ่มีกิจอันทำเสร็จแล้ว ชนเหล่านั้นจะไหม้อยู่ในกาฬสุตตมหา
นรกตั้งกาดนาน ๗

๕ ก็พระราชาโคตมอยู่ในอธรรมกำจัดชาวแฉะฉะวัน ทำชาว
ชนบทให้เดือดร้อน ทิวคงคไปในโลกหน้า ก็จะไหม้อยู่ในตปนมหา
นรก ก็พระราชาโคตมอยู่ในมทานรณนั้นตั้งแต่นบพิทพย พระราชา
นั้นอันกองเพลิงเวดล้อม ด้วยทุกขเวทนา เปลวไฟมีรัศมีชานออก
จากกายแห่งดัดวันรณ (ผู้แต่ก่อนเป้นพระราชา) นั้น เมื่อดัดวันรณ
นั้นก็เวกนไฟอยู่ กายทงชุมชนทงเด็บ ก็เมเปลวไฟอันเดียวกัน
ครันควอนไฟไหม้ทั้งข้างในข้างนอกเป้นนคยกาล ดัดวันรณนั้นก็เป้น
ผู้อนทุกขเบียดเบียดพร้องให้ รวกระว่าคชสารอันนายหัตถาจารย์
ทรมานด้วยขณนั้น ๗

๖ บุทคลใดเป้นบุรุษต่ำช้าฆ่าบิดาเพราะโลภหรือเพราะโกรธ
บุทคลนั้นย่อมไหม้ในกาฬสุตตนรกตั้งกาดนาน บุทคลผู้ฆ่าบิดานั้น
ไหม้อยู่ในโลหกุมภี นายนิรยบาลย่อมแทงบุทคลผู้ไหม้อยู่ในโลหกุมภี
ด้วยหอกให้จนไม่มีหนัง ทำให้คาบอด ให้กินมูตรคูก ทำบุทคลนั้น
ให้จมลงในขารนรกน้ำแฉะ นายนิรยบาลช่วยกันให้ กินเบือกคตคือ

คุณอันร้อนจัด แดกอันเหล็กอันถูกไฟลง (เพราะดีด้วยรกรกหุบปาก
 เลี้ยว) จึงถือผาดไถยาวอันร้อนขึ้นกาดนาน จึงปากให้อ้าแล้วเอา
 เชือกผูกไว้ ครั้นอ้าปากแล้ว จึงยัดก้อนเหล็กเข้าในปาก ๑ ฟุ้งดูนัช
 แดงก็มี ดำก็มี แดฟุ้งแว้งฟุ้งกาฟุ้งนกแต่ด้วยมีปากเป็นเหล็ก หุ
 มุกกันกักจิกกันให้ขาด แล้วกินดินอันมีเลือดไหลประหนึ่งกินของเป
 เคนดินนั้น ๑ นายนิรยบาลเที่ยวเดินทุกที่ด้วยดีด้วยรกรกผู้ทำบิดา
 ภายอันแตกทั่วจุลลิตระเบาอันใหม่ไฟก็ปานกัน อันนั้นเป็นความยิน
 ดีเด่นเด่นของเหล่านายนิรยบาลเสียจริง ๆ ก็แต่ด้วยรกรกผู้ทำบิดา
 ย่อมถึงความลำบาก บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งในโลกนี้เป็นผู้ทำบิดา
 ก็ย่อมอยู่ในนิรยบายเห็นปานนี้ ๑

๗ กับบุตรฆ่ามารดา ย่อมไปจากโลกนี้ด้วยภัยโลกคือนิรยบาย
 ย่อมถึงความทุกข์ยิ่ง ตามผลแห่งกรรมของตน นายนิรยบาลมี
 กำตึงยิ่ง ย่อมมีกับบุคคลผู้ฆ่ามารดาด้วยผาดไถเป็นเหล็กเนื่อง ๆ
 ให้ด้วยรกรกผู้ทำมาตุจฉานั้น คัมภีร์โลกิที่ก่เกิดแต่คนอันไหลออกจาก
 ภายคน อันร้อนประหนึ่งทองแดงอันระคายคว้าง ด้วยรกรกนั้นลงไป
 อยู่ในห้วงน้ำเช่นกับด้วยน้ำพุไฟโลหิต น้ำเกลียดดุจศพเน่า เหมือน
 ดุจเบ้ออกคัมคือคูล หนอนทั้งหลายในห้วงน้ำนั้น ภายใหญ่ปากเป็น
 เหล็ก คุดานไปตามเนื้อแต่เลือด ทำตายฉิวหนังกินด้วยรกรกนั้น
 ด้วยรกรกนั้นถึงรทหนรกนั้น จมลงร้อยชั่วบุรุษ ศพอันเน่าย่อมพุ่งไป

๓๐๐ โยชน โคยรอบ แม้คนมีจักขุแลเห็นย่อมคว่ำกราบไปด้วยกตัญญู
นั้น ขอลถวายพระพร บุคคลขามารดาอย่าได้ทุกข์เห็นปานดังนี้ ฯ

๘ ส่วนพวกหญิงทำกรรมให้ตกไป ย่อมก้าวล่วงที่คมแข็งก้าวล่วง
ยากประหนึ่งคมแห่งมีดโกนนั้น แล้วตกลงในเวรณีนที่ทรกซึ่งไปยาก

๙ ยังมีคนจ้วแล้วไปด้วยเหล็ก มีหนาม ๑๖ องค์ กิ่งทั้ง
หลายของไม้จ้วเหล่านั้น ห้อยคลุมแม่น้ำเวรณีนทรกซึ่งไปยากทั้ง ๒
ฟาก ฝูงสัตว์นรกมีกายสูงโยชนหนึ่งถูกไฟแดงเร่าร้อนด้วยไฟที่เกิดแล้ว
อันบุตตรุแล้วยืนอยู่ ประหนึ่งกองไฟตั้งอยู่แต่ที่โกตนั้น หญิง
ประพฤติกว้างด้ามกดี ชายถึงภริยาผู้อื่นกดี เหล่านี้ ต้องชนบนฉิมพลี
นรกอันเร่าร้อนมีหนามคมแข็ง อันนายนิรยบาลทิ่มแทงด้วยอาวุธ
กักถึงเอาศีรษะกดทับตกลงมาเป็นอันมาก มีกายถูกทิ่มแทงถึงนอน
ค่นอยู่ตลอดคืนเนิ่นนาน ครั้นกาลล่วงแต่้นมานายนิรยบาลให้สัตว์
นรคนนั้นเข้าไปสู่โถหูกุมภอันใหญ่เปรียบด้วยภูเขา มีน้ำเต็มอดด้วยไฟ
อันร้อน คนที่คิดอันโมหปกปิดย่อมเสวยกรรมของตน ซึ่งคนทำได้
แต่ปางก่อนตลอดวันตลอดคืนด้วยประการดังนี้ ฯ

๓๐ ยังภริยาใดที่ช่วยมาด้วยทรัพย์ย่อมคหิณด้าม หรือแม่ผู้
พ่อผู้พี่เชยน้องเชย นายนิรยบาลย่อมเอาเบ็ดเกี่ยวปลายฉิมแห่ง
หญิงนั้นคว่ำมาพร้อมด้วยสาย สัตว์นรคนนั้นเห็นฉิมของตนยาวเต็มไป
ด้วยหนอน ย่อมไม่อาจจะให้ใครรู้ ก็ตายไปหมกไหม้อยู่ใน
คปนนรกอีก ฯ

๑๑ ฝ่ายพวกฆ่าแกะ ฆ่าสัตว์ ฆ่าปลา คักเนื้อ ไจร พวกฆ่าโค พราน คนพูดกล่าวโทษ (คนล่อเหยื่อ) นายนิรยบาลเบียดเบียนด้วยหอก ค้อน โลหะ คาน ปืน ก็กระหกกกลงในขารนที่ทรนหน้าแต่บ คนทำถ้อยความโก่ง ก็ถูกนายนิรยบาลทุบตีด้วยค้อนเหล็กตลอดเข้าเย็น แค้นนี้ย่อมกินถึงที่อาเจียนออกมาของสัตว์นรกพวกอื่นอันมีอิตถภาพถึงความลำบากทุกเมื่อ ฝูงกาบ้าน สุนัขป่า แร้ง กาบ่า มีปากเป็นเหล็กก็กินสัตว์นรกผู้ทำกรรมชั่วเข้าดินรนอยู่ บุคคลเหล่านี้ไม่ใช้สัตว์บุรุษอันรู้ปิดป้องให้เนื้อชนกันก็ดี ให้นกคักกันก็ดี บุคคลเหล่านั้นไปสู่สุตถนิรยบาย ด้วยประการฉนี้ ฯ

อธิบายความแห่งคาถาเหล่านี้แต่ในข้อที่ควรอธิบาย

๑ พระเจ้าพรหมทศตรัสถามถึงนรกที่เหล่าชนฆ่าบิดาบังเกิด พระมหาสัตว์ไม่ดำแดงนรกนั้นก่อน กล่าวอย่างนี้ คือ ดังที่มีข้อความในคาถานั้น เพื่อจะดำแดงนิรยบาย ๘ แด่สุตถนรก ๑๖ ฯ เพราะอะไร ฯ เพราะว่า เมื่อพระโพธิสัตว์แสดงนรกที่ตรัสถามนั้นก่อน พระราชาจะมีพระหฤทัยแตกทรวงคคในที่นั้นแท้ ก็พระราชาทอดพระเนตรเห็นสัตว์ทั้งหลายผู้ใหม่อยู่ในนรก จะเป็นผู้ยึดไว้เป็นทิวฐานุคติ มีอุปถัมภ์ภกกรรมอันเกิดพร้อมแล้วด้วยเจ้าพระทัยว่า ถึงสัตว์เหล่าอื่นก็มีกรรมเป็นบาปมากเหมือนกับตัวเรา เราจักต้องใหม่ในภายในแห่งนรกเหล่านั้น ก็จักเป็นผู้หาพระโรคมิได้ ฯ ก็เมื่อพระมหาสัตว์แสดงนรกเหล่านั้น ทำแผ่นดินให้แยกออกเป็น ๒ ภาค

ด้วยกำลังฤทธิ์ก่อนภายหลังจึงแสดง ฯ

๒ ดัดวันรททั้งหลายอันนายนิรยบาลถืออาวุธต่าง ๆ อันดุกลโพง
 คักให้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ ย่อมเป่นอยู่พร้อมเนื่อง ๆ ในรทนั้น
 เพราะเหตุนี้ รทนั้นจึงชื่อว่า สัญชีวะ ฯ นายนิรยบาลให้ร้อง
 ไม่หยุด ถือนานาอาวุธที่ดุกลโพง คิดตามดัดวันรททั้งหลายไป ๆ
 มา ๆ ที่พสุธาอันดุกลโพง แล้วประหารให้ล้มลงที่ปฐพีอันดุกล
 โพง จึงดีสายบรรพทักอันไฟลุกล ถือขวานอันโหลงด้วยไฟ พวก
 ให้ร้องทำดัดวันรทผู้ร้องด้วยเสียงนำดังลารมากให้เป็น ๘ ส่วนบ้าง
 ๑๖ ส่วนบ้าง แล้วถากอยู่ในรทนั้น เพราะเหตุนี้ รทนั้นชื่อว่า
 กภาพสุคต ฯ ภูเขาเหล็กถูกลเป็นไฟทั้งหลายใหญ่ ๆ กระทบดัดด้วยใน
 รทนั้น เพราะเหตุนี้ รทนั้นชื่อว่า ดังฆาต ได้ยินว่า นายนิรย
 บาลให้ดัดวันรทเข้าไปในแผ่นดินเหล็กที่ดุกลโหลงได้ ๘ โยชน์ เพียง
 เหวแต่ทำไมให้หวั่นไหว แค้นนี้ภูเขาเหล็กถูกลโหลงใหญ่ตั้งขึ้นแต่
 ปุริมทิศ ร้องได้เหมือนนอตีมาดมาบดดัดวันรทเหล่านั้น รวกระบด
 งามให้เป็นจุนฉนแล้วไปตั้งอยู่ที่ปัจฉิมทิศ บรรพดตั้งขึ้นแต่ปัจฉิมทิศ
 ก็ไปเหมือนฉนนั้นแล้วตั้งอยู่ที่ปุริมทิศ บรรพดทั้ง ๒ มาพร้อมในที่
 เดียวกันแล้วมีบเข้า ประคองมีบด้าอ้อยในนคด้าหรับมีบอ้อยฉนนั้น
 ดัดวันรททั้งหลายย่อมด้วยทุกข้อยู่ในดังฆาตรทนั้น ดั้นแดนมีเป่น
 อันมากด้วยประการนี้ ฯ โรจวนรทมี ๒ คือ ขาดโรจว รุณโรจว
 ขาดโรจวตั้งอยู่ตลอดกลตป เต็มไปด้วยเปลวไฟอันแดงประคองเถิดค

รุมโรรุ เต็มไปด้วยควันทมิอากาโรให้แสบ เปลวไฟทั้งหลายเข้า
 ไปตามปากแผลทั้ง ๘ แห่งสัตว์ผู้ใหม่อยู่ แล้วเผาเอาสัตว์ระ ควันแสบ
 เข้าไปโดยช่องแห่งแผลทั้ง ๘ ของสัตว์ผู้ใหม่อยู่ แล้วทำสัตว์ให้เปน
 เหมือนแบ่งไหลออกมา สัตว์ผู้ใหม่อยู่ในนรกทั้ง ๒ ย่อมร้องไห้ใหญ่
 ทานจึงเรียกว่า โรรุทั้ง ๒ ๑ ระหว่างของเปลวไฟแลสัตว์ผู้ใหม่อยู่
 แด่ทุกขของสัตว์เหล่านั้นย่อมไม่มีในนรกนั้น (หาเวลาไฟดับสัตว์ไม่
 ใหม่ แด่ความสุขของสัตว์ย่อมไม่มีในนรกนั้น) เพราะเหตุนี้ นรก
 นั้นจึงชื่อว่า อวิจิ อวิจินนรกนั้นเป็นโลกใหญ่ จึงชื่อว่า มหาอวิจิ
 เปลวไฟทั้งนั้นแต่ฝ่ายด้านปริมทิศเป็นคั่น แล้วมากกระทบในฝ่ายด้าน
 บัจฉิมทิศเป็นคั่น แทะฝ่ายก่อนแล้วจับข้างหน้าได้ ๑๐๐ โยชน์ เปลวไฟ
 ทั้งนั้นเบื้องค้ำกระทบเบื้องบน ทั้งนั้นเบื้องบนกระทบเบื้องต่ำ ระหว่าง
 ของเปลวไฟทั้งหลายในอวิจินนรกนั้นย่อมไม่มีด้วยประการฉะนี้ ทั้งข้างใน
 ๑๐๐ โยชน์ของอวิจินนรกนั้น เต็มไปด้วยสัตว์ทั้งหลายไม่มีระหว่าง ดู
 เหมือนทนานเต็มไปด้วยน้ำมันหรือแบ่ง ประมาณอิริยาบถทั้ง ๔ ของ
 เหล่าสัตว์ผู้ใหม่อยู่ย่อมไม่มี แด่สัตว์ผู้ใหม่อยู่เหล่านั้นย่อมไม่เบียด
 เบียดกันแต่กัน ย่อมใหม่อยู่ในที่ของตนเท่านั้น ระหว่าง (แห่งความ
 สุข) ของสัตว์ทั้งหลายในอวิจินนรกนั้น ย่อมไม่มีด้วยประการฉะนี้
 อุเบกขาเป็นอกุศลวิบาก ๖ อันเศษย่อมเป็นอัปโพรหริก เพราะ
 ความที่ทุกข์ในอวิจินนรกนั้นเป็นของมีกำลังเผาเอาเนื้อ ๆ เปรียบ
 เหมือนหยาดแห่งน้ำผิง ๖ หยาดในปลายดินย่อมเป็นอัปโพรหริก เพราะ

ความที่แห่งหยาตของทองแดงอันเป็นส่วนที่ ๘ เป็นของมีกำลังเผาเอา
 เนิ่งๆ ทุกข้ออย่างเดี่ยวย่อมปรากฏ ทุกข้อย่อมปรากฏไม่มีระหว่าง
 ระหว่างของทุกข ในอวิจันรก ย่อมไม่มีด้วยประการฉนี้ อวิจันรก
 นั้นกับที่ทั้งหลายที่จำแนกแล้ว วัดผากถางได้ ๓๑๘ โยชน์ วัดโคยรอบ
 ได้ ๓๕๔ โยชน์ รวมทั้งอุสัถยทนต์ด้วยวัดได้หมื่นโยชน์ บัณฑิต
 พึงทราบว่ามีหาอวิจันรกใหญ่ถึงเพียงนี้ ๑ นรกใดเผาดีด้วยทั้งหลาย
 ไม่ให้ระคิกได้ นรคนั้นชื่อว่า ตปน นายนิรยบาลให้ดีด้วยทั้งหลาย
 ในตปนนรคนั้นนั่งอยู่บนหลาวเหล็กอันโผลงด้วยไฟโตเท่าลำตาล
 แผ่นดินข้างล่างแต่ที่นั้นถูกไฟโผลง หลาวแดงดีด้วยดีด้วยดุกไฟโผลง
 นรคนั้นย่อมเผาดีด้วย ไม่ให้ระคิกได้ด้วยประการฉนี้ ๑ นรกใดเผา
 ดีด้วยให้เราร้อนเกินเปรียบ นรคนั้นชื่อว่า ปตาปน นายนิรยบาล
 ประหารดีด้วยผู้บังเกิดในนรคนั้นด้วยนาหวาอาวูชแต่ด้วยมีไฟโผลงแล้ว
 ให้ชนบนภูเขาเหล็กมีไฟโผลง ในกาตเมื่อดีด้วยเหล่านั้นอยู่บนยอด
 ภูเขา ถมอันเกิดแต่กรรมประหารดีด้วยเหล่านั้น ๑ ไม่สามารถจะ
 ทรงตัวอยู่ได้ ก็มัวเมาในเบื้องบน มีศีรษะในเบื้องต่ำตกลงมา หลาว
 เหล็กดุกเป็นไฟ ดังเช่นแต่แผ่นดินเหล็กเบื้องต่ำ ดีด้วยนรกเหล่านั้นก็
 เอาศีรษะกระแทกหลาวเหล็กเหล่านั้นเข้า สรีรกายก็แทงในหลาว
 เหล็กเหล่านั้น ก็ดุกไฟโผลงไหม้อยู่ นรคนั้นเผาให้ดีด้วยร้อนเหลือเกิน
 ด้วยประการฉนี้ ๑

เมื่อพระโพธิสัตว์จำแดงนรกเหล่านั้น จำแดงสัญญาบัตรก่อน

ครั้นความกลัวใหญ่เกิดขึ้นแก่มหาชน เพราะเห็นเหล่าสัตว์นรกผู้
 ใหม้อยู่ในฉัฏฐวรรกนั้น ก็ให้ฉัฏฐวรรกนั้นอันครุฑหายไป แล้ว
 ทำปฐพีให้แยกเป็น ๒ ภาคดำแดงภาพสุดคนรก เมื่อมหาชนเกิดขึ้น
 แก่มหาชน เพราะเห็นสัตว์นรกผู้ใหม้อยู่ในภาพสุดคนรกนั้น ก็ให้
 ภาพสุดคนรกนั้นหายไปเสีย ได้ดำแดงโดยลำดับเช่นนั้น ๆ แต่
 เจริญแต่เจ้าพระเจ้าพรหมทศคัมมาแล้วทูลว่า ขอถวายพระพร ควรที่
 พระองค์จะทอดพระเนตรเหล่าสัตว์ผู้ใหม้อยู่ในมหานรกทั้ง ๘ เหล่า
 แล้ว ทรงทำความไม่ประมาท เมื่อจะกล่าวถึงกิจของมหานรกเหล่า
 นั้น จึงกล่าวความเป็นลำดับต่อไป ๆ อุดตหนรกอันเป็นบิวารของ
 มหานรกทั้ง ๘ นั้น ได้แก่ นรกขุมเล็ก ๆ ๑๖ ขุมส่วน ๓ ๆ คือมหา
 นรกทั้ง ๘ นั้น มีประตู & ทิศทุก ๆ มหานรก อุดตหนรกตั้งอยู่ใกล้
 ประตูทั้ง ๔ ของมหานรกแห่ง ๓ ๆ ประตูละ ๔ ๆ มหานรกแห่ง
 ๓ ๆ จึงมีอุดตหนรก ๑๖ เมื่อรวมบรรดาอุดตหนรกที่ตั้งอยู่ใกล้
 ประตูมหานรกทั้ง ๘ จึงนับอุดตหนรกทั้งหมดได้ ๑๒๘ เป็น ๓๓๖
 กับทั้งมหานรก ๘ ๆ นรกทั้งปวงเป็นที่ทำชนผู้กระต้างให้เร่าร้อน
 เป็นโลกน่ากลัวเพราะมีทุกขมีกำลัง มีเปลวไฟเพราะมีเปลวไฟอันเกิด
 ตั้งอยู่ตลอดกัป มีภัยใหญ่เพราะน่ากลัวมาก น่าขนลุกเพราะบุคคล
 พอลเห็นหรือพอได้ยินก็ขนลุก ดูพิลึกเพราะน่ากลัว มีภัยรอบข้าง
 เพราะเป็นที่เกิดแห่งภัย มีความดำบากเพราะหาความสุขมิได้ นรก
 ทั้งปวงเช่นกับหีบ & เหลี่ยม ๆ

๓. ศักดิ์ที่ก่อดำรงเกินพระฤๅษีผู้ดำรงมัตตบะด้วยวาจาหยาบ
 ที่ก่อดำรงนั้นกัหมายเอาเหล่านั้นที่ทำความผิดในสมณพราหมณ์ ก็ใหม่
 อยู่ในนรกใหญ่โดยชุม มีความเจริญอันกำจัดแล้วเพราะคนกำจัด
 ความเจริญเดียวเอง เหมือนปลาที่เขาทำให้เป็นล่อนใหม่อยู่ หาทาง
 ออกจากนรกก็ไม่ได้ถึงทางออก สิ้นนับไม่ถ้วน จึงไปทางประตูที่เปิด
 ด้วยจะมีผิวเป็นคันของศักดิ์เหล่านั้น ก็ใหม่อยู่กันนั้น เมื่อศักดิ์เหล่านั้น
 จึงไปใกล้ประตู ประตูก็ปิดเสีย ประตูข้างหลังปรากฏเหมือนเปิด
 ครั้นจึงกลับมาใกล้ ประตูก็ปิดเสีย โดยนัยนี้ทุกทิศ เพราะฉะนั้น
 บุคคลอย่าพึงกระทบพระฤๅษีผู้ดำรงมัตตบะแล้ว ด้วยผลสุทธาจา
 หรือด้วยกายกรรม เพราะว่าจักได้ด้วยทุกข์เป็นอันมากในมหานรก
 ทั้ง ๘ เพราะกระทบท่านผู้ดำรงมัตตบะธรรม ฯ

๖. บุคคลผู้ฆ่าพ่อใหม่อยู่ในโลหกุมภีสิ้นพันธุ์เป็นอันมาก นาย
 นิรยบาลนำออกมา ท้าวพระของศักดิ์นั้นอันสูง ๓ คาจู้ให้จนไม่มี
 หนั แต่ให้ล้มลงบนแผ่นดินแล้วไปด้วยโลหะอันดุเดือด ทิ่มแทง
 ด้วยหาวเหล็กอันคม ทำให้เป็นจุนฉนวิจุนฉน ฯ ขอลงวายพระพร
 แล้วให้ล้มลงบนแผ่นดินโลหะอันดุเดือด แทะในตาทั้ง ๒ ด้วย
 หาวเหล็กอันดุเดือด ทำให้ตาบอด ยึดมูควรแตกวิธอันร้อนให้เข้า
 ในปาก แล้วให้หมุนไปจุคังที่ทำได้ด้วยฟาง แล้วให้จมลงในน้ำโลหะ
 ซึ่งตั้งอยู่พร้อมโดยกัลป์ เมื่อจะให้เคียวกินคุลเกลอันเหล็กอันร้อน
 ศักดิ์นรกนั้นเห็นเข้าก็หุบปากเสีย จึงถือเอาผาดไถยาวอันดุเดือด

งัดปากออก ชัดเม็ดเหล็กผูกตายไปเกี่ยวเอาตัวออกมา ครั้นปากอ้า
แล้วก็ยัดก้อนเหล็กเข้าไป ผูกตัวทั้งหลายมีดุนักช้แดงเป็นคันก็มา
ชุมนุมกัน กัดฟันทำเอาออกด้วยขอเหล็กราวกระดูกด้วยอาวุธ ทำให้
เป็นส่ว่นโดยอาการเหมือนนกกระบาท แล้วเกี่ยวกันขึ้นขึ้นมือโลหิต
ไหลออก เหมือนเกี่ยวกันของเป็นเคนณนั้น ด้วยประการนี้ ๑

พระมหาสัตว์เจ้าแดงนรกเหล่านี้ด้วยประการนี้แล้ว บัดนี้จะ
ดำแดงเทวโลกให้เป็นโลกจิ๋ววันเมื่อโลกแต่พระราช จึงกล่าวคาถาว่า

สนฺโต ว อุตฺถิ คจฺจนฺติ สุจิณฺเณนฺธ กมฺมุนา
สุจิณฺณสฺส ผลํ ปสฺส สหินฺหา เทว สพฺรหฺมกา
ตณฺตี พุริ มหาราช ฌมฺมิ รฏฺฐปตี จร

ตลา ตลา ราช จราหิ ฌมฺมิ

ยลา ตํ สุจิณฺณ นานคฺคปฺเปยฺย ปจฺฉา ๑

มีความว่า บุคคลผู้รับแล้วย่อมไปสู่เบื้องบน เพราะกรรมที่
ประพฤติดีแล้วในโลกนี้ ขอพระองค์ทอดพระเนตรผลของกรรมที่
ประพฤติดีแล้ว เทพเจ้าทั้งหลายทั้งพระอินทร์พระพรหมมีอยู่ ขอ
ถวายพระพร เพราะเหตุนี้ท่านจึงขอยุติแต่พระองค์ว่า ขอพระองค์
ทรงประพฤติธรรม ขอพระองค์ทรงประพฤติธรรมอย่างทีบุคคลประ
พฤติดีแล้วไม่ได้ดื่มน้ำเนื่อง ๆ ภายหลัง ๑

อธิบายความแห่งคาถานี้ว่า บุคคลผู้เข้ารับแล้วด้วยกายเป็นคัน
ย่อมไปสู่เทวโลก เพราะกรรมที่ประพฤติดีแล้วในโลกนี้ ขอพระองค์

ทอดพระเนตรผลของกรรมที่ประพฤติกี่แล้ว จงทอดพระเนตรเทพเจ้า
ทั้งหลายทั้งพระอินทร์ทั้งพระพรหม ขอถวายพระพร เพราะเหตุนี้
อาตมวอทูตแก่พระองค์ว่า จำเดิมแต่ไป ขอพระองค์ทรงละแวง
มีปาณาติบาตเป็นต้น ทรงบำเพ็ญกุศลมีบริจาคทานเป็นอาทิ ขอ
พระองค์ทรงบำเพ็ญกุศลให้มาก อย่างที่บุคคลประพฤติกี่แล้วไม่
เค็ดกร้อนเนื่อง ๆ ภายหลัง เพราะกุศลนั้นดามารจะปกปิดเสียซึ่ง
วิปปฏิสาร มีปศุฆาตกรรมเป็นปัจจัย ด้วยประการฉะนี้ ฯ

พระเจ้าพรหมทัตได้สดับธรรมกถาแห่งพระสังกัจจายมโหริสัตว์
ก็สดับได้ความสวดพระพุทฺธิ์ สบายพระกายจำเดิมแต่นั้นมา ฝ่าย
พระโหริสัตว์อาศัยอยู่ณราชอุทยานนั้นถึงหน้อยหนึ่ง ก็กลับไปสู่
สถานที่อยู่ของตน ฯ

สตถา อิมิ ชุมมเทสนิ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดา
ทรงนำธรรมเทศนาขึ้นมาแล้ว มีพุทธบรรหารตรัสท้าวความหลังว่า
ภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าอชาตศัตรูนี้ เราผู้ตถาคตให้ทรงสบายพระ
พุทฺธิ์แต่ในกาลนี้ก็หาไม่ ได้ให้ทรงสบายพระพุทฺธิ์แล้วแม้ในกาล
ก่อน แล้วประชุมชาดกว่า พระราชาในกาลนั้น ได้เป็นพระเจ้า
อชาตศัตรู หมู่ฤษีในกาลนั้น ได้เป็นพุทธบริษัท ก็แต่สังกัจจายมโหริ
ในกาลนั้น ได้เป็นเราผู้ตถาคต ด้วยประการฉะนี้ แด ฯ

จบสังกัจจายก

จบสัญญาบัตร

สัตตตินิบาต

หลวงเทพรัตนานุกิษฏ (ทวิธรรมวัชร) เปரியณ ๘ ประโยค วัดราชบพิธเวียง

๑ กุสชาตก

อิทฺตเต รณฺณนฺติ อิทํ สตุถา เขตฺวเน วิหรนฺโต
อุกฺกณฺธิตภิกฺขุ อารพฺก กเถสิ ฯ

สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดา เมื่อเสด็จเยือนพระเชตวัน
มหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุผู้กระสันจะตีกรูหนึ่ง จึงได้คร่ำครวญ
นิทานนี้ ที่บันทึกกำหนดด้วยพระคาถา มีคำเริ่มว่า อิทฺตเต รณฺณ
เปณฺเบองคํ ฯ

เอโก กิร สาวตฺถิยาสี กุลปฺตฺโต ดังสืบมาว่า มีกุลบุตร
ชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง ได้ปลงใจถวายชีวิตต่อพระศาสดาบรรพชา
แล้ว ฯ วันหนึ่งเที่ยวไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถี ได้เห็นสตรีคนหนึ่ง
ซึ่งตกแต่งกายเป็นอันงาม เธอแต่งพิศด้วยอำมาจือเอาสุกษิณมิตร
ในนครนั้น ครั้นแล้วก็เกิดขึ้นครอบงำดวงจิตของเธอ ฯ ไม่
อธิมยฺยนิบัติในพระธรรมวินัย ต่อมาเธอมีเกศาดูแลแต่งออกยาวขึ้น
ก็ทอดธุระทิ้งให้รุงรัง ผ้านุ่งผ้าห่มก็เศร้าหมอง กายก็ช้ำมีผิวเหลือง
ขึ้น ฯ แสดงพริ้งพริ้วไปด้วยเส้นเอ็น ฯ มีอุปมาว่า ธรรมดา
เทพบุตรทั้งหลาย ผู้จะจุติจากเทวโลก ย่อมบังเกิดบุพเพนิมิตร์

๕ ประการขึ้นก่อน คือ พวงทิพย์มาลัยทั้งหลายของเทวบุตรผู้จะจุติ
 นั้นเหี่ยวประการ ๑ ผ้าทิพย์เศว้าหมองประการ ๑ พรรณนิวกายไม่
 ม่วงได้สดชื่นดังเดิมประการ ๑ ก็ฉะประเทศทั้ง ๒ มีเหงื่อของไทด์
 ประการ ๑ เธอไม่มีจิตตั้งน้อมในเทพอาณัฏ์ประการ ๑ ฉนั้นใด
 แม้ภิกษุผู้กระเด็นจะลี้ไปจากพระดำดนา ก็ย่อมปรากฏบุพเพนิมิตร์
 ๕ ประการขึ้นก่อน ฉนั้นนั้น คือ ศรัทธาซึ่งอุปมาดังทิพย์มาลัย ก็
 เหี่ยวเหี่ยวหมดสิ้นไป คืออันเปรียบดังทิพย์พัศตร์ก็เศว้าหมอง ภิกษุ
 นั้นนิวกายซัดเซียวไม่ม่วงได้ ด้วยเหตุที่มมีความเก้อเขินอยู่ในที่
 แดปราศจากสง่าราศี เหงื่อออกก็เกลี้ยอมบังเกิดขึ้นเหงื่อไหล แดเธอ
 ไม่อธิมัยที่จะอยู่ในป่า ในรุกขมุต ในสุญญาการ^๑ ๖ บุพเพ
 นิมิตร์ ๕ ประการนี้ ปรากฏขึ้นแก่ภิกษุนั้น ที่นั้นภิกษุทั้งหลายจึง
 พาเธอไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลเรื่องนั้น พระองค์
 ทรงซักถาม เธอทูลรับด้วยภาพ จึงตรัสว่า ภิกษุเธออย่ายอมคน
 อยู่ได้อำนาจของกิเลสดี ขึ้นชื่อว่ามาตุคามนั้นชั่วนัก เธอจงหักจิตต์
 บันเทาความกำหนัดในมาตุคามนั้นแล้ว แดอธิมัยยนิบัติในพระดำดนา
 เกิด จริ่งอยู่ บัณฑิตครั้งโบราณสมัยทั้งหลาย แม้เป็นผู้มีอำนาจ
 ราคณายังต้องเลื่อมศกดิ์ ทั้งได้รับความยากเย็นเข็ญใจจนย่อยยับ
 ก็เพราะเหตุมีจิตต์ปฏิพัทธ์ในมาตุคามเช่นนั้นแล ครัตถ์เท่านั้นแล้วทรง

๑ ที่ว่าง คือ สถานที่ไม่มีบ้านเรือนซึ่งมีคนพลุกพล่าน (ไม่ใช่เรือนเปล่า)

คุณวิภาพออยู่ หม่อมภิษุทตขอให้ทรงแต่งตั้งอัคราตก จึงทรงยก
 นิทานนิมาตรัตเทศน์ดังต่อไปนี้

อดีเต มลลธมฺมเช กุสาวตีย์ นาม ราชธานี ครังอดีตกาล
 มีภูบาลบรมกษัตริย์พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าพระเจ้าโอกกากระ
 ราช ทรงครองราชสมบัติโดยธรรม ในราชธานีชื่อกุสาวดี ใน
 จังหวัดมธรัฐ ฯ ท้าวเธอมีอัครมเหสีเอก มีพระนามว่าดีศวดี เปน
 จอมนารีนักพระตม ๑๖,๐๐๐ นาง ฯ พระนางเจ้าดีศวดีนั้น หามี
 พระโอรสแต่พระธิดาไม่ เหตุนี้ใช้ ชาวเมืองแคววรัฐนั้นทั้งหลาย
 จึงพากันไปสโมสรมันนิบาตณพระทวารพระราชนิเวศน์ แล้วร้อง
 เข้าไปว่า บ้านเมืองจักฉิบหาย บ้านเมืองจักฉิบหาย ฯ พระเจ้า
 โอกกากระราช จึงให้เผยแพร่พระดีหะบัญญัติออก ตรัสว่าเราครอง
 ราชย์อยู่ทุกวันนี้ ก็ไม่เห็นมีความผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง ท่านทั้งหลาย
 ร้องเข้ามาเช่นนั้น เพราะเหตุอะไร ฯ เขากราบทูลว่า จริ่งพระพุท
 เจ้าข้า ทุกวันนี้ไม่มีความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งในพระองค์เลย แต่
 พระองค์ห้ามพระราชโอรสซึ่งจะได้โดยราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ไม่
 เมื่อกระนั้นต่อไปพระราชนานาประเทศทั้งหลายจะมายึดเอาราชสมบัติ
 แล้ว ทำรัฐให้พินาศเสีย เหตุนี้ขอพระองค์ทรงปรารภนาพระราช
 โอรสผู้เป็นรัชทายาทสักพระองค์หนึ่ง ซึ่งจะทรงสามารถครองราช
 สมบัติโดยธรรม ฯ ที่จะให้เราปรารถนาพระราชโอรสนั้น จะให้ทำ

อย่างไร ๑ พระพุทธเจ้าข้า ชั้นต้นขอพระองค์ทรงปล่อยนางพระสันม
 ชั้นเล็กไปโดยธรรม ถ้านางเหล่านั้นได้บุตรก็เป็นการดี ถ้าไม่ได้
 ขอให้ทรงปล่อยนางพระสันมชั้นกลาง ชั้นใหญ่ ออกไปอีกเช่นนั้น
 บรรดานางพระสันมเหล่านั้น นางโคมีบุญญาธิการ ก็จะได้
 บุตร ๑ ท้าวเชอทรงผ่อนผันทำตามคำของชาวเมืองเช่นนั้นแล้ว ได้ตั้ง
 อภิรมย์ตามพระราชอัชฌาศัยครบ ๗ วัน ครั้นนางพระสันมที่ทรง
 ปล่อยไป ๆ กลับมาแล้ว จึงตรัสถามว่านางโคได้บุตรบ้าง ๑ นาง
 เหล่านั้นกราบทูลว่า หม่อมฉันทั้งหลายไม่มีใครได้เลย เพคะ ๑
 ท้าวเชอทรงพระโทมนัสเสียว่า เราเห็นจักไม่มีพระราชโอรสแน่ ๑
 ต่อมาชาวเมืองทั้งหลายพากันไปร้องขึ้นอีก ๑ บรมกษัตริย์จึงตรัส
 เล่าให้เขาฟังว่า พวกเราได้ทำตามคำท่านแล้ว แต่คนขาดแคลน
 ไม่ได้ดั่งประสงค์ จะให้เราทำอย่างไรอีกเล่า ๑ เขากราบทูลว่า พระ
 พุทธเจ้าข้า นางพระสันมทั้งหลายเหล่านั้น จักไม่มีคัสตมารยาท
 เป็นอันดี แต่ไม่มีบุญญาภิหารสำหรับจะได้บุตร ถึงดังนั้นขอ
 พระองค์อย่าได้ทรงลดถอยน้อยพระอุตสาหะเสียดเลย พระนางเจ้า
 สัตตวดีพระอัครมเหสี พระองค์มีพระคัสตมารยาทเป็นอันงาม ขอ
 พระองค์ทรงปล่อยไปเถิด พระนางเจ้าจักได้พระโอรสเป็นแท้ ๑
 ท้าวเชอทรงยินยอมตามคำชาวเมือง จึงมีพระราชบัญชาตรัสตั้ง
 ให้เทียว คักตอง บ่าวร้องว่า วันที่ ๗ นับแต่วันนี้ไป พระเจ้า
 อยู่หัวจะทรงทำพระนางเจ้าสัตตวดีให้เป็นนางพ้องนรมาโดยธรรมแล้ว

ปล่อยไป บรรดาชายทั้งหลายจึงพากันมาฉนินทาคนทั้งเกิด ๆ
 ครั้นถึงกำหนด พระองค์ให้พระนางเจ้าทรงเครื่องอลังการเสร็จแล้ว
 ให้ส่งจากพระราชนิเวศน์ปล่อยไป ๆ ครานั้นใช้ ด้วยเดชพระศัต
 ธารมီးของพระนางเจ้า บันดาลความร่ำร้อนให้มื่นชนพิภพของท้าว
 ศักรินทรเทเวศร์ ประหนึ่งบอกอุปบัติเหตุแห่งความที่เปนนั่น ๆ ท้าว
 เทเวศร์จึงทรงอาวธินาถึงเหตุการณ์ ก็ทราบว่พระนางเจ้าปราธนา
 พระโอรส ทรงใคร่ครวญว่า ควรให้เธอได้สมประสงค์ แต่ใคร
 เต่าในโลกละที่จะสมควรเป็นพระโอรสของเธอ ได้ทรงทอดทิพเนตร
 เห็นพระบรมโพธิสัตว์เจ้าในกาลนั้น ๆ

ไต่ยินว่าพระบรมโพธิสัตว์จอมจะเด็จจุติจากดาวตึงดีแต่อุปบัติ
 ในเทวโลกเบื้องบนค่อขึ้นไปอีกแล้ว ๆ ท้าวศักรเทวราช จึงเด็จจุ
 ไปยังวิมานของพระบรมโพธิสัตว์ ครว้ถึงท่านว่า เธอเอ๋ย เธอควร
 ไปถือปฏิสนธิณพระครรภ์ของพระนางสิริจตุในมนุษย์โลกโน้น ให้
 พระบรมโพธิสัตว์ยอมรับแล้วครว้ถึงเทพบุตรอีกองค์หนึ่งว่า แม้เธอ
 ก็ต้องไปเป็นโอรสของพระนางอีกองค์หนึ่ง ครว้ถึงนั้นแล้ว ทันทีนั้น
 ก็ทรงจำแดงเพศเป็นพราหมณ์เฒ่า เเด็จจุไปรอเฝ้าอยู่ณพระทวาร
 พระราชนิเวศน์ ด้วยเหตุที่ทรงดำริจะมีให้ใครทำตายศีลของพระ
 นางได้ ๆ ฝ่ายมหาชนพากันอาบน้ำชำระกายแล้ว ตกแต่งอินทรี
 ด้วยเครื่องอลังการให้โอโง แล้วไปฉนินทาอยู่แออัดที่พระทวาร
 พระราชนิเวศน์ พอเหลือบเห็นท้าวเทเวศร์ ซึ่งจำแดงเป็นพราหมณ์

เฒ่า ก็พากันพูดเข้าเย้ยหยันว่า ท่านเฒ่าจะมากับเขาทำไม ๑ ท้าว
 ดัดหัดด้นัยน์ตอบว่า ท่านทั้งหลายจะมาเย้ยเราทำไม เราห์ว่างกาย
 แก่จริง แต่ราคายังไม่แก่เลย เรามาก็ด้วยคิดว่า เมื่อจะได้พระนาง
 บ้าง จะได้พาไป แล้วเดี๋ยงเข้าไปยืนคอยอยู่หน้าใคร ๆ หมก
 ด้วยอำนาจฤทธาานุภาพของพระองค์ พอพระนางเจ้าเดี๋ยงจงจาก
 พระราชนิเวศน์ ก็เดี๋ยงมีขม้นพัตน์เข้าด้วยคว่ำข้อพระหัตถ์พระนาง
 แล้ว เดี๋ยงพาหัดถัดห่มขนไป ประชาชนทั้งหลายในสัมาคมนั้น
 ก็ต่างพากันกระหาเดี๋ยงมีถาว ว่าท่านผู้เจริญทั้งหลาย พราหมณ์เฒ่า
 ข้างมาพาเดี๋ยงพระนางเจ้า ซึ่งทรงพระรูปพระโฉมเห็นปานนั้นไปได้
 ข้างกะไรตาแก่ไม่รู้จำนัคนคนเลยเถย ๑ ฝ่ายพระนางเจ้า ก็มิได้
 ทรงขวยเงินแฉะฮายพระทัย เพราะข้อที่ทรงรู้ดีว่าพราหมณ์เฒ่า
 พาเดี๋ยงพระองค์ ไปเถย ๑ ขณะนั้นพระเจ้าโอรกกากระราชเดี๋ยงประทับ
 ณพระราชอาสน์ข้างช่องพระเกตุ คอยทอดพระเนตรแลดูว่าใครจะ
 ได้พระนางไป ครั้นได้ทอดพระเนตรเห็นดังนั้นก็เลยพระราชหฤทัย ๑
 ฝ่ายท้าวดัดหัดด้นัยน์เดี๋ยงพาพระนางออกนอกประตูพระนครแล้ว ก็
 ทรงนฤมิตรให้ม้เรือนหลังหนึ่งอยู่ข้างประตูเมือง แดเรือนนั้นม้
 บานประตูได้เปิดไว้ กับม้อาสน์ไม้บุปผาดอยู่ประหนึ่งว่าคนได้จัดแจง
 ปุคอยท่ารับ พอถึง พระนางศรีธิดามว่า น้หรือเรือนของท่าน ๑
 ท้าวศักรเทวราชตอบว่า น้และจะ เมื่อก่อนณนี้เคยคนเดียว บัดนี้ดิ
 เปน ๒ ขึ้นด้วยกันแล้ว ฉนั้นจะต้องเที่ยวไปเพื่อภิกษาหาเข้าตักเข้า

ดำรงเป็นคัมมาเดียวกัน เชิญพระนางเจ้าอนนพิกเสียบนอาสนะไม้
 ก่อนเกิด แล้วทรงปรามาสพระกายของพระนางด้วยพระหัตถ์อันอ่อน
 ดมุน พระนางเจ้าทรงถูกต้องทิพยสัมผัสแล้ว ก็ทรงเคียดเค็ดมบันทม
 หลับไปในขณะนั้น ๆ ท้าวศักรเทวราชจึงทรงอุ้มพระนางเทวชนเวหา
 เสด็จไปดาวดึงส์พิภพ วางพระนางตงให้นันทมอยู่ณทิพยไฉยาศน์ใน
 วิมานอันอลงกต ๆ พอครบกำหนดวันที่ ๘ พระนางคันทมบันทมขึ้นได้
 เห็นสัมผัสทั้งหลายนั้นแล้ว ก็ทรงทราบว่พราหมณ์ที่พาเรามาขึ้นไม่
 ใช้มนุษย์ คือท้าวศักรินทรเทเวศร์เที่ยงแท้ ๆ ฝ่ายท้าวศักรเทวราช
 เวदानัน ก็เสด็จประทับอยู่ณโคนไม้ปาริฉัตร แวดล้อมไปด้วย
 นางเทพอัปสรพื่อนรำบำเรออยู่ ๆ พระนางเจ้าครั้นทรงได้เห็นท้าว
 ศักรเทวราชแล้ว ก็เสด็จออกจากไฉยาศน์ มาอภิวัตเฝ้าอยู่ณที่
 ข้างหนึ่ง ๆ ท้าวศักรเทวราชครั้นจะพระนางว่า ดูกรพระราชเทวี
 ฉันทให้พรอันหนึ่งแก่เธอ ๆ เลือกกัถเอาตามประสงค์เกิด ๆ ถ้าทรง
 พระกรุณาโปรดเช่นนั้น ขอฝ่าพระบาท ประทานโอรสแก่เกล้า
 กระหม่อมฉันทักคนหนึ่งเกิดเพคะ ๆ คนหนึ่งยกไว้เถอะเธอ ฉันทจะ
 ให้สัก ๒ คน ๆ หนึ่งมีปรีชาเฉียบฉลาด แต่รูปโฉมไม่สะสวย
 คนหนึ่งรูปโฉมสะสวย แต่ไม่ฉลาด ต้องคนนี้เธออยากให้ใคร
 เกิดก่อน ๆ คนมีปรีชาฉลาดเฉียบ เพคะ ๆ ท้าวศักรเทวราช
 ทรงรับว่าดีละ แล้วประทานของ ๕ อย่างแก่พระนาง คือ หนึ่งภา

ผ้าทิพย์ ๑ จันทน์ทิพย์ ๑ ดอกไม้ปาริฉัตต์ ๑ พิ่นที่เรียกว่า
 โกลกนท ๑ ครั้นแล้วเสด็จพาพระนางเหาะลงมายังห้องบันทมของ
 พระเจ้าโศกการกราช ให้พระนางทรงได้ยาดันพระยักร่วมพระ
 แท่นกับท้าวเธอ แล้วทรงปรามาสพระนางก็ประเทศของพระนาง
 ด้วยพระอภัยมณี บัดนั้นพระบรมโพธิสัตว์ก็เสด็จลงถือปฏิสนธิพระ
 ครรภ์ของพระนางเจ้า ฝ่ายท้าวศักรเทวราชเพคะเสด็จจากดงยังทิพย์
 พิมานของพระองค์ ฯ พระนางเจ้าก็ทรงทราบว่าเป็นครรภ์ของพระ
 ครั้นนั้น พระเจ้าโศกการกราชคืนพระบันทมขึ้น ได้ทอดพระ
 เนตรเห็นพระนาง ตรัสถามว่า ดูกรพระราชเทวี นี่ใครพาเธอ
 มา ฯ ท้าวศักรเทวราชเพคะ ฯ ฉันเห็นประจักษ์อยู่ที่นี่ ว่าพราหมณ์
 พาเธอไป ทำไมเธอมาดงฉัน ฯ ขอพระองค์ทรงเชื่อเถิดเพคะ
 ท้าวศักรเทวราชพาหม่อมฉันไปจริง ได้พาฉันไปถึงเทวโลก ฯ ฉัน
 เชื่อไม่ได้เธอ ฯ พระนางจึงนำหน้าคำที่ท้าวศักรเทวราชประทานมา
 ถวายให้ทอดพระเนตรเป็นองค์พยาน ท้าวเธอตรัสว่าชื่อว่าหน้าคา
 ที่ไหน ๆ กัน พระนางจึงนำของอีก ๔ อย่าง มีผ้าทิพย์เป็นต้น
 ถวายให้ทอดพระเนตรอีก ทนท้าวเธอทรงเชื่อ แล้วตรัสว่า เธอจำ
 ชื่อที่ท้าวศักรเทวราชพาเธอไปยกได้เกิด เธอได้พระโอรสหรือ
 ไม่แล้ว ฯ ได้เพคะ บัดนี้หม่อมฉันตั้งครรภ์แล้ว ฯ พระเจ้าโศก-
 การกราชทรงสดับแล้วดีพระทัย จึงพระราชทานเครื่องบริหารพระครรภ์
 พอครบกำหนดทศมาสพระนางก็ประสูติพระราชโอรส พระชนนี

แต่พระชนกนาถจึงทรงเฉลิมพระนามตามมงคลนิมิตร์ว่า กุสละติณ
 ราชกุมาร (กุสละติณะ แปลว่าหญ้าคา แต่ต่อไปเรียกแต่กุสละเท่านั้น)
 พอพระกุสละราชกุมารเสด็จย่างพระบาทได้ มีเทพบุตร อีกองค์หนึ่งถือ
 ปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนาง พอถ้วนทศมาถ์ประสูติ พระ
 ชนนี้แต่พระชนก ทรงเฉลิม พระนาม พระราช กุมาร ที่ประสูติใหม่นี้ว่า
 ชยัมบดีราชกุมาร ๑ พระราชกุมารทั้ง ๒ ทรงประกอบด้วยพระอิสสร
 ริยยศสำหรับพระราชกุมารเปิ่นอันมาก แดทรงเจริญวัยมาโดยลำดับ
 พระราชกุมารองค์ใหญ่ คือพระบรมโพธิสัตว์ มีพระปรีชาแกดว
 กถ้าสามารถ ไม่ต้องทรงศึกษาศิลปศาสตร์ในสำนักอาจารย์ใดๆ ก็
 เข้าพระทัยขำขันนาฏในสรรพศิลป์ได้เจนจบ พอพระชนม์ได้ ๑๖ ปี
 พระราชบิดาใคร่จะเวนราชสมบัติให้แก่พระองค์ จึงทรงปรึกษาด้วย
 พระราชเทวี ซึ่งเป็นพระชนนีของพระองค์ว่า เธอจำ คนใคร่จะ
 เวนราชสมบัติให้แก่ลูกคนใหญ่ได้ เราทั้ง ๒ จะได้อยู่เป็นสุขบำรุง
 บำเรอด้วยนางพื่อนรำตามสบาย ทั้งจะได้เห็นลูกครองราชสมบัติเสีย
 ในปัจจุบันทันตาด้วย แต่ลูกจะชอบใจราชธิดาภักษัตริย์องค์ใดใน
 ดงดงชมพูบ้าง เราจะได้แต่งทูตเชิญพระราชธิดั้นไปขอมาอภิเษก
 เป็นอัครมเหสี เธอจงทรงทราบดูทั่วทั้งว่าลูกจะชอบอย่างไร ๑
 พระชนนีพระบรมโพธิสัตว์ทรงเห็นชอบด้วย แดมีพระเดาวันย์ครัดให้
 บริวาริกาคนหนึ่งไปว่า เจ้าจงไปบอกเรื่องนี้แก่ลูกแล้ว จงจับแยบ
 คายดูว่าจะชอบอย่างไร แถนางนั้นได้ไปทำตามพระเดาวันย์แล้ว ๑

พระบรมโพธิสัตว์ทรงพระดำริว่า เราเป็นคนรูปร่างเฉดไม่สะอาด
ถ้าไปได้รัทธาภิกษุทั้งหลาย เห็นเราเข้า เขาก็จะไม่อยู่กับเรา
เมื่อกระนั้นก็จะอับอายขายหน้าเรา อย่าเลย เราจะประโยชน์อะไร
ด้วยราชสมบัติ เมื่อพระชนนื้แดพระชนกนาถยังทรงพระชนม์อยู่
เราก็จะอยู่ปฏิบัติท่านไปก่อน ถ้าท่านสัญญาตั้งพระชนม์ทั้ง ๒ พระองค์
แล้ว ออกบวชเสียดีกว่า พระองค์จึงทรงบอกแก่นางนั้นว่า ฉัน
ไม่ต้องการราชสมบัติแดนางนักฉันทั้งหลายเลย ตั้งใจว่าถ้าพระ
ชนนื้แดพระชนกหาพระชนม์ไม่แล้วจะออกบวช ฯ นางมาทูลพระ
ราชเทวี ฯ กราบทูลพระราชา ฯ เสียพระราชนฤทัย พอถ่วงมาได้
๒-๓ วันก็ทรงตั้งคนให้ไปทูลพระบรมโพธิสัตว์ ฯ ก็ทูลขัดห้ามมา
เช่นนั้นอีก ตั้งถึง ๒-๓ ครั้ง ฯ ที่ ๔ พระบรมโพธิสัตว์ทรงพระ
ดำริว่า ขรรคมดาบจะตั้งขัดขึ้นมารดาบิดาอยู่รำไป ดูไม่สมควร
เลย เราจะทำอุบายสักอย่างหนึ่ง จึงทรงเรียกหัวหน้าช่างทองมาคน
หนึ่ง ประทานทองคำไปเป็นอันมาก ให้ทำรูปหญิงรูปหนึ่ง ครั้น
หัวหน้าช่างทองนั้นรับทองคำไปแล้ว ทรงทำรูปหญิงขึ้นรูปหนึ่งด้วย
ทองคำโดยพระองค์เอง ฯ ขรรคมดาบความประสงค์ของพระโพธิสัตว์
ทั้งหลายย่อมสำเร็จขึ้น ฯ ก็แต่รูปหญิงเทียมที่พระบรมโพธิสัตว์ทรง
ทำขึ้นนั้น ย่อมงดงามเสียเหลือคณานับ จนไม่มีถ้อยคำจะรำพรรณได้
พระองค์ทรงแต่งตัวรูปหญิงเทียมนั้นให้ห่มผ้าไหมพัสตร์ แล้วตั้ง
ไว้ในห้องแห่งหนึ่ง ครั้นช่างทองนำรูปหญิงที่ตนทำไปถวาย ทรงติ

แล้วครั้นว่า แกลงไปยกรูปที่ตั้งอยู่ในห้องนั้นมาดู ข้างทองนั้นเข้าไปในห้อง เห็นรูปหญิง เทียนนั้น ถ้าคณฺเฑาะว์เป็นนางเทพ อัมพรมา อภิรมย์กับพระบรมโพธิสัตว์ ไม่อาจเหยียดมือไปจับ กลับมาทูลว่า ข้าพระองค์ ไม่อาจเข้าไป เห็นมีแต่พระแม่เจ้าเสด็จอยู่พระองค์เดียวเท่านั้น พระองค์ครั้นว่า แกลงไปยกมาเถิด รูปทองคำอันทำขึ้นเอง แหะละ ข้างทองจึงกลับไปยกออกมา พระองค์ให้เก็บรูปที่ข้างทอง ทำไว้เสียในห้องสำหรับเก็บทองแล้ว ทรงประทับประคارรูปที่พระองค์ ทรงทำ แล้วให้คนนำไปถวายพระมารดา แลสั่งให้ทูลว่าถ้าได้หญิงงามเหมือนอย่างนั้น หม่อมฉันจึงจะยอมมีพระอัครมเหสี ฯ พระชนนี ทรงทราบ แล้วครั้นว่า สั่งให้ประชุมเสนามาคณฺเฑาะว์มุนีทั้งหลายครั้นว่า ท่านทั้งหลาย ลูกชายฉันมีบุญญาภินิหารมาก เป็นลูกที่ท้าวคักรเทวราชประทาน อยากได้นางกุมารีที่สะดียคล้ายรูปท่าน เหตุนี้ท่านทั้งหลายจงยกรูปนี้ตั้งไว้ในยานแล้วปิดเสีย ต้องเที่ยวสืบเสาะดูตามชมพูทวีปทั้งดิน ถ้าได้พบพระราชาของกษัตริย์พระองค์ใด มีประพิมประพายดม้ายกับรูปนี้แล้ว จงเข้าไปทูลกษัตริย์พระองค์นั้น ที่เดี๋ยวว่า พระเจ้าโอกทากะราชมีพระประสงค์จะขอพระราชธิดามาอภิเษกเป็นเอกอัครมเหสีของพระราชโอรส แล้วทูลกำหนดนัดวันที่จะไปรับนางที่เดี๋ยว เสร็จแล้วจึงกลับมา ฯ อำมาตย์ทั้งหลาย รับพระเสาวนีย์แล้ว พาบวิวารเป็นอันมากเที่ยวเสาะหาไป ถึงราชธานีใด ตั้งเกิดว่ามหาชนมาตโมตรกันที่ท่าหน้าในเวทาศิโยน ถัดจากแต่

รูปหญิงเต็มหน้าให้ค้แล้ว ยกขึ้นตบหน้าของแดงไว้ข้างมรรคาที่
จะไปยังท่าน้ำ ส่วนคนหลบไปได้ยัย คอยแอบฟังระแคะระคายว่า
มหาชนจะพูดจากันอย่างไร ฯ ฝ่ายมหาชนครั้นได้เห็นแล้ว ไม่เข้า
ใจว่าเป็นรูปหญิงเต็ม สำคัญว่าเป็นรูปหญิงจริง ๆ จึงชวนกันชม
เชยว่านางนี้กระไรช่างสวยงามเสียเหลือเกิน เด่มือนกับนางฟ้าเจียว
หนา นี้อ่อนมาแต่ไหน ทำไมจึงมาอยู่ที่นี่ ในเมืองเราไม่เคยเห็น
มีสวยงามอย่างนี้เลย แล้วยกปากกันไป ฯ อำมาตย์ทั้งหลายเหล่านั้น ก็
ทราบได้ว่าในเมืองนี้ไม่มีนางกุมารที่ส่งสวยงามอย่างรูปเต็มแน่ เพราะ
ถ้ามีมหาชนคงพูดกันว่า นางนี้สวยคล้ายพระราชธิดาองค์โน้น หรือ
คล้ายธิดาของอำมาตย์คนโน้น เป็นต้น เขาตั้งนิษฐานเช่นนั้นแล้ว ก็
ไปเมืองอื่น ๆ ค่อยไป ทำเช่นนั้นทุก ๆ เมืองมา จนถึงลาคตะนครใน
จังหวัดมัททราชรัฐ ฯ

ก็เมืองลาคตะนั้น มีพระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามตามรัฐว่า
พระเจ้ามัททราชเดด็จเถลิงถวัลย์ราชย์ผ่านพิภพอยู่ ท้าวเธอมีพระ
ราชธิดา ๘ พระองค์ ส่วนทรงพระรูปพระโฉมปานคังนางฟ้า พระ
ราชธิดาพระองค์พี่ใหญ่มีพระนามว่า ประภาวดี เหตุที่มีพระรัศมี
ชานฉายออกจากพระองค์ ประหนึ่งแสงอันอ่อนเรืองแห่งพระสุริยะ
เมื่อแรกอุทัย มีพระนางเสด็จประทับอยู่ในห้องชั้นกว้างประมาณ
ได้ ๕ ศอก พระรัศมีก็ฉายออกส่องสว่างได้ไปทั่วหมด ไม่ต้อง
จุดประทีปในเวดาราตรี แลพระนาง มีพระพี่เลี้ยง คนหนึ่ง ชื่อว่า

ชุชฺชา* ก็ในเวลาเย็นวันที่พวกอำมาตย์ของพระเจ้าโอกกากราช
 นำรูปทองไปตั้งไว้ข้างมรรคาที่จะไปยังท่าน้ำ นางชุชชาให้พระนาง
 ประภาวดีด้วยเสริจแล้ว ส่วนคนได้ไปยังท่าน้ำกับหญิงวรรณทาสี
 ๘ คน ซึ่งถือหม้อน้ำคนละหม้อ ๆ สำหรับจะคักน้ำส่งพระนาง
 ครั้นแต่เห็นรูปทองนั้น เข้าใจว่าเป็นพระนางประภาวดี จึงเกิด
 ความโกรธพูดว่า พระนางเรอนี้ช่างตั้งส่อนยากเสียจริง ๆ เราจะ
 คักน้ำไปให้อาบไม่ได้หรือทำไมจึงต้องเด็ดจมาเอง แดเมียน้อยทน
 ทำไม่ได้หน้าเกลียดแท้ ๆ นี่ถ้าพระบิดาทรงทราบเข้า พวกพี่เลี้ยง
 จะมีปากน้อยยับยั้งไม่เป็นเนื้อเป็นตัวหรือ จึงเขามือตบลงที่ข้างแก้ม
 ของรูปเทียมนั้น นางก็รู้สึกเจ็บเท่ากบมือแตก จึงรู้ว่ารูปเทียม
 ไม่ใช่พระนางประภาวดี นางชบขันแต่ช่วยเงินจึงเดินมาบอกเรื่องนั้น
 กับหญิงวรรณทาสี แล้วพูดว่า แท้จริงรูปเทียมนี้ยังด้วยไม่เท่าถึง
 พระนางของเราอีก ๆ ที่นั้นพวกอำมาตย์ราชทูตทั้งหลายเห็น
 จึงเข้าไปถามนางชุชชาว่า ที่เมื่อนำจิบรูปเทียมนี้แล้วกล่าวด้วย
 ไม่เท่าพระนางของแม่อีกนั้น ขอโปรดบอกด้วยว่าพระนางนั้นคือ
 ท่านพระองค์ใด ๆ นางชุชชาตอบว่า คือพระนางประภาวดีพระราช
 ธิดาของพระเจ้าอยู่หัวของเรา พระนางเธอทรงพระรูปพระโฉม
 งดงามเป็นอันมาก รูปเทียมนี้ไม่ได้กะฉึก ๆ เขาพากันดีใจแล้วไป
 ยังพระทวารพระราชวัง ตั้งให้กราบทูลว่า ราชทูตของพระเจ้า

* แปลว่า หลุมก้อม คือไปจะให้ความว่า ไม่ก้อมแต่ข้อ ก้อมจริงด้วย ฯ

โลกกากระราชมาเฝ้า พระเจ้ามัททราชทรงสดับแล้ว ตรัสให้เบิก
 ราชทูตเข้าไป เขาเข้าไปเฝ้าถวายบังคมแล้ว กราบทูลว่า พระพุทธ
 เจ้าข้า พระเจ้าโลกกากระราชพระเจ้าอยู่หัวของข้าพระองค์ทั้งหลาย
 ตรัสตั้งให้มาเฝ้า ทูลถามถึงข่าวคราวว่าพระองค์ทรงพระดำราญอยู่
 หรือ ฯ ท้าวเธอทรงยินดีแต่ก่อนรับราชทูตเป็นอันดีแล้ว ตรัสถาม
 ว่าท่านทั้งหลายมาเพื่อประสงค์อะไร ฯ เขาทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า
 พระเจ้าอยู่หัวของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระราชโอรสพระองค์หนึ่ง
 ทรงพระนามว่า กุศราชกุมาร มีพระสุระเสียงก้องกังวาลดังเสียง
 ราชสีห์ บัดนี้พระองค์ทรงใคร่จะเวนราชสมบัติให้แก่พระราชโอรส
 แต่ยังไม่มีคู่อภิเษก จึงมีพระราชโองการตั้งให้ข้าพระองค์ทั้งหลาย
 มาทูลขอพระนางประภาวดีพระราชธิดาพระองค์ใหญ่ของพระองค์ไป
 เป็นพระอัครมเหสี แต่ตรัสตั้งให้ถวายรูปเทียมทองคำกับเครื่อง
 ราชบรรณาการสิ่ง ๆ แด่พระองค์ด้วย ฯ พระเจ้ามัททราชทรงรับ
 แด่พระทัย เพราะเหตุที่ทรงรู้ดีว่า จะได้ทำวิอาหมงคลกับพระ
 ราชานึ่งทรงเดชานุภาพใหญ่ถึงเพียงนั้น ฯ ราชทูตกราบทูลว่าเขาจะ
 ชักช้าอยู่ไม่ได้ จะต้องรีบกลับไปทูลพระเจ้าอยู่หัวของเขา เพื่อได้
 เล็ดจุมารับพระศุณิศา ท้าวเธอทรงจัดแจงส่งเขาไปเป็นอันดี ฯ
 ราชทูตทั้งหลายเหล่านั้นกลับกรุงกุสาวัตแล้ว เข้าไปกราบทูลพระเจ้า
 โลกกากระราชแด่พระราชเทวีตามประเพณีเหตุนั้น ฯ ฝ่ายพระเจ้า
 โลกกากระราช กับพระราชเทวีจึงเสด็จพาเสนามาคยเป็นอันมากออก

จากกรุงกุฉาวดีไปสู่ลาคณะนคร พระเจ้ามัททราชทรงทราบเดชะออก
 ค้อนรับเชิญเสด็จเข้าไปยังพระนคร แด่ได้ทรงแสดงความเคารพ
 เชื้อเพื่อต่อพระเจ้าโอกกากราชเป็นอันมาก พอพักได้ ๒-๓ วัน
 พระนางสัสดิ์พระชนนีพระบรมโพธิสัตว์มีพระปรีชาตถา ทรงแจ้ว
 ว่า เราควรจะได้เห็นนางประภาวดี ใครจะรู้ว่าเธอเป็นอย่างไรมั่ง
 จึงทูลพระเจ้ามัททราชว่า หม่อมฉันใครจะเห็นพระสุณิสา ท้าวเธอ
 ครัดให้ไปเรียกนาง ประภาวดี ๆ ทรงตกแต่งพระองค์แล้วเสด็จ
 แวดล้อมไปด้วยนางพระพิเลียงเป็นอันมาก ออกมาทรงอภิวัต
 พระนางสัสดิ์ ๆ ได้ทอดพระเนตรเห็นทรงรำพึงว่านางนรปร่างงดงาม
 มาก ส่วนตฤเรดิรูปเดวเค็มที่ ถ้านางได้เห็นรูปตฤเรดิแล้ว แม้
 วันเดียวก็คงจะไม่อยู่ด้วย คงหนีกลับมาเสียเป็นแน่จำเราจะทำอุบาย
 จึงทูลพระเจ้ามัททราชเป็นที่หารือว่า นางประภาวดีสมควรกับตฤ
 หม่อมฉันนัก แต่เป็นพระราชประเพณีข้างฝ่ายบ้านเมืองหม่อมฉัน
 ถือเปนครมเนียมกันมาว่า ถ้าพระภักดาภิกับพระชายาคู่ใดอยู่ด้วยกัน
 ยังไม่ทันมีพระครรภ์ก่อนตราบใดแล้ว พระภักดาภิกับพระชายาคู่ นั้น
 จะได้พบได้เห็นกันในเวลาดกลางวันมิได้เลย ต่อพระชายามีพระครรภ์
 แล้ว จึงอยู่ด้วยกันทั้งทวารวดีได้ ถ้านางประภาวดียอมประพฤติ
 ตามพระราชประเพณีได้ หม่อมฉันก็ยินดีจะได้รับเธอไป ฯ พระ
 เจ้ามัททราชครัดถามพระธิดาว่า แม่ยอมประพฤติตามนั้นได้หรือ ฯ

ได้เพคะ ฯ ครั้นแล้วพระเจ้าโอกภากราชได้ถวายพระราชทรัพย์
 เป็นอันมากแก่พระเจ้านันทราชแล้ว ทรงรับพระนางประภาวดี
 เล็ดจกดับไปพระนครของพระองค์ พระเจ้านันทราชก็เล็ดจกออกจาก
 พระจิตา พร้อมด้วยหมู่เสนาพยุมาตามคัยเป็นกระบวนใหญ่ ฯ ฝ่าย
 พระเจ้าโอกภากราชเล็ดจกดับกรุงกุดาวดีแล้ว มีพระราชโองการ
 ตั้งให้ตกแต่งพระนคร ปลดขณักโทษทั้งสิ้น ตั้งพระราชพิธีราชาภิเษก
 พระราชโอรสเป็นพระเจ้ายกสุราช ทรงยกพระนางประภาวดีเป็นพระ
 อัครมเหสี แล้วให้เทยวคักกลองประกาศว่า บัดนี้พระราชอาณาจักร
 เป็นของพระเจ้ายกสุราชพระราชโอรสแล้ว ฯ พระราชาทั้งหลายใน
 เขตคัมพูทวีปทั้งสิ้น มีพระราชประสงค์จะใคร่เป็นพระดัมพันธมิตร
 กับพระบรมโพธิสัตว์ ที่มีพระจิตาก็ดังไปถวาย ที่มีพระโอรสก็ส่ง
 ให้ไปเป็นอำมาตย์ พระบรมโพธิสัตว์มีนางพระดนมมากมายขึ้นแต่
 มีพระราชอิสริยยศแผ่ไพศาล เล็ดจกด้วยราชย์ โดยทรงพระดำราญ
 ฉะนั้น ฯ ส่วนพระองค์กับพระอัครมเหสีนั้น ในเวลากลางวันต่างมิได้
 ทรงพบทรงเห็นกันเลย ได้ทรงพบกันแต่ในเวลารাত্রี พระอัคร
 มเหสีแม้มีพระรังมีน่ายออกจากพระองค์ก็ แต่ก็ไม่อาจต้องถึงให้
 เห็นชัดกันได้ไว้ พระบรมโพธิสัตว์เล็ดจกออกจากห้องที่ประทับเฉพาะ
 เวลารাত্রีเท่านั้น ต่อมา ๒ - ๓ วันพระองค์ ใครจะทอดพระเนตร
 พระอัครมเหสีให้เห็นชัดในเวลากลางวัน จึงทูลพระมารดาฯ ตรัส
 ห้ามว่า อย่าเลยพ่อ รอให้มีพระโอรสสักคนหนึ่งก่อนเถิด พระองค์

อันอ่อนน้อย ๆ เข้า พระมารดาไม่อาจรัก จึงคิดว่าถ้าอย่างนั้น
 เชิญพ่อไปโรงช้างทำปดอมเป็นคนเลี้ยงช้าง นั้นจะพานางประภาวดี
 ไป เชิญพ่อคนเดียวให้เต็มตาเกิด แต่ระวังอย่าให้นางรู้ได้ ฯ พระบรม
 โพรตต์ได้เสด็จไปทรงทำอย่างนั้น ฯ ครั้นนั้น พระมารดาจึงตรัสตั้ง
 ให้ตกแต่งโรงช้างแล้ว ทรงชวนพระนางประภาวดีว่า เชิญแม่ไป
 ชมช้างคันของพระภักดาแม่เกิด แล้วเสด็จไป ฯ ขณะที่พระนาง
 ประภาวดีเสด็จตามพระภักตส์เข้าไปในโรงช้างนั้น พระบรมโพรตต์
 ทรงหยิบकुศลาภก่อนหนึ่งขว้างไปที่พระปฤษฎางค์ของพระนาง ฯ กรว
 กรวดใหญ่ ครคิดว่าเองนี้บังอาจเขื่อนม จะต้องให้พระราชาคตมือ
 เดียว ฯ ฝ่ายพระภักตส์ทรงเห็นเช่นนั้น จึงทรงปลดอบโดมเกล้าเอาพระทัย
 แล้วทรงช่วยมัดพระปฤษฎางค์ให้ ต่อมาพระบรมโพรตต์ทรงใคร่
 จะเห็นอีก หนึ่งทำปดอมเป็นคนเลี้ยงม้าไปอยู่ที่โรงม้าคัน พระมารดา
 เสด็จพานางประภาวดีไป พระองค์ขว้างด้วยकुศลาม้า พระนางกรว
 แลพระภักตส์ต้องทรงปลดอบอีกเช่นกัน ฯ รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง ฝ่าย
 พระนางประภาวดีทรงใคร่จะเห็นพระบรมโพรตต์บ้าง จึงทูลพระ
 ภักตส์ ฯ ครัดห้าม พระนางทรงอ่อนอ่อนน้อย ๆ เข้า พระภักตส์
 ครคิดว่า ถ้าอย่างนั้นพรุ่งนี้พระภักดาแม่จะทำประตักษิณเฑียบพระนคร
 แม่คอยเปิดพระบัญชรแลดูเกิด แล้วครัดตั้งให้ตกแต่งพระนครในวัน
 รุ่งขึ้น ให้พระขนิมบดีราชกุมารน้องพระบรมโพรตต์ทรงเครื่องอย่าง
 กษัตริย์ประทับ ณ พระราชอาสน์บนหลังช้างพระที่นั่งแทนพระบรม

โพธิสัตว์ ส่วนพระบรมโพธิสัตว์ให้ประทับข้างหลังเป็นความท่าย
 แล้วให้ทำประทักษิณพระนคร เวลานั้นพระมารดาพระบรมโพธิสัตว์
 ทรงพา พระนาง ประภาวดีไปประทับทอดพระเนตรณะพระบัญชา
 แล้วครั้นว่า เจริญแม่คุณิ พระภักดาของแม่จะทรงศรีสง่างามเกิด
 ดักปานใด ฯ พระนางประภาวดีทรงดำริว่า พระชนม์บิดราชกุมาร
 เป็นพระภักดาของพระองค์ก็มีพระทัยยินดี เพราะรู้ดีว่าพระองค์
 ได้พระราชดำริที่สะดวดยเหมาะแก่พระองค์ ฯ วันนั้นพระบรมโพธิสัตว์
 ทรงเพศเป็นความช้า ก็ได้ทอดพระเนตรพระนางประภาวดีตาม
 พระประสงค์เหมือนกัน แต่เพราะทรงพอพระทัยหลงใหลในพระนาง
 เกินไปจนถึง ทรงทำพระกิริยาหยอกเย้า พระนางด้วยพระอาการมีไหว
 พระหัตถ์เป็นต้น ฯ เมื่อข้างพระที่นั่งคล้อยไปแล้ว พระดัสตุรดีถาม
 พระสุนิดาว่าแม่เห็นพระภักดาแล้วหรือ ฯ เห็นเพคะ แต่ความท่าย
 ที่นั่งข้างหลังข้างกระไร ใครไม่ฝึกสอนให้รู้จักขนบธรรมเนียม
 บ้างเลย มันทำกิริยาเคาะเคาะหม่อมฉัน แด่ท่าทางดูไม่มีราชเสีย
 จริง ๆ ทำไมจึงจัดให้เป็นความท่ายพระที่นั่ง ฯ อ้อ เขาต้องการ
 แต่ความระวังระไวดูแต่เป็นประมาณเท่านั้น ฯ พระนางประภาวดี
 ทรงรำพึงในพระทัยว่า หมอข้างคนนั้นกระไร ข้างได้อภัยเสียเหลือ
 เกิน จนไม่ต้องรู้ดีว่ากษัตริย์เป็นกษัตริย์บ้างเลย หรือจะเป็น
 พระเจ้ากุดราชซึ่งเป็นภักดาของเรากระมัง พระเจ้ากุดราชนั้นที่จะ
 รูปร่างเหลือที่จะเดาแน่ ดังนั้นจึงไม่ให้เราเห็น พระนางจึงทรงกระซิบ

นางขุชชาว่า พี่ไปดูให้ทราบทีไร พระเจ้ากุศราศกประทับข้างหน้าหรือ
 ข้างหลัง ๖ หม่อมฉันจะทราบได้อย่างไร รู้ได้^{ขึ้น}อย่างนั้น ถ้าคนไหน
 เปนพระเจ้ากุศราศก ต้องลงจาก หลังข้าง พระที่นั่งก่อน ๖ นางขุชชา
 ไปแอบดูได้เห็นพระบรมโพธิสัตว์เสด็จลงก่อน แล้วพระขยัมบดี
 ราชกุมารจึงเสด็จลงภายหลัง พระบรมโพธิสัตว์ทรงเหลือบแลข้างนั้น
 บ้างข้างนี้บ้างได้ทอดพระเนตรเห็นนางขุชชา ก็เข้าพระทัยว่านางมา
 เพื่อทราบเหตุ^{ขึ้น}นี้แน่ จึงรับสั่งให้เรียกมาแล้วครัดกำบังอย่างกวดขัน
 ที่จะมิให้นางไปพูดเรื่องนั้นกับพระนางประภาวดี นางขุชชากลับมา
 ทูลดวงพระนางว่า พระเจ้ากุศราศกประทับพระอาสน์ข้างหน้าแต่เสด็จ
 ลงก่อน พระนางทรงเชื่อ ๖ ต่อมาพระบรมโพธิสัตว์ทรงใคร่จะเห็น
 พระนางอีก ทูลวอนพระมารดา ๖ ทรงห้ามไม่ให้ จึงครัดว่าถั
 อย่างนั้นพ่อจงปลอดมอย่าให้ใครรู้จักแล้วเข้าไปแอบอยู่ที่พระอุทยาน ๖
 พระบรมโพธิสัตว์เสด็จไปพระราชอุทยานแล้ว ทรงชวนพระองค์ใน
 สระโบกขรณีเสด็จขึ้นแช่น้ำอยู่เพียงพระศอแอบกอบัวอยู่ ทรงมี
 พระเคียวด้วยใบบัว บังพระพิศตรด้วยดอกบัวที่บาน ๖ ฝ่ายพระมารดา
 เสด็จพาพระนางประภาวดีไปแล้ว พนางทรงชวนให้พระนางชมพฤษ
 ษมนกชม^{ขึ้น}เนื้อเป็นอาทิ ได้เสด็จดำเนินเรื่อยมาถึงสระนั้น พระนาง
 ทอดพระเนตรสระซึ่งระคะดานไปด้วยบัวเบญจพรรณแลสด้าง ใคร
 จะเสด็จลงสระ จึงทรงชวนนางบริจาริกาทั้งหลายลงสระ แดกกำลัง
 ทรงเดินเพลินเพลินพระทัยอยู่ ครั้นทอดพระเนตรเห็นดอกบัวกอบัวที่

พระบรมโพธิสัตว์ทรงซ่อนพระองค์อยู่นั้น จึงเสด็จเข้าไปเก็บ ๗
 ครั้นพระบรมโพธิสัตว์ทรงเลิกใบไม้ขึ้นแล้วเข้าทูลว่าขอพระหัตถ์
 พระนางแล้วร้องขึ้นว่าเราเป็นพระเจ้ากุธราช ฯ พระนางพอทรงเห็น
 เห็นพระพักตร์ของพระบรมโพธิสัตว์แล้ว ทรงร้องกรีดกรีดขึ้น
 ว่ายักษ์มาจับข้า ฯ ทรงตกพระทัยจนถึงสิ้นพระสติลืมประณีตไม่รู้ตัว
 พระองค์ จึงทรงปล่อย ๗ ครั้นพระนางทรงรู้ตัวพระองค์แล้ว ทรง
 ราพึงว่าไฉนว่าพระเจ้ากุธราชมาจับข้อมือเรา พระเจ้ากุธราชเห็น
 เห็นทำเป็นคนเที่ยงข้างเอาลูกข้างขว้างเราครึ่งหนึ่ง ปลอมเป็นคนเที่ยง
 ม้าเอาลูกม้าขว้างเราครึ่งหนึ่ง แดเมื่อนั่งบนหลังช้างเป็นคนความท้าย
 ได้ทำกริยาเกยวพานเราอีกครึ่งหนึ่ง แม่ พระเจ้ากุธราชพระภักดี
 เรามั้หน้าตานั้นเกลียดถึงปานนี้เลยหรือ เราอยู่ด้วยไม่ได้แล้ว
 เมื่อยังมีขมอยู่ต่อไปคงหาผิวไต่ใหม่ จึงรับสั่งให้เรียกอำมาตย์
 หักตายซึ่งตามเสด็จพระองค์มา คราวที่ท่านทั้งหลายนั่งเตรียมยาน
 พาหนะเร็ว ฯ เข้าเถิด ฉันทจะกลับไปเมืองฉันทวัน ๗ เขากราบทูล
 พระเจ้าโศกภาकरาช ฯ ทรงพระดำริว่า ถ้าไม่ให้เธอไป เธอคง
 อึดออดใจตาย ซึ่งเถิดปล่อยให้ไปก่อนแล้วคิดไปนำมาใหม่ จึง
 ทรงอนุญาต พระนางประภาวดีได้เสด็จกลับไปเมืองของพระนาง ๗
 ฝ่ายพระบรมโพธิสัตว์ก็เสด็จเข้าเมือง ๗ ข้อที่พระนางมิได้ทรงยินดี
 ในพระบรมโพธิสัตว์ เป็นเพราะได้ทรงตั้งพระปณิธานไว้ในกาลก่อน
 แม้พระบรมโพธิสัตว์ที่มีพระรูปโฉม เช่นนั้น ก็ เพราะ บุรพกรรมของ

พระองค์เหมือนกัน ดังเรื่องต่อไปนี้ ๖

อดีเต กิร พาราณสีโย ได้ยินว่าเมื่อก่อนโน้น มีหมู่บ้าน
ตั้งอยู่เชิงประตูเมืองพาราณสีหนึ่ง มีตระกูล ๒ ตระกูลอยู่ข้าง
ถนนหน้าหมู่บ้านนี้ ตระกูลหนึ่งมีบุตรชาย ๒ คน ตระกูลหนึ่งมี
บุตรหญิง ๑ บุตรชาย ๒ คนของตระกูลหนึ่งนั้น คนน้องชายคือ
พระโพธิสัตว์ มารดาบิดาได้ไปขอบุตรสาวของตระกูลหนึ่งนั้นมา
ให้พี่ชายพระโพธิสัตว์ ๆ ยังไม่มีภริยาจึงอยู่กับพี่ชาย อยู่มาวันหนึ่ง
พี่สะใภ้ของท่านได้ทำขนมซื้ออศิศกระ (ได้ยินว่า โบราณแปลว่า
ขนมเบ้อง) ๕๕ ชามมาก แต่ท่านไปป่าเสีย นางจึงแบ่งขนมไว้ให้ส่วนหนึ่ง
เหลือนั้นแจกกันบริโภคมก ขณะนั้นมีพระบ้จเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง
มาบิณฑบาตยืนอยู่ที่ประตูเรือน นางเห็นแล้วคิดว่า แล้วจะทำขนมให้
น้องสาวใหม่ จึงเอาส่วนของพระโพธิสัตว์ ไปถวายพระบ้จเจกพุทธเจ้า
เสีย ทันทีนั้นพระโพธิสัตว์ก็กลับมา พี่สะใภ้บอกว่าพ่อจынก็ด้วยเกิด
ส่วนของพ่อฉันได้ถวายพระบ้จเจกพุทธเจ้าเสียแล้ว พระโพธิสัตว์
โกรธพูดว่า ส่วนของพี่ก็กินเสียแล้ว กลับเอาส่วนของฉันไปทำ
บุญ ๕๕ ท่านจะกินอะไรเล่า แล้วตามไปแย่งขนมนั้นมาจากบาตรพระ
บ้จเจกโพธิ์ นางนั้นจึงไปเรือนมารดานำเอาเหยใส่ใหม่มีดีเหมือน
ดอกจำปา มาใหม่แล้วทำขนมถวายพระบ้จเจกโพธิ์จนเต็มบาตร ๖
ขณะนั้นขนมนั้นปรากฏมีรัศมีขึ้น นางได้เห็นแล้วจึงคิดว่าความ
ปรากฏว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ คิดฉันเกิดชาติใดภพใด ขอให้ฉันมีรัศมี

ออกจากถ้ำระ แลมีรูปดวยงดงามอย่างยิ่ง กับคนอดัดบุรุษดั่งน้องผัว
 ของคินันท์ ขอย่าให้ไต่พบได้เห็นอยู่ใกล้เคียงกันเถย ฯ พระนาง
 ประภาวดีทรงตั้งพระปณิธานไว้เช่นนั้น ฯ ฝ่ายพระโพธิสัตว์ จึงกลับ
 ถวายขนมของคนแก่พระบ้จเจกโพธิ์อีก วางทับตงบนขนมของนาง
 แล้วปรารถนาว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ชาติโคภพใด พืชใด
 ของข้าพเจ้าคินันท์ แม้จะอยู่ใกล้ตั้ง ๓๐๐ โยชน์ก็ดี ขอลให้ข้าพเจ้า
 สามารถไปนำมาเปนภริยาให้จงได้ ฯ ข้อที่พระบรมโพธิสัตว์โกรธ
 แย้งขนมมาจากพระบ้จเจกโพธิ์นั้นแล ทำให้ได้รับผลมีพระรูปชั่ว
 จนพระอัคกรมเหสีไม่อภิรมย์ด้วย ฯ

พระบรมโพธิสัตว์ตั้งแต่พระอัคกรมเหสีเสด็จไปเดี่ยวแล้ว ก็มีแต่
 ทรงพระไศกาครุอาดยถึงพระนาง เหล่านางบริจาริกาทั้งหลายแม้จะ
 พากันนำรูงนำเรอดักเท่าใด ก็ไม่อาจจะให้พระองค์แม้ทรงเหลือบแด
 ดูพวกคนได้โดย พระราชนิเวศน์ของพระองค์เงียบสงัดประหนึ่งว่า
 ไม่มีผู้คน พระองค์พาลทรงพระอาลัยพวักถึงพระอัคกรมเหสีว่า
 ป่านนี้เธอเห็นจะไปถึงเมืองสาครละแล้ว ฯ พอใกล้รุ่งก็เสด็จไปเฝ้าพระ
 มารดา เพื่อทูลตาไปตามพระนาง แลตรัสพระคาถาเปนประณมว่า

อิทนฺเต รฏฺฐิ สธฺนํ สโยคฺคํ

สกายูริ สพุทฺธามุปฺปนํ

อิทนฺเต รฏฺฐิ อนุสาส อมฺม

คฺจฺฉามหิ ยตฺถ ปิยา ปภาวตี ฯ

ข้าแต่พระมารดา ราชูปถัมภ์ของพระองค์นั้นอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพย์
สมบัติยวดยานพาหนะ มีเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์สำหรับภักษัตริย์
พร้อมมูล เป็นที่เพิ่มพูนแห่งความปองหวังของคนทั้งดินอยู่ ขอพระ
มารดาได้ทรงปกครองด้วย หม่อมฉันจะทอดาไปเมืองสาครตะซึ่ง
นางประภาวดีที่รักสถิตอยู่นั้น ฯ

พระมารดาทรงสดับแล้วตรัสสอนว่า นิพพานไปจงอย่าประมาทนะ
สัญญาติมาตุคามมีใจไม่บริสุทธิ์ แล้วทรงจัดพระกระยาหารมีรสเกิด
ต่าง ๆ ลงในภาชนะ ทองคำสำหรับพระบรมโพธิสัตว์จะได้เสวยใน
ระหว่างมรรคา พระบรมโพธิสัตว์ทรงรับภาชนะนั้นแล้ว ทรงถวาย
บังคมทูลดาพระมารดาทำประทักษิณ ๓ รอบแล้วทูลว่า เมื่อหม่อมฉัน
ยังมีชีวิตอยู่คงได้ มาเห็นพระพักตร์พระมารดาอีก เด็ดเจ้าเข้าห้อง
ทรงเห็นพระแสงเบญจาวุธ ทรงหยิบกหาปณะหนึ่งบรรจุลงใน
ย่ามพร้อมทั้งภาชนะพระกระยาหาร ทรงถือพิณ โกลนทแล้วเสด็จ
ออกจากพระนคร เด็ดเจ้าพระดำเนินไปตามมรรคา พระองค์มีพระ
กำลังเรี่ยวแรงแข็งเข้มเพียงเข้าขั้วเทียง ทรงพระดำเนินได้ ๕๐ โยชน์
ทรงพักเสวยพระกระยาหารแล้ว ทรงพระดำเนินต่อไปอีก ๕๐ โยชน์
รวมเปทาง ๑๐๐ โยชน์ ในเพลาสายันต์เสด็จพักสงระสำแล้วเสด็จ
เข้าเมืองสาครตะ ฯ ด้วยพระเดชบารมี ของพระบรมโพธิสัตว์
คืนวันที่พระองค์เสด็จเข้าเมืองสาครตะนั้น บันดาลให้พระนางประภาวดี

ทรงเร้าร้อนดวงพระกระมณไม้อาจบันทมณพระที่ตามเคยได้ ต้อง
 เด็ดจันทมเหนือภูมิภาค ฯ เมื่อพระบรมโพธิสัตว์กำลังมีพระกา-
 ยินทรีย์เหนือยโถมแด่ทรงพระดำเนินมาตามถนนในพระนครนั้น มี
 หญิงคนหนึ่งแต่เห็นพระองค์เรียกเชิญให้เสด็จประทับ จิตแจ่มต่าง
 พระบาทแต่จิตที่บันทมถวาย พระบรมโพธิสัตว์ทรงอ่อนเปลี้ยมากพอ
 ดงบันทมก็หลับ หญิงนั้นได้จัดโภชนะมีรสเด็ดต่าง ๆ แล้วยกมาให้
 คั่นพระบันทมแต่เชิญให้เสวย พระบรมโพธิสัตว์ทรงยินดีชอบใจนาง
 ได้ประทานกหาปณะหนึ่งกับภาชนะทองคำซึ่งทรงเอามาด้วยนั้นแก่
 นางแล้ว ครั้นครั้นที่ไป ทรงฝากพระแสงเบญจกุธไว้แก่นาง
 แล้ว ทรงถือพิณเสด็จไปที่โรงช้าง ครั้นถึงกับพวกเลี้ยงช้างว่า ขอให้
 ข้าพเจ้าพักอยู่สักคั่นเถิด ข้าพเจ้าจะขับร้องให้ท่านทั้งหลายฟัง เขา
 ยอมให้เสด็จไปบันทมในที่ข้างหนึ่งในโรงช้างนั้น บันทมหลับได้สักครู่
 พอระบับความที่ทรงเหนื่อยกระวนกระวายมา คั่นพระบันทมแล้ว
 ทรงแก้ห่อพิณออกคัดพิณแต่ทรงขับร้องประสานกับเสียงพิณ ด้วย
 หมายพระทัยจะให้ชาวเมืองสาครตะโกนเสียงขับร้องของพระองค์ ฯ
 พระนางประภาวดี วันนั้นเสด็จลงบันทมเหนือภูมิภาค พอได้ทรง
 สดับดำเนินขับร้องนั้น ก็ทรงทราบชัดว่า ดำเนินพิณของพระเจ้า
 กุศลราชแท้ ไม่ต้องสงสัย คงเสด็จมาตามเราแน่นอน ฯ ฝ่ายพระเจ้า
 ภัททราช เมื่อได้ทรงสดับพระสุรเสียงขับร้องของพระบรมโพธิสัตว์
 ทรงกำหนดในพระหฤทัยว่า ใครนั้นมาขับร้องข้างไพรเราเหลือเกิน

พรุ่งเราจะให้ไปเรียกมาขี้นร้องให้เราฟัง ฯ พระบรมโพธิสัตว์ทรง
 พระดำริว่า เราอยู่นี่ไม่อาจได้เห็นนางประภาวดีไม่เหมาะเสียแล้ว
 เหตุนี้พอเช้าตรู่พระองค์เสด็จออกจากโรงช้าง ไปด้วยพระกระ
 ยาทหารเข้าที่เรือนหญิงที่พระองค์ด้วยณระเพทยาณนั้น ทรงฝาก
 พินไว้แล้ว เสด็จไปหานายกุมภการซึ่งดำรงบัญชาขณะอะไร ๆ
 ถวายพระเจ้านันทราช พระองค์ขอเป็นศิษย์เขาแต่ได้ทรงชนคินมา
 ให้เขาจนเต็มเรือนเพียงวันเดียวเท่านั้น พระองค์ขอบัญชาต่าง ๆ
 ให้เขาทรงวางคินบนไม้แบนแล้วทรงบนไม้แบน พระองค์ทรงบนครั้ง
 เดียวเท่านั้น หมุนตั้งแต่เช้าจนเคยเที่ยง ได้ทรงบัญชาเด็กบ้าง
 ใหญ่บ้างต่าง ๆ ชะนิด แต่จะเพาะภาชนะที่ดำรงบัญชาจะนำ
 ไปถวายพระนางประภาวดีพระอัครมเหสีของพระองค์นั้น พระองค์
 ได้ทำให้มีถวดยาเป็นรูปต่าง ๆ ๑ ธรรมชาติความประสงค์ของ
 พระโพธิสัตว์ทั้งหลายย่อมดำริได้ ๑ แต่พระองค์ทรงอธิบายว่า
 รูปเหล่านั้นขอให้นางประภาวดีเห็นองค์เดียวเท่านั้น ๑ ครั้นทรงบนเสร็จ
 เขาก็ออกมาให้แห้งแล้วเอา นายช่างหม้อนำของเหล่านั้นไปถวาย
 พระเจ้านันทราช ฯ ทอดพระเนตรเห็นครุฑถามว่า นี่ใครทำ ๑
 พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระองค์เอง ๑ หม้อเจ้าทำซ้ำได้ก็ นี่ไม่ใช่เจ้า
 ใครแน่ ๑ พระพุทธเจ้าข้าศิษย์ของข้าพระองค์ ๑ หม้อนี้ไม่ควรเป็น
 ศิษย์เจ้า ควรเป็นอาจารย์เจ้าอ้อ เจ้าจึงศึกษากับเขาเกิด แค้นไป
 ให้เขาเป็นคนทำภาชนะเครื่องเล่นดำรงบิดาเราทุก ๆ คน แต่ครั้น

จงให้คำจ้างเขาพ้นหนึ่ง ให้พระราชทานทรัพย์สินหนึ่งแล้ว ครั้นให้
 นายกุมภการนำภานะเด็ก ๆ น้อย ๆ ไปถวายพระธิดาทิ้งหลายของ
 พระองค์ นายกุมภการได้ทำตามพระราชโองการแล้ว แดะเพาะ
 ดั่งที่พระบรมโพธิสัตว์ทำขึ้นสำหรับพระนางประภาวดีนั้น ก็ได้ถวาย
 แดะเพาะพระหัตถ์พระนางทีเดียว พระนางทรงจับภานะนั้นดู ทอด
 พระเนตรเห็นพระรูปของพระองค์พระบรมโพธิสัตว์ แดะรูปของนาง
 ขุชชา ก็ทรงทราบว่ นี่ไม่ใช่คนอื่นทำ พระเจ้ากุดราชทำแน่ ทรง
 แค้นเคืองแล้วขว้างของเหล่านั้นลงที่แผ่นดิน ครั้นว่าฉันไม่ควร
 การ ไครอยากได้ก็เอาไปเถิด ฯ พระราชธิดาผู้พระภคินีทั้งหลาย
 ของพระนาง เห็นพระนางกริ้วต่างพระองค์ทรงยิ้ม แดะทูลว่าพระพี่
 เช้าพระทัยว่าของนี้พระเจ้ากุดราชทำกระมังไม่ใช่ดอก นายกุมภการ
 ทำต่างหาก ขอพระรับไว้ชมเล่นเถิด ฯ พระนางประภาวดีก็ทรงนั่ง
 เดี่ยวไม่บอกให้พระภคินีทั้งหลายทราบว่าพระเจ้ากุดราชทำ แดะเรื่อง
 ที่พระเจ้ากุดราชเล็ดจตามมานักก็ไม่บอกให้ใครทราบ ฯ นายกุมภการ
 ได้ให้ทรัพย์สินหนึ่งแก่พระบรมโพธิสัตว์แดั่งให้ พระองค์ทำภานะ
 ต่าง ๆ ถวายพระราชธิดาทิ้งหลายอีก พระองค์ทรงพระดำริว่า เรา
 ยู่ที่นี่ไม่อาจได้เห็นนางประภาวดี จึงทรงคืนทรัพย์สินนี้ให้แก่
 นายกุมภการแล้ว ไปขอเป็นลูกมืออยู่กับนายหนการช่างจักสาน
 ซึ่งสำหรับทำเครื่องสาน ถวายพระเจ้ามัททราช ออกจากสำนัก
 นายหนการ ไปขอเป็นลูกมืออยู่กับนายมาดาการ ช่างร้อยดอกไม้

ที่ดำหรัับร้อยกรองพวงดอกไม้เป็นมาตาวิกิตต่าง ๆ ถวายพระเจ้า
มัททราช เมื่อพระองค์เสด็จอยู่ในสำนักนายช่างทั้ง ๒ นั้นได้ทรงทำ
ของจักสาน แดมาตาวิกิตต่าง ๆ ได้ดีกว่าตัวนายช่างเป็นอันมาก
พระเจ้ามัททราชโปรดพระราชทานทรัพย์คราวละพัน ๆ แต่พระองค์
มิได้ทรงถือเอาเป็นส่วนหนึ่งของพระองค์เลย คั้นให้นายช่างทั้ง ๒ ดั้น
ทั้ง ๒ คราว แดของจักสานหรือมาตาวิกิตซึ่งพระองค์ทรงทำขึ้น
ดำหรัับพระนาง ประภาวดีอันมีรูปต่าง ๆ ที่เมื่อพระนางทรงเห็นแล้ว
อาจเข้าพระทัยคิดว่าพระองค์ทำ นายช่างทั้ง ๒ ก็ได้นำไปถวายต่อ
พระหัตถ์พระนาง แดพระนางได้ทรงชว้างทั้งเสีย พระภคินีทั้งหลาย
ของพระนางไม่ทรงทราบเรื่องราวต่างพระนางก็ทรงเห็นเป็นขบขัน
โดยนัยเหมือนเมื่อครั้งพระองค์เสด็จอยู่กับนายกุมภการณนั้น ๆ ภาย
หลัง พระบรมโพธิสัตว์เสด็จออกจากสำนักนายมาตการไปขอเป็น
ลูกมืออยู่กับพนักงานห้องเครื่องคนซึ่งเป็นผู้ทำเครื่องถวายพระเจ้า
มัททราช วันหนึ่งพนักงานครัวคนนั้น ได้นำเครื่องซึ่งคนทำไปถวาย
พระเจ้ามัททราช ได้ให้ชั้นเนื้อคุดกระดุกอันหนึ่งแก่พระบรมโพธิสัตว์
เพื่อให้ทรงทำด้วยเป็นส่วนหนึ่งของพระองค์เอง พระบรมโพธิสัตว์ทรง
บังชนเนื้อนั้นจนมีกลิ่นฟุ้งกระหนาบถึงพระนาสิกของพระเจ้ามัททราช ๆ
ครั้นถามพ่อครัวว่า เจ้าบังเนื้ออะไรไว้ในห้องเครื่อง เขาตอบว่า
พระพุทธเจ้าข้าหามิได้ เป็นแต่ลูกมือของข้าพระบาทคนหนึ่งบัง
ชนเนื้อคุดกระดุกเพื่อบริโภคนั่น ท้าวเธอครั้นจึงให้นาชนเนื้อนั้น

มากวายนแล้วลงด้วยคู่มือหนึ่ง รดของชั้นเหนือขึ้นก็อวยยังนัก
 ซาบซ่านไปทั่วพระวิหารประต๋าทซึ่งสำหรับรับรสอาหาร พระองค์
 ไปรดพระราชทานทรมัยพินหนึ่งแก่พระบรมโพธิสัตว์ แด่ครัดกับ
 พนักงานครัวคั่นนั้นว่า แค้นไปให้ลูกมือของเจ้าคนนี้เป็นคนทำเครื่อง
 ให้เราเสียดาของเราทุก ๆ คน ตัวเจ้าเป็นคนนำมาให้เรา แด่ลูกมือ
 ของเจ้าคนนั้นให้เป็นคนนำไปให้ริดาเราทุก ๆ คน ฯ พนักงานครัวคั่น
 นั้นกลับมามอบแก่พระบรมโพธิสัตว์ ฯ ทรงดำพระทัยว่า เราจะได้เห็น
 นางประภาวดีสัมประสังค์ละ ทรงคั้นทรมัยพินหนึ่งนี้ให้กับเขาแล้ว
 รุ่งขึ้นทรงทำเครื่องเสด็จจัดที่เครื่องคั้นให้เขานำไปแล้ว ส่วนพระองค์
 ทรงทาบเครื่องที่สำหรับไปถวายพระราชบิดาทิ้งหลายน ได้แต่จัด
 คำหนักที่พระนางประภาวดีประทับอยู่ก่อน พระนางเห็นพระบรม
 โพธิสัตว์ทรงทำเช่นนั้น จึงทรงดำริว่าพุโซ พระเจ้าผู้ทรงราชย์มาทำ
 การงานอย่างที่ทำถกกรรมกรจะพึงทำ ไม่สมควรแก่พระองค์เลย ถ้าเรา
 จะนั่งเฉยสัก ๒-๓ วันปล่อยให้เธอมาเช่นนั้น เธอก็จะได้ใจดำคัญว่า
 เรารักเธอ ๆ ก็จะไม่ไปไหนทั้งหน้าแต่จะมาหาเรา จำเราจะด่าว่าเสีย
 ให้เจ็บแสบสาแถใจ เธอคงทนอยู่ไม่ได้ต้องหนีไปเอง ฯ พระนาง
 ทรงดำริเช่นแล้ว ทรงเปิดพระทวารแง้มไว้ครึ่งหนึ่ง เด็กจัน
 ยี่ดบนพระทวารด้วยพระหัตถ์ข้างหนึ่ง อีกบานหนึ่งทรงสอดคั่นด้วย
 ครีดีศาภา

อนชุกุเตน หริ มหนตฺ

ทิวา จ รตุโต จ นิสิตกาเล

ปฏิกจฺจ ทฺวํ จิปปิ กุสาวตี

กุส น อิจฺฉามิ ทุพฺพณฺณมหํ วสนฺตํ ฯ

มีความว่า แม่มหาราช ท่านต้องมาเบรคห้ามถ้ามากายกาย
เห็นจเห็นอยทั้งกตางวันกตางคืนเช่นนี้ แต่หากทำด้วยจิตต์ไม่ตรง ทำ
เพราะประสงค์จะมาหาเราเท่านั้น เจริญท่านกลับไปบ้านเมืองเสียดีกว่า
จงไปหานางยักษ์นี้ที่มีหน้าตาคล้ายชนมชิตร์สงครามตั้งเป็นอัศวมเหสีเกิด
ฉันไม่อยากจะให้ท่านอยู่ที่นี่เต็มที่แล้ว ฯ พระบรมโพธิสัตว์ทรงสดับกถาที่มี
พระทัยยินดีว่า พระนางประภาวดีมาตรัสแจ้งจากกับพระองค์ จึงทรงตอบ

นาหํ กุชฺฉามิ อิตฺถ กุสาวตี

ปภาวตี วณฺณปโลภิตฺถ ทว

รนามิ มหฺตสฺส นิกฺเคตรมฺเม

หิตฺวาน รณฺธิ ทว ทสฺสเน รโต ฯ

ปภาวตี วณฺณปโลภิตฺถ ทว

สมฺมุพฺพุทฺฐโป วิจฺรามิ เมทนํ

ทิสํ น ชานามิ กุโตมฺหิ อาคโต

ตยิมฺหิ มตฺโต มิคฺคณฺหาโลจเน ฯ

โสวณฺณจิวสเน ชาตฺรบุสฺสเมขเล

สฺสสฺโสณิ ทว กามานิ นาหํ รชฺเชน มตฺถิโก ฯ

ประภาวดีจำ นันคิดใจรูปโฉมของเธอมาก ยิ่งกลับไปกรุง
กุสาวดีไม่ได้ ที่นั่นถึงต้องทิ้งบ้านเมืองมาอยู่นี้ก็เพราะอยากเห็นเธอ
ประภาวดีจำ ทุกวันนี้นันมีว่แค่หมกหมุ่นคิดถึงเธอเป็นกำลัง จน
ลืมทิศเหนือใต้ จำไม่ได้ว่าตัวมาจากทางไหน นันขอบอกว่า
นันหลงใหลในดวงเนตร อันคำขลุ่ยของเธอซึ่งเป็นเงาใส เหมือนจักขุ
มฤค สัมกับที่เธอทรงภาษากรองทองแผ่หทัยร้อยดั่งทอง แม้
พระน้องผู้มีพระโอรสอันผ่องฉาย นันไม่หมายราชสมบัติแล้ว หมาย
แต่ตัวเธอเท่านั้น ฯ

พระนางประภาวดีทรงรำพึงว่า พระเจ้ากฤษณ์เราด่าว่าหมาย
จะให้เธอเจ็บแสบ กลับมาพูดเกี้ยวเกี้ยวพริ้นท์กัน ถ้าเธอ
จะบอกกล่าวขึ้นว่า เธอเป็นพระเจ้ากฤษณ์แล้วเข้ามาจับตัวเรา
ใครจะห้ามเธอได้ แต่ทั้งใครก็ไม่ทราบที่เราพูดกันอย่างไรในเวลานี้
จึงทรงปิดพระทวารสอดลิ้มสดกเดี่ยว เสด็จเข้าข้างใน ฯ ส่วน
พระบรมโพธิสัตว์ ก็ทรงหาบเครื่องไปเที่ยว แจกแก่พระราชบิดาอื่น ๆ
ต่อไป ฯ พระนางประภาวดีคร่ำครวญให้นางซุซซาไปนำเครื่องที่พระบรม
โพธิสัตว์ ทรงทำมาแล้วคร่ำครวญว่า เครื่องนี้นันไม่กินละ พิกินเกิด
พิจงเอาอาหารส่วนที่พิกินมาให้นันกินเกิด แต่เรื่อนทั้งสี่ขอ
พื่อย่าบอกให้ใคร ๆ ทราบเป็นอันขาด ฯ จำเดิมแต่นั้น นางซุซซา
ก็ได้บริโภคน้ำเครื่องของพระนาง แต่ทำส่วนของคนถวายเต็มอมา ฯ

ฝ่ายพระบรมโพธิสัตว์ตั้งแต่นั้นไป ก็ไม่ได้เห็นพระนางประภาวดี
 อีก จึงทรงพระดำริในพระทัยว่า นางประภาวดีจะยังรักเราหรือไม่
 หนา จำจะทอดลองดู วันหนึ่งพระองค์ทรงจัดเครื่องให้พระราชธิดา
 ทั้งหลายเสวยเสร็จแล้ว ทรงหาบทที่เครื่องเป่ากลับมา พอถึง
 ประคุดพระคำหมั้นของพระนางประภาวดี พระองค์ทรงกระทั่บพัน
 ด้วยพระบาทแล้ว ทรงทำทอดลองพระทัยใหญ่ แดเหตุยัง
 พระองค์ล้มถึงลง ภาชนะทั้งหลายตกกระเจายเสียดังเปรี๊ยะปร่า
 แดทรงแล้วจึงออกสู่พระองค์แล้วหนึ่งไปประหนึ่งสลบ ๆ พระนางเชอ
 ทรงได้ยินดังนั้น จึงเปิดพระทวารออกมา ได้ทอดพระเนตรเห็น
 พระบรมโพธิสัตว์ทรงล้มไม่คานทับอยู่เช่นนั้น จึงทรงตั้งเว
 พระทัยว่าพุ้โฮ พระเจ้ากุศราชนเชอเป็นพระราชอาประเสริฐในสากล
 สมภูทวี่ป ที่ต้องเสวยทุกข์ทั้งกลางวันกลางคืนเช่นนั้นก็เพราะเรา
 แดเพราะเชอเป็นสุขุมมาตชาติ มาทำกรรมหนักจึงทนไม่ได้ ต้อง
 ล้มถึงอยู่เช่นนั้น บัดนี้จะมีพระชนม์อยู่หรือสูญสิ้นเสียแล้ว จึง
 เดี๋ยวออกจากพระคำหมั้น ทรงก้มพระองค์ลงดูพระพักตร์ของพระ
 บรมโพธิสัตว์ เพื่อจะ ทรงตรวจพระวายุที่ช่องพระนาสิก ของ
 พระบรมโพธิสัตว์ ๆ ทรงอมพระเชพระไว้เต็มพระโอษฐ์แล้วทรงถ่มรด
 พระนาง ๆ ทรงฉุนใหญ่จึงดำพระบรมโพธิสัตว์ แลแล้วเดี๋ยเจ้าพระ
 คำหมั้น ทรงปิดพระทวารเสียกึ่งหนึ่งเดี๋ยจย่นอยู่ ตรัสพระคาถาว่า

อภุติ ตสฺส โภ โหติ โย อนิจฺจนฺตมิจฺจติ
 อกามิ ราช กาเมหิ อกนฺโต กนฺตมิจฺจติ ฯ

ແ່ນ່ທ່ານກຸຣຸຣາຯ ກນໂຕຍາກໄດ້ຄົນທີ່ເຂາໄມ່ຍາກໄດ້ຕົວ ກນ
 ນ້ຳຍ່ອມໄມ່ມີຄວາມເຈຣິນ ກໍ່ຄັນໄມ່ຣັກທ່ານ ໆ ຈະໃຫ້ຄັນຣັກ ທ່ານມາ
 ຍາກໄດ້ຄົນທີ່ເຂາໄມ່ຣັກໃກ້ຕົວເຊັ່ນນີ້ ທ່ານກໍ່ໄມ່ມີຄວາມຈຳເຣິນ ໆ

พระบรมโพธิสัตว์แมตูกพระนางค้ำว่าແ່ນ່ສຳຫັດຕິງປານີ້ ກໍ່ໄມ່
 ທຣງເຕືອນຣັກພຣະຫັຍເຣຍ ເພຣາະເຫຸ່ມພຣະຫຸຍັຍປຣຣິພັກໃນພຣະນາງ
 ເຣຍເຕັມທີ່ ຈິ່ງທຣງເຄຍພຣະວາທິຄອບວ່າ

ອກາມິ ວາ ສກາມິວາ ໂຍ ນໂຣ ລກເຕ ປິຍໍ
 ລກເມຕຸ ປສັສາມ ອລາໂກ ຕຕຸ ປາປໂກ ໆ

ແ່ນ່ປຣະກາວຕີ້ ກນໂຕໄດ້ຄົນທີ່ເຂາຈະຣັກຕົວກໍ່ຕາມໄມ່ຣັກກໍ່ຕາມ
 ມາເປັນທີ່ຣັກສ່ມປຣະດັກແຕ້ວ ຄັນຍກການໄດ້ນີ້ວ່າເປັນຕີ້ ລິໄມ່ໄດ້
 ເປັນໄມ່ຕີ້ ໆ

ແມ່ພຣະນາງກໍ່ມີໄດ້ທຣງຕຄະ ຕຣັດພຣະວາຈາແຂັງກະຕ້າງຍິ່ງຂຶ້ນ
 ດ້ວຍໝາຍພຣະຫັຍຈະໃຫ້ພຣະບຣມໂພຣິສັຕົວເຕັດຈຸໝີ່ໄປເຣຍໃຫ້ພັນ ຈິ່ງ
 ຕຣັດວ່າ

ປາສາດສາຣິ ຂນສີ ກຸຕິກາຣສຸສ ທາຣຸນາ
 ວາຕິ ຂາເລນ ພາເຣສີ ໂຍ ອນິຈຸນນຕມິຈຸນສີ ໆ

ແ່ນ່ທ່ານກຸຣຸຣາຯ ທ່ານມາຍາກໄດ້ຄັນຜູ້ໄມ່ຍາກໄດ້ທ່ານ ໂໜ

จะดำริ้ง เห็นที่จะเท่ากับเขาไม่กรรณิการมาดักดะแคะแคะเอาเพชร
ในหิน หรือเอาดาขายมาชิงคักถมฉนั้น ฯ

พระบรมโพธิสัตว์ตรัสตอบว่า

ปาสาโน นุน เต หทยเอ โอหิต มุทุลกขณ

โย เต สาคัม นวินทามิ ติโรชนปทาโคโต ฯ

ยทา มัม ภูภูมิจิ กตวา ราชปุตติ อภิภุชติ

อาพาริโก ตทา โหมิ รมโย มทุทสุสนเตปุเร ฯ

ยทา อุมหายมานา มัม ราชปุตติ อภิภุชติ

นาพาริโก ตทา โหมิ ราชา โหมิ ตทา กุโส ฯ

แน่ทีเดียวประภาวดีจำ หัวใจของเธอคงเป็นหิน เพราะ
ตั้งแต่ฉันทั้งบ้านเมืองมาอยู่นี่ก็นานนักหนาแล้ว ยังไม่ได้รับแม่คำ
สักว่าปรายดีให้เป็นที่ชื่นจิตต์จากเธอเลย ฯ เธอจำ เธอยังทำ
หน้านี้ไว้ขวมวดแถมฉันอยู่ตราบไตแล้ว ฉันก็ต้องเป็นพนักงาน
ครวคั่นอยู่ทันทราบนั้น ฯ เมื่อใดเธอมาข้มแย้มแจ่มใสได้แต่ฉัน
เมื่อนั้นฉันก็จะเลิกเป็นพนักงานครวคั่นกลับเป็นพระเจ้ากุดราชชั้น ฯ

พระนางทรงดำริว่า พระเจ้ากุดราชชั้นยังผูกติดพันรักกระเด็นแน่น
หนักชั้น จำจะอุบายกล่าวมุสาว่าทให้เธอปลาดหนีไปเสียให้จงได้
จึงตรัสคาถาว่า

สเจ หิ วณัม สจัม เนมิตุตตานัม ภวิสสติ

เนว เม ตวัม ปติ อสฺส กามัม นิมนฺตฺตุ สตุตฺตา ฯ

ถ้าโทรทงหลายจักทำนายจริงจังแล้ว เขาต้องทำนายยืนยัน
ได้ว่า ท่านไม่ใช่ผัวของฉันทแน่แท้ ถ้าเป็นผัว เขาทำได้ว่าให้
มันควเขาออกเป็น ๗ ท่อน ๆ พระบรมโพธิสัตว์ตรัสตอบบ้างว่า
ประการดีจ้ะ ถ้าฉันทามโทรในบ้านเมืองของฉันทบ้าง เขาต้อง
ยืนยันชัดได้เหมือนกันว่า ผัวของเธอไม่มีใครนอกจากพระเจ้า
ดีห์ดีสระกุดราช ฉันทเองก็ต้องถ้าวยืนยันอย่างนั้น (แล้วตรัสคาถา
๓ คาถาว่า)

สเจ หิ วณํ สจฺจํ อญฺเณสํ ยถิ วา มม

เนว ตฺยหํ ปติ อตฺถิ อญฺโฆ สีสฺสฺสรา กุส ฯ

(ความเหมือนที่เข้ามาแล้ว) พระนางทรงตกตงพระทัยว่า พระเจ้า
กุดราชนี้เป็นอันจะว่าให้อับอายหรือจะให้หนีไปเสียเป็นไม่วาง ก็
ประโยชน์อะไรเล่า จึงทรงปิดพระทวารเสด็จเข้าพระตำหนักเสีย ๆ
พระบรมโพธิสัตว์ทรงหาบทเครื่องเบ้ากถับลงมาแล้ว ตั้งแต่นั้นก็
ไม่ได้ทรงพบเห็นพระนางอีกเลย ๆ เมื่อพระองค์ทรงทำหน้าที่พนักงาน
ครัวคั่นอยู่นั้นทรงดำบายากเข็ญเหลือเกิน เสวยเข้าแล้ว ต้องทรง
ฝ่าฝืน ทรงล้างภาชนะใหญ่น้อยแล้วเสด็จไปคั่นน้ำ เมื่อบันทมนัก
บันทมที่ข้างหลังรางน้ำ คั่นบันทมเข้าก็ทรงทำเครื่อง แล้วหาบไปเอง
ແຕ່ทรงจัดแจงปฏิบัติให้พระราชธิดาทั้งหลายเสวย ที่พระองค์ต้อง
ทนเสวยทุกข์ลำบากเช่นนี้ ก็เพราะอาคัยนันทิราศ คือความกำหนัด
ด้วยอำนาจความเพลินใจในกามารมณ์ ๆ วันหนึ่ง พระองค์ทอด

พระเนตรเห็นนางชุชชามาข้างห้องเครื่อง จึงตรัสเรียก นางชุชชา
 ไม่อาจไปเฝ้าพระองค์ ด้วยเกรงพระนางประภาวดี จึงรีบเดิน
 หนี พระองค์เสด็จจึงไปทัน ตรัสว่าชุชชาเข็ญ นายของเจ้า
 ข้างใจแข็งเหลือเกิน เรามายืนนานแล้วยังไม่ได้รับแม้มาครว่า
 การถามข่าวคราวเยี่ยมเยียนอะไรเลย ที่จะเอาสิ่งของมาขึ้นโยนให้
 บ้างนัยกเดี้ยเกิด ก็เจ้าควรทำให้นายของเจ้าใจอ่อนลงแต่ให้ได้
 พบกับเราบ้างสิ ฯ พระบรมโพธิสัตว์ตรัสตั้งพักอกว่า ถ้าเจ้าทำ
 ได้อย่างนั้นเราจะทำตัวเจ้าให้ตรง แลตรัสเอาใจนางชุชชาอีกว่า

เนกขัม กัณฺเฑ กาเรสฺสํ ปตฺวา ชุชฺเช กุสาวดี
 สเจ มํ นาคนาสุรุ โอลฺลเกยฺย ปภาวดี ฯ
 เนกขัม กัณฺเฑ กาเรสฺสํ ปตฺวา ชุชฺเช กุสาวดี
 สเจ มํ นาคนาสุรุ สลลเปยฺย ปภาวดี ฯ
 เนกขัม กัณฺเฑ กาเรสฺสํ ปตฺวา ชุชฺเช กุสาวดี
 สเจ มํ นาคนาสุรุ อุมฺหาเยยฺย ปภาวดี ฯ
 เนกขัม กัณฺเฑ กาเรสฺสํ ปตฺวา ชุชฺเช กุสาวดี
 สเจ มํ นาคนาสุรุ ปมฺหาเยยฺย ปภาวดี ฯ
 เนกขัม กัณฺเฑ กาเรสฺสํ ปตฺวา ชุชฺเช กุสาวดี
 สเจ มํ นาคนาสุรุ ปาณัณฺเฑ อุปสํมุเส ฯ

แม้ชุชชา เรากลับไปกรุงกุสาวดีแล้ว จะทำเครื่องประดับ
 ตัวทองคำให้แก่เจ้า ถ้าเจ้าทำให้นางประภาวดีผู้มีโฉมมีพระเพท

อ่อนงามเหมือนวงช้างให้แด่เรา ให้เจรจากับเรา ให้ยิ้มแย้ม
แจ่มใสกับเรา ให้หัวเราะรื่นเริงกับเรา ให้เรามาอุบคตจำกับตัวเรา
ด้วยพระหัตถ์ของเธอ ฯ นางซุซซาพูดว่า ข้าแต่ฝ่าพระบาท เชิญ
พระองค์เสด็จกลับเถิด อีก ๒-๓ วันหม่อมฉันจะทำพระนางประภาวดี
ให้อยู่ใต้พระอำนาจของพระองค์ ฯ คอยทอดพระเนตรความพยายาม
ของหม่อมฉันเถิด นางทำกรณียกิจของตนแล้ว กลับไปพระ
ตำหนักพระนาง พดางทำที่ว่าบัคกวาดห้องของพระนาง เก็บสิ่ง
อันควรทิ้ง ๆ หมดแล้ว กวาดห้องให้สะอาดแล้ว ตั้งที่นั่งสูงคร่อม
พระทวารห้องลงอันหนึ่ง ตั้งค้ำ ๆ สำหรับพระนางอันหนึ่ง
ลงใกล้ ๆ กัน แล้วทูลพระนางว่าจะ ต่างพระเกศาให้ ฯ พระนาง
ประทับบนค้ำค้ำนั้นบนที่สูง ให้พระนางฟังพระเคียรที่ระหว่างอุรุ
ประเทศของตน ตั้งต่างพระเกศาพระนางพดาง ๆ พุดหยอกล้อพระ
นางต่าง ๆ แด่ได้กล่าวคำถ้ำเด็กพระคุณของพระบรมโพธิสัตว์ ขึ้นว่า

นหิ นุนาบี ราชปุตตี กุเส สาดปี วินทติ

อาพาริเก ภเต ไปเส เวตตเนน อนตุถิเก ฯ

พระราชบุตรนั้นช่างไม่ทรงระลึกถึงครั้งที่ทรงดำรงอยู่ในพระราช
ตำหนักของพระเจ้ากุศุราชพระราชดำมีบ้างเลย บัดนี้พระราชดำมี
นั้นเสด็จมาทำเป็นถึงพนักงานครัวคั้น เป็นคนรับใช้ แต่แท้จริง
พระองค์มิได้ต้องพระประสงค์คำจ้างอย่างใดอย่างหนึ่งเลย ที่พระองค์
ทรงทรงราชสมบัติมาเช่นนั้นก็เพราะพระนางผู้เดียวเท่านั้น อะไร พระนาง

ข้างไม่มีเชื้อโยในพระราชสำนักบ้างเลย ฯ พระนางประภาวดีได้ทรง
 ดัดบักกรว พอกกรวนางชุชชาก็จับพระค้อนขัดเหวี่ยงพระนางเข้าไป
 ในห้อง คนอยู่ข้างนอกเปิดพระทวารเสียทันที แลดูคนเชือกสำหรับ
 ชักคานมาถึงไว้อย่างนอก ฯ พระนางจะทรงจับเชือกชักคาน
 เพื่อเปิดพระทวารก็ไม่ได้ ต้องถูกขังอยู่ข้างใน ชัดพระทัยทรง
 ต่ำออกมาว่า

นหิ นุน อัม ชุชชา ลภติ จิวฺหาย เณนํ

สุนิสิตฺเตน สดฺเถน เหวํ ทุพฺภาสิตํ ภณํ ฯ

นางชุชชานี้มาพูดจาหยามคายกะข้าเช่นกัน ที่จะทรงแจ้งว่าไม่
 ต้องถูกคัดค้านด้วยมีดอันคมระดี ฯ นางชุชชาก็ยังไม่เปิดพระทวาร
 ให้ แลว่าตอบพระนางว่า พระนางนี้ไม่คิดตั้งตนยาก รูปอัน
 สะดวของพระนางจะเอาไปทำอะไรได้ จะเอาไปกินไปอยู่ได้หรือ
 เมื่อจะประกาศพระคุณของพระบรมโพธิสัตว์ จึงกล่าวคาถาปน
 อันมาก อันมีนามว่าชุชชาครวชิต (คำรของนางชุชชา) ว่า

มา นํ รูปเณ ปาเมสิ อโรเหณ ปภาวติ

มหายโสติ กตฺวาน กรสฺสุ รุจิเร ปิยํ ฯ

มา นํ รูปเณ ปาเมสิ อโรเหณ ปภาวติ

มทฺธโนติ กตฺวาน กรสฺสุ รุจิเร ปิยํ ฯ

มา --- มหพฺพโลติ กตฺวาน ฯ เป ฯ

มา --- มหารณฺโจิติ กตฺวาน ฯ เป ฯ

มา --- มหาราชชาติ กตฺวาน ๑ เป ๑

มา --- สหัสโรติ กตฺวาน ๑ เป ๑

มา --- วกฺสุสโรติ กตฺวาน ๑ เป ๑

มา --- พินฺทุสโรติ กตฺวาน ๑ เป ๑

มา --- มณฺฑสโรติ กตฺวาน ๑ เป ๑

มา --- มรฺุสโรติ กตฺวาน ๑ เป ๑

มา --- สดฺธิปโปติ กตฺวาน ๑ เป ๑

มา --- ขตฺติโยติ กตฺวาน ๑ เป ๑

มา นํ รูปเณ ปาเมสิ อาโรเหณ ปภาวติ

กุตฺราชาติ กตฺวาน กรสฺสุ รุจิเร ปิยํ ๑

ແ່ນະ ພຣະນາງ ຯ ອຍ່າ ເທື່ຍບ ພຣະເຈົ້າກຸດຣາຊໂດຍພຣະຮູບ ອັນ ເດີດ
 ດອຍຂອງພຣະນາງດີ ຈົ່ງ ທຳພຣະທັຍວ່າ ພຣະເຈົ້າກຸດຣາຊ ນັ້ນ ພຣະອົງ
 ປະກອບດ້ວຍພຣະຣາຊອົງດ້ຽວຍິຍດີເປັນອັນມາດ ແຕ່ຣັກໃນຂໍ້ທີ່ພຣະອົງ
 ທຣງາມອຸ່ງນັ້ນ ໑ ແ່ນະ ພຣະນາງ ຯ ອຍ່າ ເທື່ຍບພຣະເຈົ້າກຸດຣາຊນັ້ນ
 ໂດຍພຣະຮູບອັນເດີດດອຍຂອງພຣະນາງດີ ຈົ່ງ ທຳພຣະທັຍວ່າ ພຣະເຈົ້າ
 ກຸດຣາຊນັ້ນ ພຣະອົງທຣງດັມບຸຣນດ້ວຍພຣະຣາຊທຣັພິເປັນເອນດ ແຕ່
 ຣັກໃນຂໍ້ທີ່ພຣະອົງທຣງາມອຸ່ງນັ້ນ ໑ ອຍ່າ --- ຈົ່ງ ທຳພຣະທັຍວ່າ
 ພຣະເຈົ້າກຸດຣາຊນັ້ນ ພຣະອົງມີພຣະກຳດັງເຣື່ອງແຮງແຂງເຂັ້ມ ໑ ດ໑ ໑
 ອຍ່າ --- ຈົ່ງ ທຳພຣະທັຍວ່າ ພຣະເຈົ້າກຸດຣາຊນັ້ນ ພຣະອົງມີພຣະຣາຊ
 ອາດາຈັກຣັກວັງໃຫຍ່ ໑ ດ໑ ໑ ອຍ່າ --- ຈົ່ງ ທຳພຣະທັຍວ່າ ພຣະເຈົ້າ

กุฎราชนั้น พระองค์เปนมหาราช ประเสริฐกว่าพระราชาทั้งหลาย
 ในสังกตสมพทวป ๑๓๑ ๑ อย่า---จงทำพระทัยว่า พระเจ้า
 กุฎราชนั้น พระองค์มีพระสุริยงก้องกังวาล เหมือนเสียง
 ราชดีห์ ๑๓๑ ๑ อย่า---จงทำพระทัยว่า พระเจ้ากุฎราช
 นั้น พระองค์มีพระสุริยงประกอบด้วยดีดากอันไพเราะ ๑๓๑ ๑
 อย่า---จงทำพระทัยว่า พระเจ้ากุฎราชนั้น พระองค์มีพระสุ
 ริยงอันกลมกล่อม ๑๓๑ ๑ อย่า---จงทำพระทัยว่า พระเจ้า
 กุฎราชนั้น พระองค์มีพระสุริยงอันเป็นที่เด่นะโสด ๑๓๑ ๑
 อย่า---จงทำพระทัยว่า พระเจ้ากุฎราชนั้น พระองค์มีพระสุ
 ริยงอันอ่อนหวานเป็นที่จับใจ ๑๓๑ ๑ อย่า---จงทำพระทัยว่า
 พระเจ้ากุฎราชนั้น พระองค์ทรงขานฉันาญกิลปคัง ๓๐๐ อย่างโดย
 มิได้ทรงคึกษากับใคร ๆ เลย ๑๓๑ ๑ อย่า---จงทำพระทัยว่า
 พระเจ้ากุฎราชนั้น พระองค์เป็นกษัตริย์อันบริสุทธิ์อดัมภินะชาติ
 แท้ ๑๓๑ ๑ แม้พระนาง ๆ อย่าเทียบพระเจ้ากุฎราชนั้น โดย
 พระรูปอันเลิศดอยของพระนางดี จงทำพระทัยว่าพระเจ้ากุฎราชนั้น
 พระองค์มีพระนามแม่นับกับกุฎตฤณซึ่งท้าวคักรินทรเทวราชได้ประทาน
 ให้แก่พระชนนีของพระองค์ แดรักในชื่อที่พระองค์ทรงงามอย่างนี้ดี ๆ
 พระนางประภาวดีทรงสดับคำของนางขุชชาดังนี้แล้ว ก็ทรงช
 วนาคตอบออกมาบ้าง นางขุชชาก็แก้งเข็ดขื่นว่าจะไปทูลพระรา

บิดาให้ทรงทราบเรื่องนี้ พระนางเกรงใคร ๆ จะได้ยินเข้า จึง
 ตกตงยอมแพ้นางขุรุษสา ๖ ตั้งแต่นั้นมา พระบรมโพธิสัตว์ก็ไม่ได้
 ทรงเห็นพระนางประภาวดีเลย แลทรงลำบากยากแค้นอยู่ถึง ๗ เดือน
 โดยพระกระยาหารที่จะเสวยก็แสนเข็ญ ทั้งพระยาก็จะบั่นทอนก็
 จำเริญยากไว้ จนหมดพระอาลัยในพระมเหสี จึงทรงพระดำริ
 ที่จะกลับพระนครของพระองค์ ๖

ขณะนั้นท้าวศักรินทร์เทวราชทรงอาวธัชนากว ก็ทรงทราบ
 ว่าพระบรมโพธิสัตว์ทรงตกทุกข์ได้ยาก ทรงพระดำริว่าพระเจ้า
 กุศุรราชนี้เธอไม่ได้เห็นอัคกรมเหสีถึง ๗ เดือน เราจะต้องกระทำให้เธอ
 สัมประสงค์ จึงทรงนฤมิตรบุรุษชน ๗ คน ต่างว่าเป็นราชบุตรของ
 พระเจ้ามัททราช จำหุดพระราชาดำรัส ไปถวายกรุงกษัตริย์ ๗
 พระนคร แล้วมีเทวบัญชาให้บุรุษเหล่านั้น ต่างคนต่างแยกกัน
 ไปคนละเมือง ในพระราชาดำรัสนั้น มีความชัดเป็นอันเดียวกัน
 ว่า พระเจ้ามัททราชทรงแจ้งมาให้ทราบว่า นางประภาวดีพระ
 ราชนิดาเราทั้งพระเจ้ากุศุรราชมาเสียแล้ว มีพระองค์มีพระประสงค์
 อยากได้ ก็ให้เชิญเสด็จมารับไปเถิด ๖ กษัตริย์ ๗ พระนคร
 เหล่านั้นทรงทราบแล้ว ต่างพระองค์ยกแสนยานุมาเป็นอันมาก
 เสด็จจุกลงกรุงสาครละ แล้วต่างพระองค์ต่างครัดถาม ถึงเหตุที่เสด็จมา
 แห่งกันแลกัน พอทรงทราบประพจน์เหตุ ต่างพระองค์ทรงพระ
 พิโรธตรัสกันว่า ดูซิ พระเจ้ามัททราชจะยกลูกสาวคนเดียวให้แก่

กษัตริย์ถึง ๗ เมือง ช่างมาเย้ยพวกเราเด่นได้ เราทั้งหลายจึง
ช่วยกันจับเธอให้ได้ จึงทุก ๆ พระองค์ส่งพระราชดำรัสเข้าไปถวาย
พระเจ้านันทราช ว่าจะให้นางประภาวดีหรือจะต่อยุทธี แล้ว
ยกพลประชิดล้อมพระนครเข้าไว้ ฯ พระเจ้านันทราชทรงตกพระทัย
ครั้นคร้ามราชคัมภีรเปนกำลัง ทมิได้รู้ลึกพระองค์เลย จึงครัด
ปรึกษาเสนามายุมนครทั้งหลาย ว่าจะทำอย่างไร ฯ

เราทั้งหลายกราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า การที่กษัตริย์ ๗
พระนครเฝ้าเจ้ามานี้ ก็เพราะพระนางประภาวดีพระราชธิดาของพระ
องค์เท่านั้น ถ้าได้ฆ่าพระบาทไม่ส่งพระนางออกไป ก็จะทำลาย
กำแพงพระนครเข้ามา แต่จะทำให้อาณาประชาราษฎร์ได้รับความ
เดือดร้อนมาก เหตุนี้พระองค์ควรทรงส่งพระราชธิดาออกไปถวาย
กษัตริย์ ๗ พระนครเหล่านั้นเสีย แล้วทูลประพันธ์เป็นคาถาว่า

เอเต นาคา อุปถุทธา สหุเพ ตัญญุนติ วมฺมิกา

สุรา มหฺมุนฺติ ปาการิ อาเนเตตํ ปภาวดี ฯ

(เมื่อรรถถม้ายกมาถึงว่ามาแล้ว) พระเจ้านันทราชตรัสว่า ถ้าเรา
ส่งเธอเราไปให้แก่กษัตริย์เมืองหนึ่ง กษัตริย์นอกนั้นก็จะพากันรบ
เราอีก และเราไม่อาจยกให้แก่กษัตริย์เมืองเดียวได้ ก็นางประภาวดี
ถูกเราเห็น เราทั้งพระเจ้ากุศฺราชซึ่งเป็นพระราชบิดาในสกุลสมณ
ทุกปีมาเสีย ด้วยเหตุนี้อาจจะอุปฐา บัดนี้ก็ให้เรารับผลของการ

มานัสนี คือจำต้องตัดมันออกเปน ๗ ภาค ส่งไปให้แก่นักรีย
๗ พระนคร ๆ ละภาค แล้วครั้นเปนคาถาว่า

สตุต ขณฺเฑ กริตฺวาน อหเมตํ ปภาวตี

ขตุติยานันปี ทสฺสามิ เบ มํ หนฺตุํ อีธาคตา ฯ

(เมื่อรุดแม่น้ำกับที่เข้ามาแล้ว) ชาวที่พระเจ้ามัททราชครดินันท์
 ระบุไปทั่วพระราชนิเวศน์ นางบริจาริกาทั้งหลายก็เข้าไปทูลพระนาง
 ประภาวดีตามชื่อนั้น ๆ พระนางทรงสดับแล้ว ทรงหวาดเสียวต่อ
 มรณภัยเป็นอย่างยิ่ง เสด็จไปพระตำหนักพระมารดาพร้อมทั้งภคินี
 ทั้งหลายแวดล้อมไป

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มี

อวภูทนี ราชปุตต์ ตามา โกเสยขวาสนี

อสุสุปฺณณเหิ เนตฺเตหิ ทาสีคณปรุกฺขตา ฯ

(เมื่อบรรทมหลับก็ท้าวมาแล้ว) พระนางทรงถวายบังคมพระ
มารดาแล้ว ทรงกำศรดัสสน์พิโรธพรรณนาคาถาว่า

ต้ม นุ่น กกุกุปนิเสวิตม์ มุขัม

อาทาสทนต์ตากรุปจจเวกขิตํ

สุภัง สุเนตต์ วิรัช อนงคุณ

ฉุททำ วนะ สุตติ ขตติเยหิ ฯ

เต นุน เม อสีเต เวลฺลิตฺตฺเก
 เกเส มุทุ จนฺทนสารลิตฺเต
 สมากุเล สิวํถิกาย มชฺฌเ
 ปาเทหิ คิชฺฌมา ปริกขณฺณนฺติ ฯ
 ตา นุน เม ตมฺพนฺชา สุลอมา
 พาหา มุทุ จนฺทนสารลิตฺตา
 ฉินฺนํ วเน อชฺฌมิตา ขตฺติเยหิ
 คยฺห ชฺชโก คจฺฉนฺติ เยน กามํ ฯ
 เต นุน ตาลูปนีเก อาลมฺเพ
 นิเสวิตเต กาสิกจฺนตฺแทน
 ถเนสฺส เม ฌมฺพิสฺสตี สิงฺกาสโล
 มาตฺว ปุตฺโต ตฺรโณ ตนุโข ฯ
 ตํ นุน โสณํ ปุถุสฺสํ สุกโกณฺณิตํ
 นิเสวิตํ กณฺณจฺนเมขลาคี
 ฉินฺนํ วเน ขตฺติเยหิ อวตฺถํ
 คยฺห ชฺชโก คจฺฉนฺติ เยน กามํ ฯ

โสณา วิกา สิงฺกาสลา จ เข จณฺเณ สนฺติ ทาจิโน
 อชฺรา นุน เหสฺสนฺติ ภกฺขยิตฺวา ปภาวตี ฯ
 สเจ มํसानิ หาเรสฺส ขตฺติยา ทูรคามิโน
 อณฺุจฺฉิโน อมฺม ยาจิตฺวา อนฺุปนฺนเถ ทหาถ นํ ฯ

เขตตานี อมม กาเรตวา กณิกาเรตฺถ โรปเย
 ขทา เต ปุปฺพิตา อสฺส เหมนฺตานํ หิมฺมจฺเย
 สเรยฺยาถ มมํ อมม เอิวันฺณนา ปภาวตี ฯ

โอ้พระทูตกระหม่อมแม่ของลูกเอ๋ย พักตร์อันผู้ครองของลูก
 ซึ่งเคยส่องในแว่น ค้ำมางา แลผัดผิดทาดด้วยแบ่ง นวดเพนโย มี
 ดวงนัยนาอันคมคาย บัดนี้จะมาถูกกษัตริย์ทั้งหลายบน โยนทั้งเสีย
 ในป่าแล้ว โอ้ทูตกระหม่อมแม่ของลูกแก้ว เมื่อศีรษะของลูก
 ถูกตัดทั้งกึ่งอยู่ในป่าเช่นนี้ แร้งทั้งหลายนั้นมันก็จะพากันมาแย่งยอ
 พระเกศา ซึ่งเคยลูบพาดด้วยน้ำมันหอมอันอบด้วยแก่นจันทร์ มี
 ดีดรรพ์อันดำดัดบดแซดซ้อย ฯ อนึ่งพาหาทั้ง ๒ ของลูกซึ่งอ่อน
 หยัด จะถูกกษัตริย์ตัดทั้งเสียในป่าครานแล้ว แตนกชนิดช้อชกระ
 ก็จะมาโฉบฉาบคาบไปเคี้ยวกินตามปรารถนา ฉิว่าสุนัขจิ้งจอก

๑ ศัพท์ว่า อาทาส ที่แปลว่าแว่นนี้ ตามพระมติของพระเดชพระคุณ สมเด็จพระ
 เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่ทรงอธิบายไว้ในธรรมสมมติ หมวด ๓
 พุทธสมัชฌัม ๑ หน้า ๔๒๑ ผู้ใคร่ดูพระอธิบาย พึงดูในที่นั้น ฯ

๒ ศัพท์ว่า กัถก แต่ขุ.เปน กัถกฺก ฯ อรรถกถาแก้แบ่งสำหรับผัดหน้าเปน ๕ อย่าง
 คือ สาสปลกัถก แบ่งทำด้วยเมสส์พระผัดกถา โลหกัถก แบ่งทำด้วยเกลือ มัตถิก-
 กัถก แบ่งทำด้วยดิน คิลกัถก แบ่งทำด้วยเมสส์งา หลีหัทถกัถก แบ่งทำด้วยขมิ้น ฯ
 แต่ฎีกาแก้ว่า คิลกัถก อย่างเดียว ฯ นำมาลงไว้ เปนเหตุให้ ได้รับความรู้ทางตำนาน
 อย่างหนึ่ง ฯ

๓ ขุ.เปน วกะ ซึ่งเป็นชื่อของสุนัขป่าชนิดหนึ่ง แต่ฎีกาแก้ตรงว่า “ธโกติ
 เอิวันามโก สกฺโข” จึงลงไว้ตามฎีกา ฯ วกะนี้ บ้างก็ว่า เสือปลา ฯ

มาเห็นถนทง^๕ของตูกซึ่งมีวรรณ จึงผดศาลอันสูงงาม จะยื่นแย
 ครอบมถก^๕กคินคหน้าเวทนา ประหนึ่งว่าบุตร ชื่อนนทณตูก คิมถิน
 มารดาอยู่^๕ฉะฉน^๕ ยังโง่น^๕อันฝั่งผายของตูกซึ่งเคยผูกห้อยสร้อย^๕ของ
 ทองอันงามกะทัดรัด เหล่ากษัตริย์ จะบันรอนทอนเป็นท่อน แล้ว
 เหวี่ยงทิ้งไปในป่า^๕น้ำสงสาร ชัก^๕ถูก^๕ได้^๕ที่^๕ศนา^๕การ^๕ก็จะ^๕นำไป^๕ทำ^๕เล่น
 ตามใจหมาย มีว่าสัตว์ทั้งหลายมีต้นว่าสุนัขชาติโง่น ชาติวระ^๕
 ชาติดีคาต ได้^๕กิม^๕มั่ง^๕งะ^๕ของ^๕ตูก^๕แล้ว เห็นจะไม่^๕รู้จัก^๕แก่^๕รู้จัก^๕ตาย^๕เป็น
 เทียง^๕แท้ ไอ้^๕ทุ^๕ถ^๕กระ^๕หม่อม^๕แม่^๕ของ^๕ตูก^๕เอ๋ย ถ้า^๕กษ^๕ต^๕ริย์^๕ทั้ง^๕หลาย
 ได้^๕แต่^๕เนื้อ^๕เถื่อน^๕หนัง^๕จน^๕มั่ง^๕งะ^๕ของ^๕ตูก^๕หมด^๕แล้ว ขอ^๕พระ^๕มารดา^๕ได้^๕
 อ่อน^๕วอน^๕เขา^๕ขอ^๕ผู้^๕ตูก^๕มา^๕เผา^๕ด้วย ก็^๕เผา^๕ปณ^๕ถ^๕ณ^๕ที่^๕เผา^๕ผู้^๕ตูก^๕นั้น
 ขอ^๕พระ^๕มารดา^๕ได้^๕บัน^๕ทำ^๕ให้^๕เป็น^๕ไร^๕ๆ แด^๕ป^๕ตูก^๕พ^๕รรณ^๕ไม้^๕ กร^๕รณ^๕นิ^๕การ^๕
 เมื่อ^๕ถึง^๕หน^๕าม^๕ด^๕อก^๕แล้ว พระ^๕มารดา^๕พ^๕ึง^๕ท^๕รง^๕เก็บ^๕ด^๕อก^๕ต^๕ง^๕ผ^๕ระ^๕อบ^๕ แด^๕
 วา^๕ง^๕ไ^๕ฉะ^๕พระ^๕เพ^๕ธา แด^๕พ^๕ึง^๕ท^๕รง^๕ระ^๕ถิ^๕กว่า^๕ประ^๕ภา^๕ว^๕ดี^๕ตูก^๕ของ^๕พระ^๕แม่^๕เจ้า^๕
 มี^๕ผิ^๕ว^๕พ^๕รรณ^๕ต^๕ง^๕ด^๕อก^๕ก^๕ร^๕รณ^๕นิ^๕การ^๕ ดัง^๕นี้^๕ แด^๕ ฯ

ฝ่ายพระเจ้ามัททราช มีพระโองการตรัสสั่งให้เรียกนายเพิ่ม
 ฆาฏเข้ามา การที่นายเพิ่มฆาฏเข้ามานั้น ก็ทราบทั่วพระราชเรือน

๓ นี้ จะบับขอมแลฎีกาก็เป็น ธิดา อีก ที่แก่เป็น วกะนี้ สำนัษฐานตามบุ.
 เพราะเห็น โสณะ แล สีลาธ (ต้นปลาช) เป็นชาติสุนัขแล้ว กลางก็ควรเป็น วกะ
 จะได้เข้าชุดกัน ฯ มดที่เปน ธิดา นั้น ฎีกาก็ไม่แก้ว่าเป็นชื่อของนกออย่างเดิม แก่
 เป็นว่า “ธิดาติ จันฑา มิกา” ซึ่งจะได้แก่เนื้ออะไรแน่มไม่ทราบ ฯ เรื่องศัพท์ ธิดะ นี้
 เอาแน่มชาก ฯ

หตวง ฯ พระมารดาพระนางประภาวดีพ้อทรงทราบ ก็ทรงพระ
โศกาคูร เด็ดใจไปเฝ้าพระเจ้านันทราช

เฝ้าพระบาทจะพิฆาฏฆ่าพระธิดาของเกล้ากระหม่อมฉัน แต่บั้น
นั้นให้เป็นท่อน ๆ แดแจกไปแก่กษัตริย์ ๗ พระนครจริงแะหรือ
พระพุทเจ้าข้า ฯ พระเจ้านันทราชตรัสว่า ดูกรเทวี เธอมา
พูดอะไร ก็ดูสาวของเธออยากทั้งพระเจ้ากุดราช ซึ่งเป็นพระ
ราชาเด็กหัดในสกลสมพทวี่ปมาเดี่ย เพราะถือตัวว่ารูปสวย บัดนี้
เขาก็ต้องรับผลเพราะเหตุที่มีรูปสวยนั้นสิ ฯ พระราชเทวีจึงเด็ดใจ
กลับไปหาพระธิดา พดางทรงพิลาปว่าไฉนว่า

น เม โอกาสี วนัน	อดุลกามา ย ปุตติเก
สุวาชช โลหิตสณฺณนา	กจฺจสิ ผมสาธณํ ฯ
เอวมาปชฺชติ โปโส	ป้าปิยณฺจ นิกจฺจติ
โย เจ หิตานํ วนัน	น กริ อดุลทสฺสินํ ฯ
สเจว อชฺช ธาเรสี	กุมารณฺจารุทสฺสินํ
กุเสน ชาตํ ขตฺติยํ	สฺวณฺณเมณฺนิเมขลํ ฯ
ปฺปชิตํ ฌาติสงฺเขหิ	น กจฺจสิ ยมกฺขยํ
ยตฺถสฺส เภริ นทติ	กฺุณฺขโร ปฏิกุชฺชติ
ขตฺติยานํ กุเล ภทฺเท	กิ นุ สุขตรํ ตโต ฯ
อสฺโส หสฺสีติ ทฺวาเร	กุมารโ อปฺโรทติ
ขตฺติยานํ กุเล ภทฺเท	กิ นุ สุขตรํ ตโต ฯ

มยุรโกณจาภิรุเท โภกิตาภินิภุชชิตะ
 ขตติยานํ กุเล ภทเท ก็ นุ สุขตรํ ตโต ฯ
 กหํ นุโข สดตุมททโน ปรณฺฐปปมททโน
 กุโส โสพารปณฺณาโน โย โน ทุกฺขา ปโมจเย ฯ

โอ้พระธิดาน้อยเอ๋ย บัดนี้พระบิดาไม่ทรงทำตามคำของแม่แล้ว
 ถูกแก้วจะต้องตายวันนี้ เปนเที่ยงแท้ ก็ผู้ใดแต่ไม่ทำตามคำของ
 บิดามารดาทั้งหลาย ผู้หวังอนุภตแลเห็นประโยชน์ในอนาคต ผู้นั้น
 ก็จะได้รับโทษปานดังตัวเจ้านั้น ฝ่าเจ้าไม่คว่นได้ใจเร็ว ยังอยู่
 สัมภรพรักพร้อมกับพระเจ้ากุดักราชจนถึงวันนี้ ก็จะมีพระโอรสซึ่ง
 ทรงโฉมประไพวิไลโดยลักษณะ อันอาศัยเกิดแก่พระเจ้ากุดักราช ตัว
 เจ้าหมู่พระประยูรญาติทั้งหลายก็จะพากันนอบน้อมคำนับ แลจะ
 ไม่ต้องได้รับโทษเห็นปานนี้ ก็กรุงกุดาวดีของพระเจ้ากุดักราชนั้น
 สันดุจด่านด้วยเสียงบรรเลง กลองชัยเกรมด้น ทั้งพวกคนขรรพ
 นักรบพร้อมเข้ามาคิดดีดีเบา บำรุงบำเรออยู่ในชาติขรรพ
 เปนอัตรา ทั้งดีดีวราษพาหนะคือ กุญชรชาติมิ่งคดหัดดีแฉ้ว
 พาชม่ม้าต้น เสียงคึกคนของร้องคำรนอยู่อย่างครึกครื้น ยังหมู่
 พิศชาติเหล่าอื่น ๆ มีคันทว่า มยุรธกุนแดนกกะเรียน ก็ร้องดัง
 ดำเนินเส่นาหน้าใครฟัง เมื่อเป็นดังนี้ เจ้าเห็นดีประการใด จึงทั้ง
 พระเจ้ากุดักราชมาเสี้ย ถ้าพระเจ้ากุดักราชเสด็จอยู่ในที่นี้ ก็จักได้ดี

ออกคักษครีย ๗ พระนครให้แตกค่นปลาศนาการไป บัด^๕นพระเจ้า
 กุศราชนัน ซึ่งทรงสามารถปราบคัศรุให้พ่ายแพ้ แดแก่เราแม่ตูก
 ให้พันทุกช^๕ เด็ดจ้อย^๕ณะที่ไหนเจ้าหนอ ๗ พระนางประภาวดีทรง
 ดำริว่า พระมารดาว่าพรรณพระเกียรติของพระเจ้ากุศราชนัน^๕
 เห็นจะไม่รู้จักจบ เราควรทูลพระมารดาให้ทรงทราบเรื่องที่พระเจ้า
 กุศราชนัน^๕เด็ดจ้อย^๕ในท้น จึงทูลว่า

อิเชว โส สดตุมททุโน ประณูชปมทุทุโน
 กุโส โสพารปณณาโน โย โน ทุกขา ปโมจเย ๗
 พระเจ้ากุศราชนัน^๕ซึ่งทรงพระปรีชาสามารถปราบคัศรุปราบปรวัช^๕ฐ
 ให้ตกอยู่ใต้พระอำนาจ และอาจเบ็ด็องทุกช^๕พระชนัน^๕แต่ตูกได้^๕นั้น
 บัด^๕นพระองค์เด็ดจ้อย^๕ในท้น ๗ พระชนัน^๕ได้ทรงฟังก็ทรงดำริว่า ตูก
 เรา^๕เห็นจะหวาดเลี้ยวค้อมรณภยจนถึงเดมอเพื่อพกถึงพระเจ้ากุศราชนัน^๕
 จึงครัดว่า

อุมมคุดิภา นุ ภณเส อาทู พาลาว ภาสสิ
 กุโส เจ อากโต อสฺส กิ น ชานมุ ติ มยิ ๗
 เจ้ากัถไค้ไถดหลงไปหรือจึงว่าพระเจ้ากุศราชนัน^๕ในท้น ถ้า
 พระองค์เด็ดจ้อย^๕มาจริงทำไมแม่จะไม่ทราบ ๗ พระนางประภาวดีเห็น
 พระชนัน^๕ไม่ทรงเชื่อ จึงจับพระหัตถ์พระมารดา เขิญเด็ดจ้อย^๕พาไป^๕
 ช^๕ของพระแกด ทรงเปิดบานพระแกดแล้วจึงทูล^๕ ให้พระมารดา
 ทรงทราบว่า

เอโส อาพาริโก โปโส กุมาริปฺรมนฺตเร

ทพฺหิ กตฺวาน สํเวลี กุมภิ โชติ โอนโต ฯ

นั่นพระเจ้ากุตฺราช ซึ่งทรงแปลงพระองค์เป็นพนักงานครัววัดนี้
ทรงพระภูษาัยกรังม้นคง กำลังกัมพระองค์ลงดังหม้ออยู่ในระหว่าง
คาน้ำพระธิดาท้งหลายของพระมารดานั้น ฯ ได้ยินว่ากาดนั้น พระ
บรมโพธิสัตว์ทรงพระดำริว่า วันนั้นความปรารถนาของเราคงถึงที่สุด
นางประภาวดี กตฺวคายหนักเข้าคงทูลขอให้ทรงทราบ ว่าเรามาอยู่นี้
ควรจัดแจงต่างด้วยขามเก็บได้ จึงเสด็จไปตักน้ำมาแล้ว ก็ตั้งมือต่าง
ด้วยขามท้งหลายอยู่ ฯ พระชนนีทรงฟังจึงคิดว่าพระนางว่า

เวณี ตุมสึ จณฺทาลี อาทูลิ กุลคนฺธินี

กถิ มทุทกุเล ชาตา ทาสี กยฺราสี กามุกิ ฯ

เจ้าเป็นคนชั่วช้าต่ำมาฉ้อโกงหรือจึงมีผิวเป็นทาสเช่นนั้น ไม่
สมควรที่เกิดในตระกูลกษัตริย์มีทศราชเลย ฯ พระนางประภาวดีทูลว่า

นมุหิ เวณี น จณฺทาลี น จมุหิ กุลคนฺธินี

โอกุกากปฺตโต ภทฺทนฺเต ตฺวิ นุ ทาโสติ มณฺณสี ฯ

หม่อมฉันหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ นั่นคือพระเจ้ากุตฺราชพระราช
โอรสแห่งพระเจ้าโอกกากะราชแท้ แต่หากเสด็จแม่เข้าพระทัยว่า
เป็นทาสไปเอง แดทูลรำพรรณถึงเกียรติยศ ของพระบรมโพธิสัตว์ว่า

โย พุรฺหมณฺสสสุสานิ สทา โภเชติ วิสติ

โอกุกากปฺตโต ภทฺทนฺเต ตฺวิ นุ ทาโสติ มณฺณสี ฯ

ยสฺส นาคสหฺสฺสานิ

สทา โยเชนฺติ វិສติ

โอยฺกฺกาภปฺตฺโต ภทฺทนฺเต

ตฺวิ นฺ ทาโสติ มณฺณสิ ฯ

ยสฺส รตสหฺสฺสานิ

สทา โยเชนฺติ វិສติ

โอยฺกฺกาภปฺตฺโต ภทฺทนฺเต

ตฺวิ นฺ ทาโสติ มณฺณสิ ฯ

ยสฺส เชนฺสหฺสฺสานิ

สทา ทฺวณฺติ វិສติ

โอยฺกฺกาภปฺตฺโต ภทฺทนฺเต

ตฺวิ นฺ ทาโสติ มณฺณสิ ฯ

พระเจ้ากุดราช ซึ่งพระมารดาเข้าพระทัยว่าเป็นทาดนั้น เมื่อ
เสด็จประทับอยู่ณกรุงกุดราชดีพระนครของพระองค์นั้น ได้พระ
ราชทานภักดาหารให้พราหมณ์ทั้งหลายตั้ง ๒ หมื่นบริโภกเสมอเป็น
อัครา เจ้าพนักงานกรมช่างกรมม้ากรมรถ ต่างพวกตระเตรียม
ช้างม้ารถไว้อย่าละหมื่น ๆ เป็นนิจ เพื่อมีพระราชโองการตรัสตั้ง
ให้ได้ทันพระประสงค์ แลพวกพนักงานบริคนมโคก็ได้รีดน้ำนมจาก
แม่โคนมทั้งหลาย ๒ หมื่นโคถวายทุกวันเป็นนิรันดร พระองค์ทรง
พระเกียรติยศ เห็นปานดังนี้ แต่หากพระชนนีเข้าพระทัยว่าเป็น
ทาดไปเอง ฯ พระชนนีเห็นพระนางประภาวดีทูลโดยปรกติมิได้
ดังทักท้วง ทรงเชื่อแล้วเสด็จไปเฝ้าพระเจ้ามัททราช กราบทูล
เรื่องนั้น ฯ พระเจ้ามัททราชเสด็จไปดำหนักพระนางประภาวดี
ตรัสถามว่า ถูกจริงหรือได้ยินว่าพระเจ้ากุดราชเสด็จมาอยู่ที่นี่ ฯ
จริงเพคะ พระองค์มาเป็นพนักงานครัวตั้งอยู่ถึง ๗ เดือนแล้ว ฯ
ท้าวเธอไม่ทรงเชื่อตรัสถามนางชุชชาตอบแต่ว่าก็ทูลเช่นนั้น ครั้น

ทรงเห็นจริงแล้วจึงตรัสแก่พระนางประภาวดีว่า

ตคฺชม เต ทุกฺกณฺฑี พาลเ อ ยํ ขตุติยํ มหพฺพลํ

นาคํ มณฺฑกฺวณฺเณน น ตํ อภฺขาสี อากตํ ฯ

เจ้าชู้ร้ายมาก ที่ไม่บอกให้พ่อทราบ ว่า พระเจ้ากุศราชนัดดีจ
มาอยู่ในที่นี้ โดยทรงแปลงพระองค์เป็นเพศอันเดว พระองค์เป็น
กษัตริย์อันประเสริฐ ทรงประกอบด้วยพระราชพระมาก แล้วรีบ
เสด็จไปเฝ้าพระบรมโพธิสัตว์ ๆ ทรงต้อนรับ พระเจ้ามัททราชทรง
ประคองพระอัญชิตขึ้นทูลขอขมาโทษแก่พระบรมโพธิสัตว์ว่า

อปฺราธํ มหาราช ตฺวนโน ขม รเถสภ

ยํ ตวํ อณฺเฎาตเวเสน นณฺเฎาสิมฺหา อิทากตํ ฯ

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นกษัตริย์อันประเสริฐ ขอพระองค์ได้
ทรงอดโทษแก่หม่อมฉัน ที่ไม่ทราบว่าเสด็จมาอยู่ในที่นี้โดยที่
พระองค์ทรงปกปิดเสีย ฯ พระบรมโพธิสัตว์ทรงดำริว่า พระเจ้า
มัททราชนี้ ถ้าเรากล่าวคดพูดต่อว่าฉัน เห็นจะตรอมใจตายแน่
อย่าเลยควรจะได้ไถ่โทษ จึงตรัสว่า

มาทิสฺสส น ตํ ฉนฺนํ โสทํ อาพาวิโก ภเว

ตฺวณฺเฎเว เม ปสฺสิทิสฺส นตฺถิ เต เทว ทุกฺกณฺฑี ฯ

ข้าแต่พระองค์ หม่อมฉันไม่ได้ปกปิดเลย หม่อมฉันเป็น
พนักงานครวญ แต่ช่างเถิด ขอพระองค์ทรงเลื่อมใสแก่หม่อม
ฉันเถิด แลความผิดก็ไม่มีแต่พระองค์คด ฯ พระเจ้ามัททราช

ทรงได้ปฏิสันถารจากพระบรมโพธิสัตว์เช่นนั้นแล้ว เสด็จขึ้นปราสาท
ตรัสเรียกพระนางประภาวดีมาว่า

คจณ พาลเ ขมาเปหิ กุสราหิ มหพพลี
ขมาปโต กุสราหา โส เต ทสฺสติ ชีวติ ฯ

เจ้าจงไปขอขมาโทษ พระเจ้ากุสราหิเดี่ย พระเจ้ากุสราหิ
พระองค์เดียวจักให้ชีวิตเจ้าได้ ฯ พระนางทรงสดับพระราชโองการ
แล้ว พร้อมด้วยพระราชภคินี แลบริจาริกานารีทั้งหลาย เสด็จไป
เฝ้าพระบรมโพธิสัตว์ ฯ เสด็จยืนอยู่โดยเพศแห่งคนทำงานเช่นนั้น
ทรงทราบว่พระนางเสด็จไป ทรงจินตนาว่าฉันเราจักทำตายมานะ
ของประภาวดี ให้หมอบลงในโคลนข้างเท้าของเรานี้ให้ได้ จึงทรง
เทรตน้ที่พระองค์ทรงตก ๆ มาทั้งดิน ทรงเหยียบย่ำให้เป็นโคลน
เลอะเทอะไปหมดประมาณที่เท่าถาดนวดเข้า ฯ พระนางเสด็จไป
ถึงแล้ว ก็ทรงหมอบชบพระเศียรลงที่พระบาทยุคลของพระบรม
โพธิสัตว์

ตมคฺฉิ ปกาเสนฺโต สตฺธา อาห สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อ
จะทรงประกาศความข้อนั้นให้แจ้งชัด ได้ตรัสถามว่า

ปิตุสฺส วณฺเณ สุตฺวา เทวณฺเณ ปภาวดี
สิรสา อกฺกหิ ปาเท กุสราหิ มหพพลี ฯ

มีอรรณข้กับที่เข้ามาแล้ว แลทูลขอขมาโทษว่า

ยาว รตฺยา อติกฺกนฺตา ตา อีมา เทว ตยา วินา
 วนฺเต เต สีรสา ปาเท มา เม กุชฺฌ รเถสภ ๑
 สจฺจนฺเต ปฏฺิขานามิ มหาราช สุโณหิ เม
 น จาปี อปฺปิยํ ตฺยหิ กเรยฺยามิ อหิ ปฺน ๑
 เวนฺณเจ ยาจมานาย วณฺเณ เม น กาหสิ
 อิทานิ มํ ตาโต หนฺตฺวา ขตฺติยานํ ปทสฺสติ ๑

ข้าแต่ได้ฝ่าพระบาท เกล้ากระหม่อมฉันขอน้อมเศียรลงขวิภาท
 พระบาทยุคลของพระองค์ โทษที่เกล้ากระหม่อมฉันทำซึ่งข้งฝ่าพระบาท
 มากี่วันก็คืนดั่งไปเท่าไรนั้น ขอพระองค์ทรงอดโทษอย่าได้ทรงพระ
 พิโรธเลย ขอพระองค์ทรงดัดบคำของเกล้ากระหม่อมฉัน ๑ ขอถวาย
 ปฏิญาณเป็นสัตย์จริง ว่าจะไม่ทำซึ่งข้งได้ฝ่าพระบาทอีกต่อไป
 เมื่อเกล้ากระหม่อมฉันทูลว่าพรรณขอขมาเช่นนั้น และพระองค์ ไม่ทรง
 พระกรุณาโปรดแล้ว เห็นเกล้ากระหม่อมฉันจักไม่แคล้วจากมรณา
 พระบิดาคงเช่นฆ่าให้ขาดญ แต่ทรงแบ่งปันแจกแก่กษัตริย์ทั้งหลาย
 ณะกาดนเป็นแท้ ๑ พระบรมโพธิสัตว์ทรงฟังแล้ว ทรงนึกในพระทัย
 ว่า ถ้าเราทำผิดไม่รู้ไม่ชี้ประชดให้เห็นเจ้าหล่อนจักขาดใจตายแน่
 จำจะตอบเธอ จึงครัดว่า

เอนฺเต ยาจมานาย ก็ น กาหามิ เต วโจ
 วิกฺทฺโช ตฺยสฺมิ กลฺยาณิ มา ตฺวํ ภายิ ปภาวติ ๑

สจฺจนเต ปฏิจฺชานามิ ราชปุตฺตํ สุโณหิ เม
 น จาปิ อปฺปิยํ คฺยุหิ กเรยฺยามิ อหํ ปฺน ๑
 ทว กามา หิ สฺสฺโสณิ พหุทฺถกฺขิ ทิตฺติกฺขิสฺสํ
 พหุทฺถกฺกลิ หนตฺวา นยิตฺถํ ตํ ปภาวติ ๑

ประภาวดีจำ เมื่อเธอมาขอขมาโทษฉันเช่นนั้น ไหนเคยฉันจะไม่เมตตาเธอ ฉันไม่โกรธเธอดอก เธออย่ากลัวเลย เธอจำแม้เธอก็จงฟังคำของฉัน ๑ ปฏิญาณเป็นลัทธิได้ว่า ฉันไม่โกรธเธอ และจะไม่ชิงชังเธออีกต่อไป แม้พระน้องผู้มีพระโอรสอันผั่งผายขอให้เธอเชื่อซัดว่า ฉันอาจทำลายตระกูลกษัตริย์มัททราชให้ย่อยยับ แล้วแนะนำเธอไปโดยพลการได้เป็นแท้ แต่หากเพราะรักเธอจึงตั้งทนทานต่อทุกข์เป็นฉันheitเช่นนั้น ๑ ถ้าคืบนั้นพระบรมโพธิสัตว์ทอดพระเนตร เห็นพระนางประภาวดี พระอัครมเหสีของพระองค์ ประหนึ่งว่าเทพกษิณญาผู้เป็นบริจาริกาของท้าวคักระเทวราช พระหฤทัยก็เกิดองอาจขึ้น ด้วยอำนาจศรัทธิตามานะว่า แม้เรายังอยู่ทั้งคน พระราชาทั้งหลายอื่นจักมาแย่งอัครมเหสีของเราไปเฉียวหรือ จึงทรงโสมนัสการบันลือพระสุรเสียงแลปรบพระหัตถ์อยู่ยิ่งมีว่า ชาวเมืองทั้งหมด จงทราบเถิดว่าเรามาแล้ว ๑ ประคองว่าพระยาไกรสรราชสีห์เหี้ยมหยัดสดัดกายอยู่ผั่งผาย แลแผ่นโผนไปณะหน้าพระสถานหลวงคณะนั้น แล้วมีพระโองการตรัสตั้งว่า

โยชยนตุ รเถ อสุเส นานาจิตเต สมาหิตะ

อถ ทกุขถ เม เวคิ วิธเมนตสฺส สตฺตโว ฯ

เจ้าพนักงานกรมม้าแลกรมรถเป็นต้นทั้งหลาย จงตรวจเตรียม
ม้ารถให้พร้อมสรรพ จักได้เห็นความเชี่ยวชาญหาญกล้าของเรา
เราจักกำจัดราชศัตรูทั้งหลายให้ปราศไปในกาลนี้ ฯ ฝ่ายพระเจ้า
มัททราชทรงส่งอำมาตย์ทั้งหลายให้ไปอุปฐาก พระบรมโพธิสัตว์
เขาทั้งหลายไปแล้ว จัดแจงแต่งพระวิสูตรลงล้อมรอบข้างประตู
ห้องเครื่องคันทันั้น เชิญพระบรมโพธิสัตว์เสด็จเข้าข้างในพระวิสูตร
ให้พนักงานกัณฑ์เข้าไปปลงพระมัสถ์แต่งพระเกศา พระบรม
โพธิสัตว์เสด็จทรงสรวนขำระพระเคียรแล้ว ทรงประทับชัตติยา
ถึงการพร้อมเสร็จ หม่อมอำมาตย์ห้อมล้อมเป็นราชบริวารเสด็จขึ้น
ปราสาท ทอดพระเนตรดูทิศน้อยทิศใหญ่ทั้งหลายแล้วทรงปรบ
พระหัตถ์อยู่ฉาดฉาน พระองค์ทรงเลื้อยไปในสถานทิศใด ๆ
ประชาชนอันอยู่ในทิศนั้น ๆ ก็หวนหวนพริ้วเกรงพระเดช
านุภาพเป็นอย่างยิ่ง ด้วยอำนาจพระบุญญาภิหารของพระองค์
แลพระบรมโพธิสัตว์ครั้นว่าท่านทั้งหลาย จงดูความบุญนั้นที่จะเข้า
คู่อยู่กับข้าศึกของเราในกาลนี้เถิด ฯ

ตมตถิ ปกาเสนโต สตฺถา อาห สมเด็จพระบรมศาสดา
เมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้นให้แจ้งชัดได้ครั้นครั้น

ตณฺจ ตตถ อุทกขิสุ รณฺโณ มททสฺส ถิปฺเ
 วิษมฺภมานํ สํหํ อปฺโปเจนํ ํ ทิกฺขณํ ภูมํ ๑

เมื่อรรถณํายกับที่ว่าแล้ว ๑ พระเจ้ามัททราช จึงทรงตั้ง
 ข้างพระที่นั่งทรงตัวประเสริฐไปถวาย ให้ควานข้างประดับด้วยครุ
 ภรณ์พร้อมสรรพ แลให้ตั้งเสวตฉัตรสำหรับพระบรมโพธิสัตว์ ๆ
 เสด็จขึ้นประทับแล้ว ครั้นให้พระนางประภาวดีพระอัครมเหสีประทับ
 ณเบื้องพระปฤษฎางค์ อันจุรงคินี้เสนาแวดล้อมเป็นกระบวนทัพ
 เสด็จยกพลออกโดยประตูข้างปราจีนทิศ ได้ทอดพระเนตรเห็น
 กองทัพของข้าศึกแล้วจึงเปล่งพระสุรดีหนาทขึ้น ๓ ครั้ง ว่าเราก็คือ
 พระเจ้ากุตราช ใครรักชีวิตก็จงอ่อนน้อมยอมสวามิภักดิ์กับเราเสีย ๆ

ตมตฺถิปกาเสนโต สตฺตา อาห ๑
 หตฺถิขนฺธณฺจ อารุหฺ อโรเปตฺวา ปภาวตี
 สงฺคามํ โอตริตฺวาน สีนฺนาทํ นทํ ภูโส ๑
 ตสฺส ตํ นทโต สุตฺวา สีนฺสเสวิตเร มิกา
 ขตฺติยา วิปลาเยสุ กุสสทฺทภยภูมิตา ๑
 หตฺถาโรหา อนิกฺกุชา รติกา ปตฺติการกา
 อณฺณมณฺณสฺส นิมนฺตตี กุสสทฺทภยภูมิตา ๑
 ตสฺมี สงฺคามสึตสฺมี ปสฺสิตฺวา ตฺถุจฺมานโส
 กุสสฺส รณฺโณ เทวินโท อทา เวโรจนํ มณี ๑

โส ตํ วิชิตฺวา สงฺคามํ ลทฺธา เวโรจนํ มณี
 หตฺถิกฺขนฺธคโต ราชา ปาเวกฺขิ นกรํ ปุริ ๑
 ชีวคฺคาคํ คเหตุวาน พนฺธิตฺวา สตฺต ชตฺติเย
 สสฺสฺรสฺสฺอุปฺปนาเมสิ อิเม เต เทว สตฺตโว ๑
 สพฺเพว เต วสํ คนฺตฺวา^๒ อมิตฺตา วิหตา ทว
 กามํ กโรหิ เต ตยา มฺนุจ วา เต หนสฺสฺ วา ๑

สมเด็จพระบรมโลกนาถ เมื่อทรงประกาศอรรถนั้น จึงตรัสว่า
 พระเจ้ากุศฺลราชครั้นเสด็จขึ้นประทับณะคอกช ให้พระอัครมเหสี
 ประทับณเบื้องพระปฤษฎางค์แล้ว เสด็จยกพยุหโยธาออกค่อสู้ข้าศึก
 แดได้ทรงปลั่งพระสุรสีห์นาทขึ้น ๑ กษัตริย์ ๗ พระนครพร้อมทั้ง
 โยธาหาญทั้งหลาย ได้ตัดับพระสุรสีห์นาทนั้นแล้ว ก็ถอยถอยของเกรง
 ขามพระเดชานุภาพเป็นอย่างยิ่ง พากันระดมระดมแตกหนีกระจัด
 กระจายไปสิ้น ประหนึ่งฝูงมฤคไถยนิกรสัตว์ราชสีห์แผดเสียงแล้ว
 ไม่อาจอยู่ได้พากันหนีซ่อนเร้นไปฉะนั้น พวกหมอช้าง ราชของครกษ
 พตรก แดพตราบทั้งหลาย ก็แตกตื่นเกิดฆ่าฟันกันเองเป็นอดห่ม่าน
 ฝ้ายทำวณัฆวานเจ้าเวียงสุวรรณ ครั้นได้ทอดทิพเนตรเห็นพระบรม
 โพรสิธวัทรมัธยมในท่ามกลางสงครามเช่นนั้น ทรงเกษมสันต์ชื่นชม
 โสมนัส จึงพระราชทานดวงแก้วมณี อันเรืองโรจน์ ดวงหนึ่งแก่
 พระบรมโพรสิธวัท ๑ ทรงมัธยมได้แก้วมณีแล้วเสด็จเข้าพระ

นกร มีพระราชโองการตรัสสั่งให้พันทนาภษัตริย์ ๗ พระนครนำเข้าถวายพระดีสัตบุรุษ แด่ทูลพระดีสัตบุรุษว่า เหล่านี้ราชศัตรูของพระองค์ บัดนี้คกอยู่ในพระอำนาจของพระองค์ ดัน พระองค์จึงทำตามพระประสงค์ จะให้ปล่อยหรือสังหารเสียก็แล้วแต่พระทัยเถิด ฯ พระเจ้ามัททราชทูลตอบว่า

ตุมุเหว สดุดโว เอเต นหิ เต มยห สดุดโว

ตุวญฺเฒว โน มหาราช มุญฺจ วา เต หนสฺสุวา ฯ

ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ราชศัตรูเหล่านี้ของพระองค์ต่างหากหาใช่ของหม่อมฉันไม่ จะให้ปล่อยหรือสังหาร สุดแต่พระองค์ผู้ประเสริฐพระองค์เดียวเท่านั้น ฯ พระบรมโพธิสัตว์ทรงพระดำริว่าการจะตั้งผดยาภษัตริย์เหล่านี้เสียก็ไม่มีประโยชน์อะไร แต่ที่เขอทั้งหลายมานี้ก็ไม่ควรให้เขอเปล่าจากประโยชน์ พระราชธิดาของพระเจ้ามัททราชซึ่งเป็นภินิหารภักดีของพระนางประภาวดีรองถัก ๆ ไปก็มีอยู่ถึง ๗ องค์ ควรจะแจกแก่ภษัตริย์ ๗ พระนครเหล่านี้ องค์ละองค์ จึงทูลพระดีสัตบุรุษว่า

อิม่า เต ชิตโร สดุด เทวกณฺณปมา สุภา

ททาหิ เนสํ เอเกกํ โหนตุ ชามาตโร ตว ฯ

ข้าแต่พระองค์ พระธิดาของพระองค์ซึ่งทรงโฉมประไพโดยลักษณะได้แก่เทพกนิษฐามียู่ถึง ๗ องค์ ควรพระองค์ประทานแก่ภษัตริย์ ๗ พระนครองค์ละองค์ ทรงทำภษัตริย์เหล่านั้นให้เป็นพระ

ชามาคาเตี้ยให้หมด ฯ พระเจ้ามัททราชพูดว่า

อมหากณฺเฏว ตาสณฺจ ตวนฺโน สพฺเพสฺมิสฺสโร

ตวณฺเฏว โน มหาราช เทหิ เนสํ ยทิจฺฉสิ ฯ

ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ พระองค์ ๆ เดียวเท่านั้น มีพระ
 อิศสระเหนือหม่อมฉันแดงกของหม่อมฉันทั้งฉัน เหตุนี้ ขอพระองค์
 ทรงจัดตามพระดำรินั้นเถิด ฯ พระบรมโพธิสัตว์มีพระราชโองการ
 ตรัสสั่งให้พระราชธิดาของพระเจ้ามัททราช ๗ พระองค์เหล่านั้นทรง
 ตกแต่งพระองค์พร้อมเสร็จแล้ว จึงพระราชทานแก่ษัตริย์ ๗
 พระนครในกาลนั้น ฯ

ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห ฯ

เอกเมกสฺส เอเกกํ อทา สีหสฺสโร กุโส

ขตฺติยานํ ตทา เนสํ ญโณ มหฺตสฺส ชีตโร ฯ

ปณีตา เตน ลาเภณฺ ตญฺญา สีหสฺสเร กุเส

สกรณฺฐานิ ปายีสุ ขตฺติยา สตฺต ตาวเท ฯ

ปภาวติญฺจ อาทาย มณฺเฑ เวโรจนํ สุกํ ฯ

กุสาวตี กุโส ราชา อคฺมาสี มหพฺพลโ ๑

ตยสฺสฺส เอกรเถ ขนฺตา ปวิสนฺตา กุสาวตี

สมานา วณฺณรูเปณ นาลณฺณมณฺณมติโรจิสฺสุ ๑

มาตา ปุตฺเตน สักกณฺโณ อุกโย จ ชยมปฺติ

สมกฺคา เต ตทา อาสุ ฝัฒฺ ธรณิมาวสุ ๑

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อทรงแสดงธรรมอันนั้นให้ปรากฏ จึง
คิดว่า พระเจ้าดีห์ดีห์ระกุดราชได้พระราชทานแจกพระราชธิดา
๗ พระองค์ของพระเจ้ามัททราช แก่กษัตริย์ ๗ พระนคร ๆ ละองค์ ๆ
แล้ว กษัตริย์เหล่านั้นดีพระทัย รู้ดีพระเดชพระคุณพระเจ้า
ดีห์ดีห์ระกุดราชเป็นอันพ้น แล้วทูตหาพระเจ้ากุดราชเสด็จจาก
พระนครของพระองค์ ๆ ๆ

ฝ่ายพระเจ้ากุดราชเสด็จพักอยู่พอควรแล้ว ทูตหาพระดีห์ดีห์
ทรงพาพระอัครมเหสี แดดวงแก้วมณีอันงามรุ่งโรจน์เสด็จจากดับกรุง
กุดาวดีพระนครของพระองค์ เมื่อพระเจ้ากุดราชกับพระอัครมเหสี
เสด็จประทับไปในพระราชวังอันเดียวกันนั้น ดูทรงพระรูปพระโฉม
งามมีพระพรรณผุดผ่องสวยงามทัดกันทั้ง ๒ พระองค์ ได้ยินว่า ด้วย
อาณภาพแก้วมณีทำให้พระเจ้ากุดราชมีพระรูป พระโฉมใสมาก ถ้าเกิด
มีพระพรรณสุกใสดังสุวรรณ ๆ พระชนนีของพระเจ้ากุดราช ทรง
ทราบข่าวพระราชโอรสเสด็จกลับ จึงให้คัดกลองป่าวร้องทั่วพระนคร
แล้วเสด็จออกไปรับ พระเจ้ากุดราชจึงทรงทำประทักษิณพระนคร
พร้อมด้วยพระชนนี มีพระโองการตรัสให้เล่นการมหรศัพตมโห
๗ วัน แล้วเสด็จเข้าพระราชวัง ตั้งแต่นั้นมา พระเจ้ากุดราชกับ
พระนางประภาวดีพระอัครมเหสี ก็ทรงพร้อมเพรียงกัน แต่ได้ทรง
ปกครองอาณาจักรกุดาวดีให้รุ่งเรืองอยู่เย็นเป็นสุข ตลอดกาล
สู่ดินพระชนม์ทั้งสองพระองค์ ด้วยประการฉะนี้ ๆ

สตฺถา อิมิ ฌมฺมเทสนํ อหริตฺวา สมเด็จพระธรรมดามิศร์
 ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาเทศนาจบลงแล้ว จึงทรงประกาศพระ
 จตุรวิยัตติ ณะตั้งจะปรีโยถ่าน ภิกษุผู้กระตั้นจะตั้งนั้กับบรรพพระ
 ใดตามัคคิตถ แต่ทรงประมวญชาดกว่า ชนนี้แต่ชนกษัตริย์ของเรา
 ตถาคคในกาลนั้น ก็อมหาราชตระกูลณบัคนี้ ชยัมบคัราชกุมารคือ
 อานนท นางขุขชาคือขุขชุตระวาชูบาติกา นางประภาวคคัอมารดา
 เจ้าราหุล บริษัทอันเหลือคือพุทธบริษัทณะบัคนี้ นราชิบัคกุศฺราช
 คือเรวตถาคคแต่ ฯ

จบกุศฺชาดก



๒ โสณนันทชาดก

เทวดานุสัติ อัม สตุลา เขตวเน วิหรนโต เอกิ มาตุ
โปสกภิกขุ อารพก กเถสิ ฯ

สตุลา สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อเสด็จอยู่ ณ พระเชตะวัน
มหาวิหาร ทรงพระปรารภภิกษุผู้ปรนนิบัติมารดา รูปหนึ่ง ให้เป็นเหตุ
จึงตรัสอดีตนิทานนี้ ที่บันทึกกำหนดด้วยพระคาถามีคำว่า เทวดานุสั
ติ เป็นเบื้องต้น ฯ

วัตถุ สามชาตเก วัตถุสทิสเมว ฯ ก็แต่เนื้อเรื่องอันเป็น
อุบัติเหตุแห่งชาตกนี้ ถ้ายกกับเรื่องในลัทธิชาตกแท้จริง ฯ
ดทา ปน สตุลา คำเนินความในเรื่องนี้ว่า ครั้นนั้นสมเด็จพระผู้ทรง
พระภาคเจ้า ตรัสถึงภิกษุทั้งหลายว่า ดูภิกษุทั้งหลาย ท่านอย่า
ติณภิกษุรูปนี้เลย โบราณกบณชิตทั้งหลาย ถึงจะจะได้รับราชสมบัติ
ในสังกตสมภพแล้ว ยังมีโยศรบ ยอมกลับมาปรนนิบัติมารดา
บิดา แล้วทรงนำอดีตวัตถุมานี้มาเทศนา ดังต่อไปนี้ ฯ

อดีเต พาราณสี พุทฺธมวทุธนํ นาม นครํ อโหสิ ฯ ครั้ง
อดีตสมัย กรุงพาราณสีณบัดนี้ ได้เป็นพระนครอันหนึ่ง มีนามว่า
พทมวณฺ์ มีพระราชาทรงพระนามว่าพระเจ้ามโนชราชเสวยราช
สมบัติอยู่ และยังมีพราหมณ์มหาศาลผู้หนึ่ง มีทรัพย์สมบัติประมาณ

ได้ ๘๐ โกฏิหาปณะ แต่หาบุตรผู้จะสืบเชื้อมิได้ พราหมณ์ผู้สามี
จึงว่ากะนางพราหมณ์ผู้ภริยาให้ปรากฏบุตร แถนางก็ได้ปรากฏา
แล้ว ฯ อถ โพธิสत्ตโต พุทฺหมโลกา จิตฺวา ครั้งนั้น
พระบรมโพธิสัตว์เจ้า ได้จุติจากพรหมโลกแล้วถือปฏิสนธิณะ
ครรภ์นางพราหมณ์นั้น พอครบถ้วนไตรมาส พระโพธิสัตว์ก็ประสูติ
มารดาบิดาขนานนามว่าโสณะกุมาร พอพระโพธิสัตว์จึงเดินไปมา
ได้ มีสัตว์ที่จุติจากพรหมโลกถือปฏิสนธิณะครรภ์นางพราหมณ์นั้น
อีก เมื่อคลอดแล้วขนานนามว่านันทะกุมาร เมื่อกุมารทั้ง ๒ เจริญ
วัย มีปรีชาต้องแคล้วค้ำหาเวทได้จับดินตามลัทธิพราหมณ์ แด
แต่เรียนคิดปะทั้งหลายได้เสร็จสรรพ ประกอบด้วยรูปสมบัติมีทรวด
ทรงอันกะทัดรัดดูใสงาม พราหมณ์บิดาจึงหาเรือนนางพราหมณ์ว่า
แม่มหาจำเริญ เราควรจักผูกพันโสณะกุมารด้วยพระพันธน์ คือ
การให้มီးเรือนเสีย หล่อนจะเห็นอย่างไร นางพราหมณ์เห็นชอบด้วย
จึงบอกเรื่องนั้นกะโสณะกุมาร ๆ กล่าวห้ามว่า อย่าเลยแม่จำ เรื่อง
การมีเรือนของฉันทะทั้งใจจะปรนนิบัติมารดาบิดาจนหาชีวิตไม่ เมื่อ
หาบิดามารดาไม่ได้แล้ว ฉันทะเข้าป่าหิมพานต์พรพชา ฯ นาง
พราหมณ์บอกการที่โสณะกุมารไม่ไยดีให้พราหมณ์ทราบ แล้ว
ทั้ง ๒ คนพากันมาวอนว่า เห็นโสณะกุมารไม่ยินยอม จึงเรียก
นันทะกุมารมาว่า ลูกเอ๋ย เมื่อพี่เจ้าเขาไม่เห็นดีด้วยแล้ว เจ้าจง

รับครอบครองทรัพย์สินสมบัติเกิด นันทะกุมารตอบว่า ฉันรับไม่ได้ ค
 ประหนึ่งว่าฉันคือระลอกไปรับน้ำเซพระที่พชายถ่มทิ้งเสียแล้ว ฉัน
 ไม่รับละ เมื่อหาบิดามารดาไม่ได้ ฉันจะบวชตามพี่ ๆ เมื่อ
 พราหมณ์แดงพราหมณ์ได้สดับคำของกุมารทั้ง ๒ นั้นแล้ว จึงมา
 รู้ถึงถึงเวลงถึงตนว่า บุตรทั้ง ๒ คนนี้กำลังตรึงหน่มแน่นแท้ ยัง
 เค็ดเดียวจะถามารมณทั้งหลายเสียได้ ก็เรากทั้ง ๒ นัรภาพทรุด
 ไทรมาถึงบ้านแล้ว โยจึงจะไม่ได้เล่า อย่างกระนั้นเลย บวชกันเสีย
 ให้หมดเกิด จึงเรียกบุตรทั้ง ๒ มาพูดว่า ลูกเอ๋ย พ่อจะรอให้แม่
 กับพ่อหาไม้แดงถึงจะบวชทำไม บวชเสียบัดนี้เถิด แม่กับพ่อจะ
 บวชด้วย เมื่อตกลงกันจึงกราบทูลให้พระราชาทรงทราบ แล้ว
 บริจาคทรัพย์สินลงในทานมชทั้งสี่ ปัดยศทาสดมให้เป้นไทยมีความ
 เปนไธศแก่คน นั้นสมบัติเป็นถ้วน ๆ ให้แก่ญาติทั้งหลายที่ควรให้
 จัดเสร็จแล้ว ออกจากพรหมวัตรชนะนครรวมเป้น ๔ ด้วยกัน คือ
 พราหมณ์บิดา ๑ พราหมณ์มารดา ๑ ไธณะกุมารพี่ชาย ๑ นันทะ
 กุมารน้องชาย ๑ ครองเข้าหิมวันตประเทศบรรพชาเป้นดาบศ สร้าง
 อาศรมอาศัยบำเพ็ญพรตอยู่ในพนสนัญที่แห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นรมณีย
 สถานนามรมย์วัน ไถธัธระอันระคะระดาษดินไปด้วยดอกประทุม
 เมณูจพรรณ ๆ พระไธณะดาบศแดนันตะดาบศช่วยกันปฏิบัติตามธ
 เณดาบศ ผู้มารดาเณบิดาทั้ง ๒ อย่างเคร่งครัด คั้นเข้าจัดไม
 ดำหรับชำระพื้นแดนน้ำล้างหน้า คอยให้มารดาเณบิดา แล้วไป

แล้วกวาดบรรณสาธาดาลอบบริเวณเขตค้อาศรม ตั้งน้ำฉันทไว้ได้รั้ง
จึงเข้าป่าหาเห็ดกมถาผลซึ่งมีรสอันโอชา นำมาให้มารดาบิดาบริโภค
ถึงยามร้อนหาน้ำที่เย็นสนิทมาให้ดื่ม ยามหนาวอุ่นน้ำให้อาบ คอย
ชำระสระสรงมวยผมให้บริสุทธิ์ไม่มีตำบ แลเมื่อมารดาบิดาเมื่อย
ชบกับบ่นวดให้หายมีความสุข ก็ปฏิบัติดังพรรณนามาเป็นอาทิ
ดังนี้พระดาบสทั้ง ๒ (คือโสณะและนันทะ) ได้กระทำค้อมารดาบิดา
เป็นนิรันดรเสมอมา ฯ คราหนึ่งพระดาบสนันทะบังนึกนึกน้องชาย
เกิดคำริว่า เราจะให้มารดาบิดาได้บริโภคผลตามตระเพาะที่เราหามา
ได้คนเดียวก่อนของพี่ชาย จึงรีบไปก่อนพี่ชายแต่เช้าตรู่ หาผล
พอดีพอร้าย ซึ่งพอจะหาได้ความที่ ๆ คนเห็นไว้เมื่อวานบ้างวานขึ้น
บ้างแล้วนำมาให้มารดาบิดาบริโภคก่อน มารดาบิดาบริโภคแล้ว
ชำระปากให้หมดจดแล้วส่งมาทานอุโบสถ ฯ ส่วนพระโพธิสัตว์
(โสณะบัณฑิต) ท่านได้อภิญา ๕ สามารถเหาะไปหาผลตาม
ถึงที่ไกล ๆ เลือกเอาแต่ที่ตุงหอมมีรสหวานฉ่ำ แล้วนำเข้าไปให้
มารดาบิดา ๆ กล่าววว่า เราได้บริโภคผลไม้ที่น้องพ่อหามาให้เสียแต่
เช้าแต่ส่งมาทานอุโบสถแล้ว เวลานี้ไม่ต้องการ ฯ ผลไม้ดี ๆ ของ

• คือ อิทธิวิธยา แผลงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ • ทิพฺพโสถิ ญาณเหมือนโสถทิพย์ •
ปรจิตฺตวิฆานนา รู้น้ำจิตต์ผู้อื่น • ปุพฺเพนิวาสานุสสติ ระลึกขึ้นรัที่ตนเคยอาศัย
อยู่ในภพก่อน ๆ ได้ • ทิพฺพจกฺขุ ญาณเหมือนจักขุทิพย์ • ๑ ๕ นี้ ท่านเรียกว่า
โลกียอภิญา (มีที่มาทั่วไป) ฯ

พระโพธิสัตว์ มารดาบิดามีได้บริภคเจยเน่าเสียเปล่า ๆ แลวัน
 ค่ำ ๆ มากก็เปนเช่นนั้นอีก ๆ ครั้นนั้นพระโพธิสัตว์ดำริว่า มารดา
 บิดาของเราท่านเปนสุขุมมาชาติ นื่องเราไปหาผลไม้พอกดีพอร้าย
 ดิบบ้างท่ามบ้างมาให้ท่านบริภค เมื่อเช่นนั้น เห็นท่านจะเปนอยู่ยัด
 เยื่อไปไม่ได้ จะต้องห้าม จึงเรียกพระนันทะบัณฑิตมาตั้งว่า นื่อง
 เชย ค่อนี้ไปถ้านื่องหาผลไม้มาได้แล้วอย่าพึ่งนำเข้าไปให้มารดา
 บิดาบริภค รอให้พอกดิบมาก่อนแต่พอกกับนื่องจะได้บริภคด้วยกัน ๆ
 แม้พระโพธิสัตว์ทำสัญญาไว้เช่นนั้น พระนันทะบัณฑิตก็มีได้เชื่อฟัง
 หวังแต่ความสุขของคนส่วนเดียว จึงกระทำอยู่ดังเก่า ๆ พระโพธิสัตว์
 จึงคิดว่า นันทะทำกิจที่ไม่ควร เราตั้งสอนก็ไม่ทำตาม จะต้อง
 ไล่ขับไปเสีย เราอยู่ปรนนิบัติมารดาบิดาคนเดียวก็ได้ เรียกนื่องชาย
 มาแล้ว คิดนั้นมีอยู่ขับไล่ขับลงด้วยวาจาว่า นันทะ เจ้าเป็นคน
 ว่าไม่ไหว ไม่ทำตามถ้อยคำของบัณฑิต เราเปนพี่เจ้า มารดา
 เปนหน้าที่ของเราที่จะปรนนิบัติท่านก็ได้ เจ้าไม่ควรอยู่ในที่นี้ จงไป
 อยู่เสียที่อื่นเถิด ๆ พระนันทะบัณฑิตถูกพระโพธิสัตว์ขับไล่ ไม่อาจ
 อยู่ในที่นั้นวันทนายพระโพธิสัตว์แล้ว เข้าไปหามารดาบิดาเล่าความ
 นั้นให้ฟัง ถ้ามารดาบิดาไปยังบรรณศาลาของตน พึ่งถูกตีสอนเปน
 อารมณ์ กับบรรลุมฤตยา ๕ ต่มาบตี ๘ ฉะนั้นนั้น แล้วดำริว่า
 เราจะนำทรายแก้วมาแต่เชิง ดินเนรुบรรพคไปรย ปรายลงณะบริเวณ
 รอบบรรณศาลาแห่งภราดา เพียงนี้ก็พอที่จะขอขมาให้ภราดา

อดโทษได้อยู่ หรือจะนำน้ำมาแต่สระอโนดาตรดลงในบริเวณ
 แห่งบรรณศาลา นี้ว่ามีคนนั้น จะอัญเชิญขุมขุมเทพเจ้า คือท้าว
 มหาราชผู้เป็นโลกบาล บริหารโลกอยู่ทั้ง ๔ ทิศ แลทั้งท้าวคักรินทร
 เทวราชเจ้าจอมภพดาวดึงส์ ให้มาช่วยขอยมาโทษกะภราดา เหล่านี้
 ก็จะได้ทั้งสี่ แต่ยังไม่สู้งาม อย่างกระนั้นเลย อาตมาจะไปอัญเชิญ
 พระราชาทั้งหลายมีพระเจ้ามโนชราชซึ่ง เกิดห้าในลังกาสมพุทวิป
 มาเป็นประธานให้ช่วยขอยมาโทษ เมื่อเช่นนั้นภราดาเราจะปรากฏ
 เกียรติคุณครบถ้วนลังกาสมพุทวิป ประหนึ่งพระจันทร์พระอาทิตย์
 ฉะนั้น ๑ ขณะนั้นพระดาบสนั้นทะนุถนอก็เหาะตรงไปสู่พรหมวตชนะ
 นคร ดลยังพระทวารพระราชนิเวศน์ของพระเจ้ามโนชราช สั่งให้
 ราชบุรุษกราบทูลว่า ได้ยินว่ามีพระดาบสคนหนึ่งมาเฝ้า ๑ พระเจ้า
 มโนชราชทรงพระดำริว่า การเห็นเขอก็ก็น่ามีประโยชน์อะไร ที่เขอ
 มากี่ที่จะต้องการอาหาร จึงตรัสให้นายภักตร์ไปถวาย ๑ พระดาบส
 มิได้รับ ๑ ทรงส่งเข้าสารไป ๑ ไม่รับ ๑ ทรงส่งผ้าไป ๑ ไม่รับ
 ทรงส่งหมากพลูไป ๑ ไม่รับ ๑ ครั้นนั้นพระเจ้ามโนชราช จึงตรัส
 ให้ราชบุรุษไปถามว่า ผู้เป็นเจ้าต้องการอะไร ๑ พระดาบสตอบว่า
 เราจะมาอุปฐากพระราชา ๑ ท้าวเขอทรงสดับแล้ว ตรัสให้คนไป
 บอกว่า คนอุปฐากของเรามากแล้ว ดาบสจงทำกิจหน้าที่ของดาบส
 เกิด ๑ พระดาบส ตอบว่าเราหมายจะถือเอาราชย์ในลังกาสมพุทวิป
 ด้วยพระของเรา ยกถวายพระราชอาชงของท่านทั้งหลาย ๑ ราชบุรุษ

ไปกราบทูล ท้าวเชษฐาทรงดำริว่า ขรรคมคาบบรรพชิตผู้มีบุญญา ที่
 จะทราบแต่ที่เหลี่ยมนะไรบ้างกระมัง จึงรับสั่งให้เข้ามาเฝ้าทรงนิมนต์
 ให้นั่งบนอาสนะ ทรงไหว้แล้วตรัสถามว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ได้ยิน
 ว่าพระผู้เป็นเจ้า จะถือเอาราชย์ในสังกตสมมุติพิยกให้ข้าพเจ้าหรือ
 อย่างนั้นขอถวายพร ฯ พระผู้เป็นเจ้าจะอย่างไร ฯ ขอถวายพระพร
 อาตมะมิพักให้โศกิดแม้มาครว่าแมลงวันตัวน้อยคืบกินอิมให้เกิดขึ้น
 แก่ใคร ๆ เลย แลมิค้องให้บรมบพิตรเปลื้องพระราชทรัพย์เลย
 จะถือเอาด้วยอำนาจฤทธิ์ของอาตมะแล้วแยกถวายพระองค์ แต่ข้อ
 สำคัญไม่ควรจะชักช้า ค้องเชิญเสด็จออกวันนั้นทีเดียว ฯ พระเจ้า
 มโนราช ทรงเชื่อตามถ้อยคำของพระคาบศ ตรัสสั่งให้ตรวจเตรียม
 เสด็จงานคณิกรเสด็จจรพร เสด็จออกเป็นกระบวนพยุหยาตราทศพระวัน
 นั้น ฯ ขณะยาศราทศไปณะระหว่างมรรคา ฌิว่าหมู่เสนาเกิดความ
 ร้อนเพราะธัมมัสสแดต พระคาบศกัณณมิตรให้ม็เงาร่มเย็นมิไ้ร้อน
 ฌิว่าฝนตกก็ทำมิให้คคค้องในหมู่เสนา แลสรพรอันตรายในระหว่าง
 มรรคา แม้มาครว่าหนามแลหัดกคค้องซึ่งทำมิให้เดินสะดกเป็นคัณ
 กับันดาลให้อันตระธานสญหาหยหมด ราบเรียบ ประคุว่ากระตดิณ
 มณฑล^๑ ส่วนพระคาบศนั้นปูแผ่นหนึ่งนั่งขัดสมาธิเหาะลอยไปณะ

๑ ดวงกระสณ ทำนว่าทำด้วยดิน เปนวงกลมแลเรียบเกลี้ยงเกลามาเหมือนหน้ากลอง
 ซึ่งสำหรับนาบโยคาวจรผู้บ่แผญปฐวิกลณทำบวิกรรม (สารสังคหะ) ฯ ที่นำมาเปรียบ
 ในที่นี้ ก็โดยอรรถว่าเรียบเสมอกันเท่านั้น ฯ

เบื่องบนแห่งหมู่เสนา ถึงโกศถราชรูเปนประณม พระคาบสั่ง
ให้ตั้งค่ายใกล้เชิงกำแพงพระนคร แล้วส่งทูตเข้าไปกราบทูลพระเจ้า
โกศถราชว่า จะต่อสู้หรือจะยอมให้เศวตฉัตร ฯ พระเจ้า
โกศถราชทรงสดับก็ทรงพระพิโรธ ตรัสว่าเราไม่ใช่พระราชหรือ
เราจะรบ เสด็จตรวจเตรียมยกพลออกรบ ฯ เมื่อทวยหาญ
ทั้ง ๒ ฝ่ายจะรบกัน พระคาบสนมมิตรหนึ่งเลื้อยขึ้นซึ่งเปนอาสน์
ของคนให้โคใหญ่ ซึ่งลงไว้ในระหว่างกองทัพทั้ง ๒ ถูกศรที่ยิง
ไปจากกองทัพทั้ง ๒ ก็ไปติดอยู่ที่หนึ่งเลื้อยของพระคาบสหมด มิได้
ถูกต้องกันเลยทั้ง ๒ ฝ่าย เมื่อต่างฝ่ายต่างหมดศรซึ่งเตรียมติด
กองทัพไป ก็หมดอุตุดำหะลงยืนเฉยอยู่ทั้ง ๒ ข้าง ฯ ครั้นนั้นพระ
คาบสไปเฝ้าพระเจ้ามโนรราช ทูลถามเอาพระทัยว่า บรมบพิตร
อย่าทรงพระวิคคเลย แล้วกลับไปเฝ้าพระเจ้าโกศถราช ขอลวาย
พระพรว่าดูกรมหาราช พระองค์ไม่ต้องทรงพระวิคคดอก ไม่มี
ภัยอันตรายอะไรแต่พระองค์ทั้งราชสมบัติ ขอให้พระองค์ทรงอ่อนน้อม
ยอมสวามิภักดิ์กับพระเจ้ามโนรราชเดี่ยเท่า่นั้น ฯ พระเจ้าโกศถราช
ทรงยอมรับโดยเรียบร้อย ฯ พระคาบนำเสด็จท้าวเธอไปเฝ้าพระเจ้า
มโนรราช ขอลวายพระพรว่า บรมบพิตรบัดนี้พระเจ้ากรุงโกศถ
ทรงอ่อนน้อมยอมสวามิภักดิ์ด้วยแล้ว แต่ขอพระองค์อย่าทรงทำ
อันตรายแก่ราชสมบัติของเธอเลย ฯ พระเจ้ามโนรราชตรัสรับรอง
เป็นอันดี แล้วมีพระราชโองการตรัสสั่งให้ตรวจเตรียมพลทั้ง ๒

พระนครดมทบทกัน เสด็จยাত্রาทัพไปยังอังคราษฎร์ ได้อังคราษฎร์
 แล้ว ไปยังมคธราชรัฐ ก็ได้อีกตั้งอุบายหนหลัง โดยวิธีนี้
 พระเจ้ามโนราชนทรวงปราบพระราชาทรงหลายในสงครามพญทวิปให้ยอม
 สวามิภักดิ์ต่อพระองค์หมด เสด็จเที่ยวปราบนา ๆ ประเทศอยู่ถึง
 ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน จึงเสร็จเรียบ ครั้นแล้วทรงพาพระราชสา ๑๐๑
 พระนครมายังกรุงพรหมวชัน ครัดตั้งให้พระราชสา ๑๐๑ เหล่านั้น
 นำขัษชะโภชนาหารต่าง ๆ อย่างมาจากราชธานีของเขตกทุก ๆ พระนคร
 ทรงพร้อมกันสโมสร ค้มเครื่องค้มอยู่ ๗ วันเป็นการเอิกเกริก ๆ
 พระดาบสนันทะบันจิตคิดคิดว่า พระราชายังเสวยสุขซึ่งเกิดแต่ที่
 พระองค์ทรงอิสสระภาพอยู่เพียงใด เราจักไม่ให้เขเห็นเราเพียงนั้น
 จึงเที่ยวไปบิณฑบาตในอุตตระกูรทวิปแล้วไปอยู่ณะปากถ้ำทอง
 (กาญจนะคุหา) ในหิมวันตประเทศ ๗ วัน ๆ ครั้นวันที่ ๗ พระเจ้า
 มโนราชนทรวงแดงแดกศิวิราชสมบัติของพระองค์ ทรงพระอนุสรถึง
 พระดาบสว่าราชอิสสระยศทั้งนี้เราจะได้รับจากพระชนนี แดชนกนาค
 ก็หาไม่ ที่เราได้ก็เพราะพระดาบสนันทะบันจิต เราไม่ได้เห็นท่าน
 ถึง ๗ วันเข้าวันนี้แล้ว บัดนี้ท่านผู้ให้อิสสระยศแก่เรานี้อยู่ที่ไหน
 เจ้าหนอ พอทรงระลึกท่าน พระดาบสทราบทันที จึงเหาะมายืนดอย
 อยู่ในอากาศตรงพระพักตร์พระเจ้ากรุงพรหมวชัน ๆ ทรงพระดำริว่า
 เรายังไม่ทราบว่าพระดาบสนันจะเป้นเทพดาหรือมนุษย์ ฌิเป้นมนุษย์เราคว
 ยกราษฎร์ในสงครามพญทวิปให้เข ฌิเป้นเทพดาควรทำเทพดักการแก่เข

เมื่อมีพระประสงค์จะทรงสอนให้ทราบชัด จึงตรัสประณมคาถาว่า

เทวดา นุส คุนธพุโพ อาหุ สกโก ปุรินุทโท

มนุสสุตโต อธิธมา กถิ ชาเนมุ ตัม มยิ ฯ

พระผู้เป็นเจ้าเป็นเทพดา เป็นคนขรรพ เป็นท้าวบุรินทคักระ
เทวราช หรือเป็นมนุษย์ผู้มฤตย์ ข้าพเจ้าทั้งหลายจะรู้จักท่านได้
อย่างไร ฯ พระดาบสดัดคมแล้ว ทูลแถลงตามตรงโดยนิพนธ์คาถาว่า

นมฺหิ เทโว น คุนธพุโพ นมฺหิ สกโก ปุรินุทโท

มนุสสุตโต อธิธมา เอวฺ ชานาหิ ภารถ ฯ

อาตมาไม่ใช่เทพดา ไม่ใช่คนขรรพ ไม่ใช่ท้าวบุรินทคักระ
เทวราช เป็นมนุษย์ผู้มฤตย์ คุกรบรมมพิตร ขอพระองค์
ทรงทราบดังนี้ ฯ

พระราชาทรงพระดำริว่า ได้ยินว่าพระดาบสนั้นเป็นมนุษย์
เขมออุปการะแก่เรามาก เราควรเลี้ยงเธอให้อิ่มหนำด้วยอดิสรียยศ
จึงตรัสคาถานว่า

กตฺรุปมิตํ โภโต เวชฺชาวจํ อนุปปกํ

เทวมฺหิ วสุสฺमानมฺหิ อโน วสุสํ ภวํ อกา ฯ

คโต วาตาตเป โฆเร สัตถุจายํ ภวํ อกา

คโต อมิตฺตมฺขณเ จ สรตานิ ภวํ อกา ฯ

๑. ข. เป็นอุ ๒. แปลว่า ผู้ให้ทานในปรชาติ ๑

ตโต ผีตานิ รุชานิ	วสินเ เต ภว อกา
ตโต เอกสทตฺเต!	อนฺนเต ภว อกา ฯ
ปติตาสส มย โภโต	วร ตํ ภูณฺหิมิจฺฉิ
หตฺถิยานํ อสฺสรถํ	นาริโย จ อลงฺกตา
นิเวสนานิ รุมนานิ	มย โภโต ททามฺหเส ฯ
อถวา อญฺเ ก ว มคเช	มย โภโต ททามฺหเส
อถวา อสฺสกาวันตี	สุมฺนา ทมฺม เต มย ฯ
อุปทณฺเ วปิ รุชสฺส	มย โภโต ททามฺหเส
สเจ เต อตฺถิ รุชเชน	อนฺนสส ยทิจฺฉิ ฯ

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ความชวนช่วยเหลือเป็นอันมาก
 พระผู้เป็นเจ้าได้ทำแก่ข้าพเจ้า เช่นฝนตกก็บันดาลมิให้เปียกปอน
 ตมจิตต์แด่ร้อนก็ทำให้ร่มเย็น เมื่ออยู่ในท่ามกลางบ้จจา
 มิตร ก็เป็นผู้ป้องกันให้อุ่นจิตต์ แด่ได้ทำให้แฉ่นแฉ่นรุ่งเรือง
 ทั้งหลายตกอยู่ในอำนาจเปณสิทธิ์ของข้าพเจ้า เหล่ากษัตริย์ ๓๐๑
 พระนครมาเป็นอนุยัตต์ของข้าพเจ้า ณบัดนี้ ข้าแต่ท่านผู้
 เจริญ ข้าพเจ้ายินดีเปณต้นเหลือ ฌิว่าท่านมุ่งมาทปราณาสัง
 ให้จิตต์เบิกบาน เช่นยานอันเทียมด้วยหัตถ์ รถอันเทียมด้วยอัคร
 ตัวน้อยอันประทับประคองด้วยอาภรณ์เปณที่ชวนชม หรือรณนัย
 สถานเปณที่อยู่อย่างสำราญใด ๆ ขอท่านเลือกตามใจประสงค์
 ข้าพเจ้าจะจิตต์ให้ หรือปราณาสแฉ่นแฉ่นใด ๆ ก็อังกราช

มคธราชฐ์ อัสสกราชฐ์ อวันติราชฐ์ ข้าพเจ้ายินดีที่จะยกให้
ทั้งดิน ฝักรากปรารถนาอย่างใด จงรับอย่างนั้นเถิด ฯ พระคาบด
กึ่งหนึ่ง ท่านปรารถนาอย่างใด จงรับอย่างนั้นเถิด ฯ พระคาบด
เมื่อจะแจ้งความประสงค์ของตน จึ่งประพันธ์คาถา

น เม อตุโลปี รชฺเชน	นคเรน ธเนน वा
อตุโลปี ชนปเทन	อตุโล มหุํ น วิชฺชติ ฯ
โกโตว รญฺเญ วิชิตे	อรญฺเญ อตุลิติ อสฺสโม
ปีตา มยหิ ชเนตฺติ จ	อุโก สมมฺมตฺติ อสฺสเม ฯ
เตสาหิ ปุพฺพจาจริเยสุ	ปุณฺณํ น ลกฺขมิ กาคเว
ภวนฺติ อชฺฌาวริ กตฺวา	โสณํ ยาเจมุ สํวริ ฯ

ตอบมีความว่า คุณกรมหาราช อาตมะไม่ประสงค์ราชสมบัติ
บ้านเมือง ทรัพย์สินสมบัติ หรือชนบท อย่างใดอย่างหนึ่งเลย ฝักราก
บพิตรทรงพระกรุณา ขอได้ทรงทำตามคำอาตมะสักอย่างหนึ่ง คือใน
อาณาเขตต์ของพระองค์นี้ มีอาศรมอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง มารดาบิดา
ของอาตมะทั้ง ๒ แดงแลกราคาของอาตมะอยู่ในอาศรมนั้น อาตมะ
ไม่ได้โอกาสทำวัตรปฏิบัติมารดาบิดา ผู้เป็นบุรพจารย์ทั้ง ๒ นั้น
เหตุด้วยพระโสณะคาบดผู้พี่อาตมะ ได้ประณามขับไล่อาตมะเสีย
มิให้อยู่ในที่นั้นด้วยความผิดอันหนึ่ง เหตุนี้อาตมะจะขอเชิญพระองค์
ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐเป็นประธาน เล็ดจช่วยไปขอขมาโทษ
พี่ชาย เพื่อได้ตั้งวรตอไป ฯ ถ้าคับนั้นพระเจ้ามนโธราชน ครัวด

กะพระดาบส์โดยวจนคาถาว่า

กโรมิ เต ตัม วณํ ยัม ภณสิ พุราหมณ

เอตณฺจ โข ใน อกฺขาหิ กัวนฺโต โหนติ ยากกา ฯ

ข้าแต่ท่านผู้ประเสริฐ ข้าพเจ้าจะขอทำตามคำพระผู้เป็นเจ้า
ทุกประการ แต่ขอบอกให้ทราบว่า คนที่จะไปช่วยขอขมาโทษนั้น
จะต้องการลักเท่าไร ฯ พระดาบส์ขอถวายพระพรว่า

ปโรสตี ขานปทา มหาสาธา จ พุราหมณา

อิเม จ ขตฺติยา สพเพ อภิชาติตา ยสสฺสโน

ภวณฺจ ราชา มโนโซ อลัม เหสสนติ ยากกา ฯ

คฤหบดีมหาศาลทั้งหลาย ๓๐๐ เศษ พุราหมณมหาศาลทั้งหลาย
ก็เช่นนั้น กับกรุงกษัตริย์อภิชาติ ทรงราชอิสริยยศ ๑๐๑ พระนคร
ที่เสด็จมาประชุมอยู่ในที่นั้นทั้งสิ้น มีบรมบิดรเป็นประธาน เพียง
นักพอแล้วที่จะไปช่วยขอขมาโทษ ฯ พระเจ้ามโนราชจึงมีพระ
โองการตรัสสั่งว่า

หตฺถิ อสฺสเส จ โยเชนตฺถ รตฺถิ สมนฺนยฺห สารี

อาพนฺชนานิ คณฺหถ ปาเทสฺสสารยทฺธเช

อสฺสสมนฺตํ คมิสฺสวามิ ยตฺถ สมนฺนติ โกสิโย ฯ

นายควานช้าง นายควานม้า แด่สารีทั้งหลาย จงตรวจ
เตรียมกระบวณช้างกระบวณม้า แด่กระบวณรถให้พร้อมสรรพด้วย
เครื่องผูกเครื่องประดับเครื่องขั้ทุกประการ เราจะยাত্রาไปยัง

อาศรมที่พระดาบสผู้โกสียโคตรอยู่นั้น ๑

ตมตถิ ปกาเสนโต สตถา อาห ๑ สมเด็จพระบรมศาสดา
เมื่อจะทรงประกาศอรรถอนันท์ให้ปรากฏ ในการเมื่อครั้นรู้เป็นองค์
พระธรรมเพ็ญพุทธเจ้าแล้ว จึงตรัสว่า

ตโต จ ราชา ปายาสี เสนาย จตุรงคินี

อคมาสี อสฺสมํ รมมํ ยตฺถ สมฺมติ โกสิโย ๑

คุณภิกษุทั้งหลาย พระเจ้ามโนรราช ทรงพากษัตริย์ ๓๐๓
พระนคร แวดล้อมด้วยกระบวนจตุรงคินีเสนา ให้ตามเสด็จ
บัณฑิตนำหน้าเสด็จไปยังอาศรม ที่ดาบสผู้โกสียโคตรอยู่ในกา
สนั้น ๑ ก็พระดาบสนำหมู่พลเสนาไปครั้งนั้นประมาณได้ ๒๔ อักโข
ภินี กระทำวิถ้ทางอันกว้างได้ ๘ อุตฺถ ๒ ให้ราบเรียบด้วยฤทธา
านุภาพ ส่วนคนคัดแผ่นหนังสือโดยบัดนี้ก็เหาะตอยไปในอากาศ

๑ เปนอักโขภินี บ้าง ๑ เปนชื่อของกองทัพมีประมาณว่า ไม่น้อย ๖๐ มัด ๆ ละ
๖๐ ลำ กองไว้ พลเดินไปเหยียบแหลกเปนธุลีหมด เท่านั้น ชื่ออักโขภินี ๑ เปนชื่อ
ของจำนวนเท่ากับ ๑๐,๐๐๐,๐๐๐ (คือ ตั้งโกฏิ เอาโกฏิคูณ เปนปโกฏิ ตั้ง ปโกฏิ ปโกฏิ
นะหุต นินนะหุต เอา โกฏิคูณทอยเป็นชั้นขึ้นไป แล้วตั้ง นินนะหุต เอาโกฏิคูณอีก จึง
เปนอักโขภินี ๑ ๖ ชั้น) เขียนเปนเลขได้ ๔๒ สุธ ๑ ๒๔ อักโขภินี ก็ ๒๔ เท่านั้น
(อภิตน.) ๑ ในที่นี้ เปนชื่อของกองทัพหรือจำนวนก็คงอย่างหนึ่ง ๑

๒ อุตฺถหนึ่ง ๒๐ ยัฏฐิ ๆ หนึ่ง ๘ สอถ ๑ ๒๐ ยัฏฐิ เปน ๑๔๐ สอถคือ ๑ เส้น ๑๕ วา ๑
๘ อุตฺถ เปน ๑๕ เส้น (อภิตน.) ๑

มีพระเจ้านมโนธราชเสด็จประทับณะทอศชนันตงกตด้วยคชาภรณ์
พร้อมทั้งพลเสนาภิกษุห้อมล้อมไปณะเบ้องภูมิภาค พดางตั้งต้นหนา
ธรรมกลาไปกะท้าวเธอ แลได้บ้องกันฉรรพอนครายแม่มเยนร้อน
เปนอาทิ มิให้มาในระหว่างมรรคา ฯ

เมื่อวันพระดาบสดูถึงอาศรม บังเอิญพระโพธิสัตว์อาวธนา
ว่า น้องชายเราไปเสียนานแล้ว ถึง ๗ ปี ๗ เดือนเศษ บัดนี้
อยู่ที่ไหนหนอ เสด็จแลดูด้วยทิพยจักขุญาณก็ทราบว่าน้องชายเรา
บัดนี้กำลังพากษัตริย์ ๑๐๑ พระนคร พร้อมด้วยบริวารเสนาถึง ๒๔
อีกโหล่น มาเพื่อจะขอขมาโทษเรา แล้วพระองค์ตรัสต่อไปว่า
กษัตริย์เหล่านั้นพร้อมทั้งบริษัทได้เห็นปาฏิหารย์ของน้องชายเราเป็นอัน
มากจนเลื่อมใส แต่ยังมีได้ทราบอานุภาพของเรา เมื่อกระนั้น จะมา
เจรจามั้ขุดอกเรา ว่าดาบสันเป็นขจิตเกาะเกาะไม่รู้จักประมาณคน
เดียวเลย จะมาประยุทธ์กับพระผู้เป็นเจ้าของเราทางหตาย โทษที่
มาเจรจาเช่นนั้น น่าที่จะทำให้ไปเกิดในอวิจิมหานรกเปนแท้ อย่า
กระนั้นเลยเราควรแสดงอิทธิปาฏิหารย์ให้ปรากฏแก่กษัตริย์ แล
บริษัทเหล่านั้นเสียบ้าง ฯ พระองค์จึงเหาะขึ้นยังเวหา ตั้งคานไม้
ซึ่งดำหรับหามน้ำไว้เหนืออัมภพพแต่มิได้ถูกคอง ถอยห่างขึ้นไป
จากอัมภพประมาณ ๔ องคุลี ทำที่ว่าจะไปตักน้ำสระอโนดาตเหาะ
ผาดเฉียดพระเจ้านมโนธราชไป ฯ พระดาบสันนั้พระบัณทิตเห็น
พระโพธิสัตว์เหาะมาดังนั้น ไม่อาจดำแดงคนให้ปรากฏ จึงอัน

ตรวจจากที่นั่นเห็นเข้าหิมวันตประเทศไป ฯ พระเจ้ามโนชราช
ทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์เหาะมาด้วยฤทธิ์เพคะอันน่าเลื่อมใส จึง
ตรัสถามว่า

กสฺส กาทมฺพโย กาโห เวหาสํ จตฺรํकुลํ

อัสสํ อัสสํสุสํ เอตี อุตฺตกาหารสฺส กจฺจโต ฯ

ท่านที่หาบน้ำมาด้วยคนไม้รักคำ แต่คนมิได้ถูกต้ององค์พระ
เทศ์เดยนั้นคือท่านผู้ใด มีนามเป็นไฉน ฯ พระโพธิสัตว์ภาสิตคาถา

อหํ โสโณ มหาราช ตาปโส สหิตพฺพโต

ภราตา มาตาปิตโร รตฺตินฺทิวมตฺตนิทฺโต ฯ

วนผลณฺจ มุลณฺจ อหริตฺวา ทิสฺสปีติ

โปเสมิ มาตาปิตโร ปุเพกตมนุสฺสรั ฯ

ตอบความว่า ลูกรับพิตรพระราชดำภาร อาตมะเป็นดาบผู้
บริบูรณ์ด้วยศีลอาจารย์นามว่าโสณะ มิได้เกยจกร้านประฏิบัติมารดา
บิดาอยู่ทุกทีพาราตรี ลูกรับพิตรผู้เป็นเจ้าแห่งทิศ อาตมะมาคิด
คำนึงถึงอุปการที่ท่านมารดาบิดาได้ทำไว้ก่อนแล้ว จึงอุคธำห็นำ
ผลไม้บ้างรากไม้บ้างมาจากป่าเถิงท่านอยู่บัดนี้ ฯ พระเจ้ามโน
ชราชทรงสดับแล้ว มีพระประสงค์จะใคร่ทอดพระเนตรอาศรมของ
พระโพธิสัตว์ จึงตรัสว่า

อิจฺฉาม อสฺสสมิ คนฺตุ ขตฺถ สมนฺนติ โกสฺสโย

มกฺกนฺโน โสณ อกฺขาหิ เยน กจฺฉาม อสฺสสมิ ฯ

ข้าพเจ้าทั้งหลายใคร่จะไปยังอาศรมที่ พระดาบสผู้โกสิยโคตร
ซึ่งเป็นบิดาของพระผู้เป็นเจ้าสถิตอยู่นั้น ไปรุดบอกมรรคาให้
ข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย ฯ ถ้าคตินั้น พระโพธิสัตว์จึงนฤมิตรให้
มรรคาลำหรับไปยังอาศรม แล้วทูลขึ้นโดยกาลว่า

อัย เอกปที ราช เชนันติ เมฆสนนิภ

โกวิลาเรหิ สณฺณนํ เอตุถ สมฺมติ โกสิโย ฯ

คุณบรมบพิตร ทางนี้ไปอาศรม ก็ที่ ๆ อาศรมแห่งบิดา
ของอาตมาคงอยู่นั้น สะพรั่งพร้อมไปด้วยต้นไม้ของหลวงเป็นอันมาก
มีดีเขียวช่อมั่งคั่งว่าเมฆ เจริญบรมบพิตรได้ดังไปเกิด ฯ

ตมตฺถิ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห ฯ สมนฺเตจพระธรรม
งามศรีบรมโลกนาถ เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นให้ปรากฏ
จึงตรัสว่า

อิทํ วตฺวาน ปฏฺกามิ ตรมาโน มหาอิสิ

เวหาเส อนฺตลิกฺขสมิ อนฺตาสิตฺวาน ขตฺติเย ฯ

อสฺสํ ปริมฺชชิตฺวา ปณฺณเปตฺวาน อาสนํ

ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา ปิตโร ปฏฺฐิโพธิ ฯ

อิมเ อายนฺติ ราชานอ อภิชาตา ยสฺสสฺสโน

อสฺสมา นิภฺขมิตฺวาน นิสิตฺทาหิ มหาอิเส ฯ

ตสฺสํ ตํ วณฺํ สุตฺวา ตรมาโน มหาอิสิ

อสฺสมา นิภฺขมิตฺวาน ทวารมฺหิ อุปาวีสี ฯ

ภิกษุเว ดูกรภิกษุสงฆ์ทรงศีลสังวรทั้งหลาย เราเถาคคซึ่ง
กำหนดว่าเป็นโฉนดบันทึกคนครั้งนี้ ครั้นได้อินดำสมัครนักษัตริย์
ทั้งหลายณกลางหาว และกล่าวขับออกมรรคาแล้ว ก็รีบไปตักน้ำ
ยังสระอินคาคแล้วกลับมา กำนักราชาทรงสังวรเสด็จดำเนินอยู่
ยังมีทันถึงอาศรม จึงเตรียมตั้งหม้อน้ำดื่มไว้พร้อมเสร็จสำหรับชน
ที่มาจะได้ดื่ม แลตบหน้าด้วยพรรณดอกไม้ในป่า แล้วจับกราด
มากกว่าอาศรมให้ล้นอาศรม ปลูกอาศนะไว้ข้างประตูบรรณศาลา
สำหรับบิคาแล้ว กลับเข้าไปแจ้งแก่ตาบตีผู้บิคาว่า กษัตริย์ผู้
อภิชาติทรงพระราชอิสสรียยศเป็นอันมากเสด็จมาหา เจริญบิคาออก
รับเสด็จ บิคาของเราเถาคคได้จัดตั้งแล้ว ชุ่มฉ่ำน้นออกจากอาศรม
มานั่งณะอาศนะสูง มารดานั่งอยู่ณะอาศนะต่ำ เราเถาคคคือโฉน
ดบันทึก ได้นั่งอยู่ณะอาศนะข้างหลัง ฯ

ฝ่ายพระคาบตีนักบวชบันทึก เมื่อพระโพธิสัตว์กลับไปอาศรม
แล้ว จึงมาเฝ้าพระเจ้ามโนรราช แลตั้งให้ตั้งพักพลอยู่ณะที่ใกล้
อาศรม ฯ ครั้งนั้นพระเจ้ามโนรราชเสด็จออกสดรงสดนามแล้ว ทรง
ประดับประดาด้วยสรรพาวุธการสำหรับกษัตริย์เสร็จ กษัตริย์ ๑๐๑
พระนครห้อมล้อมเป็นราชบริวาร ดูตระหง่านงามด้วยพระอิสสรียยศ
เป็นอย่างใหญ่ ทรงพาพระนักบวชบันทึกเสด็จไปยังอาศรม เพื่อ
ขอขมาโทษเรอกระพระโพธิสัตว์ ฯ พระคาบตีบาพระโพธิสัตว์

เห็นภษัตริย์ทั้งหลาย เด็ดจมาดงนั้น จึงถามพระโพธิสัตว์ ๆ บอก
ประพฤติเหตุนี้ ๑

ตมตถิ ปกาเสนโต สดธา อาห ๑ ตมเด็จพระดำกยมุณี
ศรีธรรมเพชญ์ เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

ตณจ ทิสวาน อายนติ ชลนทริว เตชสา

ขตุตสงฆมปริพยุพหิ โกสิโย เอตทพฺรวิ ๑

กสฺส เภรี มุตฺตกา จ สงฺขา ปณฺวเทนทิมิ

ปรโต ปฏฺธิปนฺนานิ หาสยนฺตา รเถสภิ ๑

กสฺส กณฺจนปฏฺฐเณ ปุณฺนา วิชฺชวณฺณินา

ยฺวา กลาปสฺสนนฺทุโร โก เอติ สิริยา ชลํ ๑

อุกฺกามุขปหฺมจิว ขทฺธิรงฺการสฺสนนฺภิ

มฺขณฺจ รุจิราภาติ โก เอติ สิริยา ชลํ ๑

กสฺส ปคฺคหิตํ นตฺถิ สสฺตากํ มโนรมิ

อาทิจจริสวารณํ โก เอติ สิริยา ชลํ ๑

กสฺส องฺคํ ปรีคฺคยห วาถวีนฺนิมฺตตมํ

จรณฺติ วรปณฺณสฺส หตฺถิกฺขณฺเรน อาบโต ๑

กสฺส เสตานิ นตฺตานิ อาชานียา จ วมฺมิกา

สมนฺตา ปรีกฺิรณฺติ โก เอติ สิริยา ชลํ ๑

กสฺส เอกสํ ขตุยา อนฺยณฺตา ยสฺสสฺสิน

สมนฺตา อนฺุปรียณฺติ โก เอติ สิริยา ชลํ ๑

หตุถิสสรตปตติ เสนา ย จตุรงคินี
 สมณฑา อนุปริยตติ โก เอติ สิริยา ชล ๑
 กสเสสา มหตี เสนา ปญจิติ อนุตตติ
 อกโขภินี อนุปริยตตา สากรสเสว อุมิโย ๑

ตามผู้โกธยโคตร ซึ่งเป็นบิดาของเรากษัตริย์กษัตริย์นั้น ครั้น
 ได้เห็นพระเจ้ามโนราชนา ซึ่งแห่ห้อมไปด้วยหมู่เสนาอันดรรพด้วย
 อาวุธดุจว่าเสด็จมาเวลานั้น จึงกล่าวชมว่าพรรณว่า กษัตริย์
 พระองค์ใดหนอ อันพอกพนกงานประโคนนครี ตักทองโทน
 เป่าสังข์ขับไม้ฉันทะระจเพาะมโหระทึก แห่นำเสด็จมาณะข้างหน้า
 ส่วนพระองค์ทรงพระมงกุฎทองอันรุ่งโรจน์ดังสายฟ้า มีพระกาดัง
 ทรงผูกสอดพระแสงศรศรุตกุม มีพระพักตร์ผิวผุดผ่องดังทองคำ
 อันฉายแว้งฉะประกายเข้ากับแสงถ่าน มีพนักงานทางพระกต
 กั้นแสงพระอาทิตย์ พวกหนึ่งถือพัดฉาดฉนั้นเครื่องสูงเคียงพระองค์
 ซึ่งเสด็จประทับณะคอกข มีพวกพลสวมเกราะถือเคียวฉฉนั้น ขึ้น
 ม้าอาชาไนยเรียงรายอยู่รอบพระองค์ แต่นั้นกรุงกษัตริย์ ๑๐๑
 พระนครซึ่งทรงพระราชอิสริยยศ ก็เป็นอนุยัตตามเสด็จมา กระ
 บวนหลังคือหมู่เสนาจตุรงคินี มีทั้งพลช้างพลม้าพลรถพลเดินเท้า
 เปนเอนกนับมิถ้วน ถ้วนห้อมล้อมตามเสด็จมาอย่างครึกครื้น ดู
 ประหนึ่งว่าคดินในมหาสมุทรก็ปานกัน ฉะนั้น ๑

พระโพธิสัตว์คอบบิตาว่า

ราชาภิราชา มโนโช อินโทว ชยตี ปติ
 นนทสขชฌาวรี เอติ อสสมิ พรหมจารินี ฯ
 ตสเสสา มหตี เสนา ปญฺจิโต อนุวตฺตติ
 อกฺโขภินี อปริยนตา สาครสฺเสว อุมิโย ฯ

กรุงกษัตริย์ที่เสด็จมานั้น ทรงพระนามว่าพระเจ้ามโนชะ
 เปนราชาธิราชพานว่าท้าวศักรินทร์เปนใหญ่กว่าเทพเจ้าเหล่าดาวดั่ง
 ทั้งสิ้น บัดนี้ไต่ยอมพระองค์เป็นบริษัของนันทะ แด่ได้พาเรอ
 มาเพื่อช่วยขอขมาโทษกะฉนั ฯ

ตมตถิ ปกาเสนโต สตฺถา อาห ฯ สมเด็จพระอนันต
 มหามุนี เมื่อทรงประกาศเเื่อความนั้น จึงตรัสว่า

อนฺลิตฺตา จนฺตเนน กาสิกุตฺตมธาริโน
 สพฺเพ ปญฺชลิกา หุตฺวา อีสํ อชฺฌปาคมฺ ฯ

กษัตริย์ทั้งหลายเหล่านั้น ทรงอุปได้พระองค์ด้วยจันทน์หอม
 ทรงผ้ากาฬพัศตร์อย่างสี ต่างพระองค์ทรงประคองพระอัญชลชน
 หนักการเสด็จเข้าไปยังอาศรมของพระฤษีทั้งหลายณระกาศบัดนี้ ฯ

ลำดับนั้นพระเจ้ามโนราชทรงหนักการบิดาพระโพธิสัตว์แล้ว
 ประทับณที่ข้างหนึ่ง ตรัสประภาษปราดัยไค่ถาม ด้วยพระคาถา

กจฺจิ นุ โภโต กุสลํ กจฺจิ โภโต อนามยิ
 กจฺจิ อุลฺเลเน ยาเปถ กจฺจิ มุลผลา พหุ ฯ
 กจฺจิ ทํสา จ มกฺสา อปฺปเมว สิริสฺปา

วเน พาพมิกาณิณเณ กจจิ หีสา น วิชชติ ฯ

มีคำว่า กจจิ นุ โภโต กุสลํ กจจิ โภโต อนามยํ เปนต้น

ความว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ผู้เป็นเจ้านิราจปราศจาก
ทุกข์ภัยอยู่ดอกหรือ รากไม้ผลไม้หาได้สดวกพอเลี้ยงชีพดอกหรือ
อนึ่งสัตว์เดรัจฉานย่อมคิดว่าเหลือบ ขุนแด-พาพมฤค*—ไม่สู้จะเบียด
เบียดดอกหรือ ฯ บิดาพระโพธิสัตว์ตอบแต่ทำปฏิสันถารว่า

กุสลญฺเจว โน ราช อโถ ราช อนามยํ

อโถ อุฏฺเฐน ยาเปม อโถ มุลผลา พหู ฯ

อโถ ทํสา จ มกสา อุปฺปเมว สิริสฺปา

วเน พาพมิกาณิณเณ หีสา มยํหํ นวิชชติ ฯ

พหุณี จสฺส ปุคฺคานิ อสฺสเม วสโต อธิ

นาภิขานามิ อุปฺปนฺนํ อาพาธํ อมโนรมํ ฯ

สฺวาคตนฺเต มหาราช อโถ เต อทฺธราคํ

อิสฺสโรสี อนุปฺปตฺโต ยํ อธิตฺถิ ปเวทียํ ฯ

ติณฺฑทฺถกานิ ปิยาลานิ มธฺเก กาสมาริโย

ผลานิ ขุทฺทกปฺปานิ ญฺญช ราช วรํ วรํ ฯ

อิทํปํ ปานียํ สํตํ อากตํ คิริคพฺภรา

ตโต ปิว มหาราช สเจ ตวํ อภิกงฺขสิ ฯ

* เนื้อหา คือ ราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี เสือดำ เหล่านี้
รวมเรียกว่า พาพมฤค ฯ (วาพมิกาณิ สห-พยักข-ทีป-อัจฉ-ตริจฉา ฯ ตติยสามนต์) ฯ

บรมบพิตร ข้าคมะเปนสุขขังบายอยู่คอก รากไม้ผุไม้หักหาได้
ไม่ผุคเคืองพอเลี้ยงชีพ แลความเบียดเบียนแห่งสัตว์ดังบรมบพิตร
ครีดีก็ไม่มีคอก ตั้งแต่ข้าคมะออกมาอยู่ที่นั่นก็หายไปแล้ว ไม่รู้สึก
ว่าป่วยไข้เลย บรมบพิตร การที่พระองค์ได้ตั้งมานั้น จัดได้ชื่อว่า
ตั้งตั้งมาด้วยดีเปนศรีสวัสดิ์คิมงคล แลบรมบพิตรตั้งตั้งมาเพื่อพระ
ประสงค์สิ่งใด ขอได้ครัดบอกให้ทราบ อนึ่งผุไม้ต่าง ๆ อย่าง
มีรสหวานอร่อย ก็มีเป็นอันมาก ฉะนั้น ขอเชิญบรมบพิตรเลือก
เสวยตามพระหฤทัยประสงค์ หรือมีพระจำนงจะใคร่เสวยน้ำดื่ม
อันเย็นสนิท ซึ่งคักมาแต่สระอินคาคา ก็เชิญบรมบพิตรเสวย
เถิด ฯ พระเจ้ามโนรราชตรัสว่า

ปฏิกูลหิติ ยิ ทินนํ สพฺพสฺส อคฺขิยํ กตํ
นนฺทสฺสปิ นิสฺสามถ วณฺณํ ยิ ปวกฺขติ ฯ
อชฺฌาวรมหา นนฺทสฺส โภโต สนฺติกมากตา
สุณฺณาตุ เม ภวํ วณฺณํ นนฺทสฺส ปรีสาบ จ ฯ

ข้าพเจ้าทั้งหลาย ยินดี ขอรับความ รับรอง แลสิ่ง ซึ่งผู้เปนเจ้า
อนุญาตให้แล้ว ด้วยประการเท่านั้น ขอว่าผู้เปนเจ้าได้ค่อนรับ
เชื่อเชิญอย่างดีแก่พวกข้าพเจ้าที่มานั่งสนทน บัดนี้ขอผู้เปนเจ้าได้
เงี่ยโสตสดับคำ ซึ่งพระนันทมุนิจะกล่าวต่อไป ข้าพเจ้า
ทั้งหลายที่มานั่ง ก็เพื่อจะช่วยเหลือมาโทษของเธอและผู้เปนเจ้า ขอผู้
เปนเจ้าได้ณบัดนี้ผู้ของเธอ ได้ฟังคำของข้าพเจ้า ของเธอ

เองแต่บริษัทด้วย ฯ เมื่ออุปบาทบรมกษัตริย์ศรีรัตนวงศ์
ดาบด้นันท์ บัณฑิต อุษ ฐา การ จาก อาตนะไหว้ มารดาบิดาแด่ พระ
โพธิสัตว์ แล้วกล่าวขึ้นในที่ประชุมกันว่า

ปโรสดี ชานปทา	มหาศาลา จ พุราหุมน
อิมะ จ ขตติยา สพเพ	อภิชาตา ยสสฺสโน
ภาวญจ ราชา มโนโซ	อนุมณฺณนฺตฺ เม วโจ ฯ
เย วสนฺติ สมิตาโร	ยถา นี อธิ อสฺสเม
อรณฺเณ ภูตภพฺยานิ	สฺสณฺนํ วณฺนิ มม ฯ
นโม กตฺวาน ภูตานํ	อิสฺสิ วฏฺขามิ สพฺพตํ
โส ตฺยาหํ ทกฺขิณา พาหุ	ตว โกสิย สมฺมโต ฯ
ปีตรํ เม ชเนตฺติ จ	ภตฺตฺกามสฺส เม สโต
วีรํ ปุณฺณมิตํ ชานํ	มามํ โกสิย วารย ฯ
สพฺภิเหตํ อุปฺปณฺณตํ	มเมตํ อุปฺนิสฺสช
อฺญฺชานปาริจริยา	ทึมฺรตฺตํ ตยา กตํ
มาตาปีตฺสฺส ปุณฺณานิ	มม โลกทโท ภว ฯ
ตเถว สนฺติ มนุชา	ธมฺเม ธมฺมปทํ วิทู
มคฺโค สกฺกสฺส โลกสฺส	ยถา ชานาสี ตฺวํ อิสฺเส ฯ
อฺญฺชานปาริจริยา	มาตาปีตฺสฺสชาหํ
ตํ มํ ปุณฺณภาวเรติ	อริยมคฺคาวโร นโร ฯ

๑๐๐ เกษ พราหมณ์มหาศาลทั้ง
 ๑๐๐ เกษ กษัตริย์ผู้รักษาทรงพระราชอิสริยยศทั้งหลาย
 บรรดาที่เสด็จมานั่งสนทน แลพระเจ้ามโนรราชบรมบพิตรผู้ประเสริฐ
 ด้วย ขอได้เข้าใจแลเข้าพระทัยถ้อยคำซึ่งข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไปน
 หากจะมีท่านที่มาสมัครมาในขณะเวลานี้ อีก คือยักษทั้งหลายก็
 เทพเจ้าผู้ใหญ่แลเทวดาทั้งหลาย ซึ่งสถิตอยู่ณะอริยญประเทศ
 นี้ก็ ขอได้สดับคำของข้าพเจ้า ๆ ขอนอบน้อมแก่เทพเจ้าทั้งหลาย
 แล้ว จะขอกล่าวกับพี่ โสณบัณฑิตผู้มั่งคั่งอาจารย์เป็นอันงาม
 ณะบัณฑิต ข้าแต่พี่ โสณโคตรผู้มั่งคั่ง น้องนี้ ควรจัดว่าเป็น
 ทักษิณพาวหาของพี่ โดยอรรถว่าเป็นพี่น้องกันแท้ บัดนี้น้อง
 ใครจะมาปฏิบัติมารดาบิดาบ้างซึ่งจัดเป็นกุศลกิจ ขอพี่อย่าได้
 ห้ามน้องเลย จึ่งอยู่จนการปฏิบัติมารดาบิดา บัณฑิตหาก
 สรรเสริญนัก เหตุนี้ ขอได้อธิษฐานแก่น้องด้วย พี่ได้ปฏิบัติ
 ท่านทั้งสองมานานแล้ว ด้วยการตักขณทำกิจวัตร แลบ้นวด
 ทำเป็นอาทิ บัดนี้สิ่งซึ่งต้องการจะทำบ้าง เพราะเหตุเป็นบุญ
 อันสามารถทำทุกตถุ์บำเพ็ญให้เกิดในโลกสวรรค์ได้ ดังนั้นใช้
 เมื่อพี่ยอมให้พี่น้องปฏิบัติมารดาบิดา ก็ขอจะให้โลกสวรรค์แก่
 น้องแท้ ๆ ข้าแต่พี่ มนุษย์ผู้มีปรีชาทั้งหลาย มาทราบคุณ
 ธรรมคือความดีทั้งหลาย แลเชษฐาปายนธรรมนั้นด้วย ว่าเป็น
 มรรคาแห่งโลกสวรรค์เหมือนกับที่พราหมณ์อยู่ณะนี้ ก็การบำรุงบำ

เรือน^๕ อาจทำให้เกิดสุขแก่มารดาบิดาได้จริง ดังนั้นจึงจัดเป็นบุญ
เมื่อห้ามเสีย ก็ชื่อว่าห้ามบุญ ถ้าเช่นนั้น ก็เท่ากับที่เป็นคนห้าม
มรรคาอันประเสริฐของน้องเสีย ฯ เมื่อพระดาบสนันทบัณฑิตกต่าง
ดังนั้นแล้ว พระโพธิสัตว์จึงประกาศว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ท่าน
ทั้งหลายได้ดับคำของน้องอาตมมาก่อนแล้ว บัดนี้ขอให้ดับคำของ
อาตมาบ้าง เมื่อประกาศเนื้อความนั้น^๕ จึงภาษิตเป็นคาถาว่า

สุณนุ	โกนโต	วจนี	ภาตวชฌาวรา ^๖	มม
กุลวิสั	มหาราชา ^๗		โปราณ	ปรีหาปย
อธมมจารี	โย	เชฏโฐ ^๘	นริย	โส ออุปชชติ ฯ
เบ	จ	ธมมสุส	กุลลา	โปราณสุส
จาริตเตน	จ	สมปยุนา	น	เต กจฺจนฺติ
มาตาปิตา	จ	ภาตา	จ	ภกีนี
สพฺเพ	เชฏฺฐสุส	เต	ภารา	เอว
อาทิตฺวา	ครุ	ภาริ	นาวิโก	วีย
ธมฺมณ	นปฺปม	ชชามิ	เชฏโฐ	จสฺมิ
				รเถสภ ฯ

ดูกรมหาราชผู้เป็นบริษัของนันทะทั้งหลาย บุคคลใดเป็นพี่
ใหญ่ มาประพฤตินิตทั้งเขวรูปายนธรรม คือการดัมมา
การจะเพนคั่นค่อเขวรูปะบุคคล ทำให้ธรรมเนียมโบราณซึ่งเนื่อง

อ. เปน ๑ - ๒ - ๓ - ๔ - ๕ - ๖ - ๗ - ๘ - ๙ - ๑๐ - ๑๑ - ๑๒ - ๑๓ - ๑๔ - ๑๕ - ๑๖ - ๑๗ - ๑๘ - ๑๙ - ๒๐ - ๒๑ - ๒๒ - ๒๓ - ๒๔ - ๒๕ - ๒๖ - ๒๗ - ๒๘ - ๒๙ - ๓๐ - ๓๑ - ๓๒ - ๓๓ - ๓๔ - ๓๕ - ๓๖ - ๓๗ - ๓๘ - ๓๙ - ๔๐ - ๔๑ - ๔๒ - ๔๓ - ๔๔ - ๔๕ - ๔๖ - ๔๗ - ๔๘ - ๔๙ - ๕๐ - ๕๑ - ๕๒ - ๕๓ - ๕๔ - ๕๕ - ๕๖ - ๕๗ - ๕๘ - ๕๙ - ๖๐ - ๖๑ - ๖๒ - ๖๓ - ๖๔ - ๖๕ - ๖๖ - ๖๗ - ๖๘ - ๖๙ - ๗๐ - ๗๑ - ๗๒ - ๗๓ - ๗๔ - ๗๕ - ๗๖ - ๗๗ - ๗๘ - ๗๙ - ๘๐ - ๘๑ - ๘๒ - ๘๓ - ๘๔ - ๘๕ - ๘๖ - ๘๗ - ๘๘ - ๘๙ - ๙๐ - ๙๑ - ๙๒ - ๙๓ - ๙๔ - ๙๕ - ๙๖ - ๙๗ - ๙๘ - ๙๙ - ๑๐๐

มาแต่วงศ์สกุลเลื้อยมเลื้อยไป บุคคลนั้นย่อมเข้าถึงฐานะอันไม่มีความ
เจริญเลย ฯ คุณกรที่ดัมบคัมภรณกษัตริย์ ก็ชนทั้งหลายเหล่าใด
เป็นผู้ฉลาดในโบราณธรรม คือเชฐฐาปายณะ แดบริบูรณ์
ด้วยศีลมารยาท ชนเหล่านั้นย่อมไม่ถึงคติอันชั่ว ฯ คุณกรพิศ
พระราชดำริการ ขอได้ทรงทราบว่ มารดาบิดาพี่ชายน้องชาย
พี่น้องน้องหญิงญาติแดพงศ์พันธุ์ทั้งชั้น ย่อมเป็นภาระของพี่ชาย
คนใหญ่ที่จะต้องปฏิบัติ ก็ในชั้น อาคมะเป็นพี่ใหญ่ จึงต้องรับ
ภาระอันหนัก เหมือนนายเรือต้องรับประกันในกิจอันเกี่ยวแก่เรือ
ของตนทั้งชั้นละชั้น เหตุนี้ อาคมะจึงละเลยธรรมเนียมอันนี้เสีย
ไม่ได้เลย ฯ

พระราชทานทั้งหลายนั้นแม่ทั้งชั้น ได้ทรงสดับคำของพระโพธิ-
สัตว์แล้ว ต่างพระองค์ทรงยินดี ครัดกันว่า เราทั้งหลาย พี่ทั้งรบ
วันนี้องว่ ได้ยินว่ากิจปฏิบัติมารดาบิดาทั้งหลายอันเหตือแห่ง
ยอมเป็นหน้าที่ของพี่ชายใหญ่ ต่างพระองค์ทรงทั้งพระดาบสนันท
บัณฑิตเสียเข้าไปฟังพระโพธิสัตว์ ครัดคาถา

อริคตมหา คเม ฌาณ	ชาลว ชาตเวทโต
เอวเมว โน ภว ฌมม	โกสิโย ปวิทสยิ ฯ
ยถา อุทฺธมาทิจโจ	วาสุเทโว ปภงกโร
ปาณินิ ปวิทเสติ	รูปิ กลฺยาณปาปก
เอวเมว โน ภว ฌมม	โกสิโย ปวิทสยิ ฯ

สมเด็จพระเจ้าโกสยโคตรมาแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ทำให้
 เกิดความรู้ว่าจิตต์เหมือนต้องแสงประทีปสว่างคานนั้น ๆ พระ
 อาทิตยซึ่งมีรัศมีจืดจาง เมื่ออุทัยแล้วทำให้ดีดเห็นรูปสีแดงชั้วได้
 ฉะนั้นใด พระผู้เป็นเจ้าโกสยโคตรมาแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย
 ทำให้รู้ทุกข์ที่ผิดขึ้นฉนั้น ๆ พระโพธิสัตว์ได้ทำพระราชาทรง
 ซึ่งเคยทรงเลื่อมใสในพระนันทบัณฑิตน้อยชาย โดยเหตุได้เห็น
 ปาฏิหารยเป็นอันมากตลอดกาลเพียงนี้ ให้กลับพระราชหฤทัยทรง
 เลื่อมใสในพระองค์ ให้ทรงยึดถือถ้อยคำของพระองค์ ให้ทุก ๆ
 พระองค์ต่างทอดพระเนตรจึงดพักตร์ของพระองค์ทั้งสิ้น ด้วย
 กำถัญญานปรีชาของพระองค์ ฉนั้น ๆ ที่นั้นพระคาบถนันทบัณฑิต
 คิดว่า พี่ชายของเราท่านมีปัญญาเป็นธรรมกลักอย่างเฉียบแหลม
 ได้แยกพระราชาทรงเห็นเกล้าให้ไปเป็นบักขัฝ่ายข้างท่านได้ คนอื่น
 ยกท่านเดียวก็ไม่เป็นที่พึงของเราได้แล้ว จำจะอ่อนวอนท่านผู้เดียว
 เกิด แล้วจึงกล่าวว่

เอว เม ยาจมานสสุ อญชลี นาวพุณณ

ตว ปราชโร เสสสิ วุญจิโต ปริจารโก ฯ

แม้ว่าพี่จะไม่รับอัญชลีซึ่งน้องประคองขึ้นเพื่อขอขมาโทษบัดนี้
 พี่ก็จงบำรุงมารดาบิดาทั้งหลายเกิด แต่ขอให้น้องได้ประพุดเกี่ยว
 เนื่องกะพี่ได้บำรุงพี่ โดยมีได้มีความเกียจคร้านเลย ฯ

ตามปรกติ พระโพธิสัตว์มิได้ออโทษหรือผูกเงรแก่พระนันท
บัณฑิตซึ่งเป็นน้องชาย แต่ชั้นเดิม พระนันทบัณฑิตได้กล่าวถ้อย
คำกระด้างกระเดื่องยิ่งนัก พระองค์จึงได้ทำดังนี้ ก็เพื่อจะนิค
คหะให้เธอละมานะเสีย ครั้นพระองค์ได้ฟังคำคร่งหรงนี้ ก็มี
จิตตายนต์เกิดเลื่อมใสในน้องชาย กล่าวว่านันทะ บัณฑิตพ่อคโทษแก่
น้องชระ น้องจะได้ปฏิบัติมารดาบิดาทิ้งหลายชระ เมื่อจะประกาศ
คุณของน้องชายจึงกล่าวว่า

อทุชา นนท ปชานาสี สทฺธมฺมํ สพฺพิเทสํ
อริโย อริยสมาจาโร พาทุํ ตวํ มม รุจฺจสี ๑
ภวนฺตํ วทามิ โภติญฺจ สฺสณฺณ วณฺํ มม
นายํ ภาวโร ภารมตฺโต อหํ มยํ กุทาจํ ๑
คํ มํ อปฺปญฺจํ สนฺตํ มาตาปิตุสฺสวาทํ
นนฺโท อชฺจวารี กตฺวา อปฺปญฺจนาบ ฆาจติ ๑
โย เจ อิจฺจติ กาเมน สนฺตนาํ พุรฺหมจาริณํ
นนทํ โว วรตฺต เอเกกํ มํ นนฺโท อปฺปญฺจํ ๑

นันทะ บัณฑิตน้องมารู้จักแต่ซึ่งธรรมของดีบุรุษ อันท่านแสดง
ไว้แล้ว น้องเป็นคนดี เป็นคนมีมารยาทอันงาม น้องย่อมเป็นที่
ชอบใจฉันท์ ก็จะไม่กล่าวจะมารดาบิดาบัณฑิว่า ขอพ่อแด่แม่
ได้ฟังคำของฉฉ อันการบำรุงพ่อแม่นั้นมาดริว่าเป็นภาระของฉฉ
ชั่วคราวหามิได้ ฉฉคนเดียวก็ปฏิบัติให้พ่อแม่เป็นสุขได้ แต่

นันทะมางอองอนวอนขอบำรุงบ้าง ก็นันทะมีประสงค์จะใคร่ปฏิบัติ
ให้เป็นการเกี่ยวเนื่อง แก่ท่านผู้ประพฤติพรหมจรรย์ทั้งต้อง เหตุ
นั้นขอพ่อหรือแม่ผู้หนึ่ง ได้เลือกนันทะไว้ปฏิบัติเกิด ฯ ครั้งนั้น
มารดาของพระโพธิสัตว์ถูกจากอาศนะแล้ว กล่าวว่ พ่โสณบัณฑิต
น้องของพ่อจากไปเสียนานแล้ว แด่แม่ฟังมาถึงเช่นนั้น แม่ก็ไม่
อาจขอร้องพ่ออย่างไรได้ เพราะว่าแม่กับพ่อได้อาศัยพ่ออยู่ บัดนี้
พ่ออนุญาตแล้ว แม่จะได้กอดรัดนันทะผู้ประพฤติพรหมจรรย์ด้วย
พาหาทั้งสองแฉลบศีรษะ เมื่อประกาศเนื้อความนั้น จึงกล่าว
เป็นคาถา

ตยา ตาต อนุญาติา โสณ ตนฺนิสฺสิตา มยิ

อุปฺมายิตฺถํ ลเก นนฺทํ มุทุชนิ พฺรหมจารินี ฯ

เมื่อรรดชากับทักกล่าวแล้ว ต่างแต่ประพันธ์ขึ้นเท่านั้น ฯ ลำดับ
นั้นพระโพธิสัตว์กล่าวว่า ข้าแต่แม่ ถ้าดังนี้ฉันขออนุญาต เชิญ
แม่ไปส่วมกอดแล้ว-จูบ-แฉลบพิศศีรษะนั้นเกิด จะได้คัม
โคกในหฤทัยเสีย ฯ มารดาพระโพธิสัตว์จึงเข้าไปกอดรัดจูบแ
ฉลบพิศศีรษะพระนันทบัณฑิตในท่ามกตางบริษัชนั้น ครั้นวายโคก
แล้ว เมื่อจะเจรจากับพระโพธิสัตว์ จึงกล่าวว่า

๑. ศัพท์ว่า มายิตฺถา เป็นอาการของจูบ ๒. ศัพท์ว่า จุมพิตฺถา เป็นอาการของ
ปาก ซึ่งได้ความกันมา จูบ ฯ (ในที่นี้มีทั้งสองอาการซึ่งน้อยแห่งที่สุดที่จะมีเช่นนั้น)

อสฺสทตฺตสฺสเสว ตฺรณํ ปลุลวิ มาลุตฺตริตํ
 จิรฺสํ นนฺทํ ทิสฺวาน หทฺยํ เม ปเวรติ ฯ
 ยทา สุตฺตาปิ สุปิเน นนฺทํ ปสฺสามิ อากตํ
 อุตฺตคา สุมฺนา โหมิ นนฺโท โน อากโต อยํ ฯ
 ยทา จ ปฏฺิพฺพชฺฌิตฺวา นนฺทํ ปสฺสามิ นาคตํ
 ภิชฺชโย อาวิสติ โสโก โทมนสฺสํ อนุปฺปกํ ฯ
 สาหํ อชฺช จิรฺสํปิ นนฺทํ ปสฺสามิ อากตํ
 ภตฺตํ จ มยฺหณฺ จปิโย นนฺโท โน ปาวิสี ฆริ ฯ
 ปิตุ จ นนฺโท สุปฺปิโย ยํ นนฺโท นปฺปวเส ฆริ
 ลภตฺตํ ตาต นนฺโท ตํ มํ นนฺโท อุปฺติฏฺฐตฺตํ ฯ

พ่อโสดนบัณฑิตหน่ออ่อนของอดีตฤๅษี เมื่อต้องพระ
 พายพิศลับบิ โภกโยกไหวอยู่ไปมาฉันใด หฤทัยของแม่เมื่อได้เห็น
 นันทะซึ่งจากไปเดียนานเช่นนั้น ก็วิบวับไหวอยู่ฉะนั้น คราใดแม่
 หลับแลฝันไปว่าได้เห็นนันทะมา ในขณะที่ฝันนั้นก็ใจเสียดจันท์เหลือ
 ว่านันทะลูกของแม่มาแล้ว แต่ครั้นตื่นขึ้นมาได้เห็นนันทะมาจริง
 แม่ก็ตั้งแต่จะเศร้าโศกเสียดใจหาน้อยไม่เลย ฯ พ่อโสดนบัณฑิต
 ก็วันนั้นแม่ได้เห็นนันทะซึ่งจากไปเดียนานมาจริง ๆ แล้ว นันทะเป็น
 ที่รักยิ่งนักของบิดาพ่อเหมือนกัน เหตุนี้ นันทะจะพึงไม่ต้องจาก
 ไปจากบรรณศาลานี้ไปอีกเลย แต่นันทะปรารถนาจะปรนนิบัติพ่อ
 หรือแม่ ก็ควรได้ตามความปรารถนา แต่ขอให้เป็นคนปรนนิบัติ

แม่เกิด ฯ พระโพธิสัตว์รับคำมารดาแล้ว ตั้งสอนน้องชายว่า
 นันทะ น้องได้รับส่วนนั้นจากพี่แล้ว ชื่นชอบว่ามารดาท่านเป็น
 ผู้ทรงคุณเป็นเอกนัก น้องอย่าประมาทปรนนิบัติท่านไปเกิด เมื่อ
 จะประกาศคุณของมารดา จึงภาษิตสองคาถา ว่า

อนุกรมปกา ปติฏฐา จ ปุพฺเพ รสทที จ โน
 มกุโค สกคฺสฺส โลกสฺส มาตา ตํ วร เต อีเส ฯ

ปุพฺเพ รสทที โคตฺตี มาตา ปุณฺณปสฺสทิตา

มกุโค สกคฺสฺส โลกสฺส มาตา ตํ วร เต อีเส ฯ

มารดาเป็นผู้อนุเคราะห์ เป็นที่พึ่งแต่เป็นผู้ให้กษีรรสในเบื้อง
 ค้นแก่เราทั้งหลาย เป็นมารดาแห่งโลกสวรรค์ แม้ฤษีผู้
 บัณฑิต มารดาเด็กน้องไว้ปรนนิบัติ ฯ มารดาผู้ให้กษีรรสในเบื้อง
 ค้น แด่ปกครองเราทั้งหลายมา เป็นที่ตั้งแห่งบุญกุศล เป็น
 มารดาแห่งโลกสวรรค์ แม้ฤษีผู้ บัณฑิต มารดาเด็กน้อง
 ไว้ปรนนิบัติ ฯ

เมื่อพระโพธิสัตว์ พรรณนาคุณมารดาแก่น้องชายด้วย ๒ คาถา
 แล้ว พอมารดากลับมานั่งอาสนะเดิม จึงกล่าวอีกว่า น้อง
 ได้มารดาผู้ทำกิจที่ทำได้ยากไว้ปรนนิบัติแล้ว เราแม้ทั้ง ๒ มารดา
 ได้ประทับประคองมาโดยลำบาก บัณฑิตน้องอย่าประมาทปรนนิบัติ
 ท่านไปเกิด อย่าให้ท่านบริโภคมลามาที่ไม่ดีอีกนะ เมื่อจะประกาศ
 ความที่มารดาเป็นผู้ทำกิจอันยากที่จะทำ จึงภาษิตคาถาเป็นอันมากว่า

อากงขมานา ปุตุตผลั เทวตาย นมสฺสติ
 นกขตฺตานิ จ ปุจฺจติ อุตฺตํจฺจนานิ จ ฯ

มารดาเมื่อปวารณาผด็บุตร ย่อมมอบนบเทพดา แด
ไต่ถามฤกษ์ฤดี แดทั้งทาย ต่อผู้ (ที่จะได้แก่ตน) ฯ

(อรรถกถาอธิบาย มีว่า) มารดาเมื่อปรารถนาเช่นนั้น ย่อม
 หอบน้อมบวงสรวงดวงเทพดาว่า ขอให้ข้าพเจ้ามีบุตรเกิด แดงตาม
 ฤกษ์ยามคือผู้ว่าบุตรคลอดออกฤกษ์ไหนอายุยืน ฤกษ์ไหนอายุไม่ยืน
 เปนต้น แดงถามถึงฤกษ์ว่าใน ๖ ฤกษ์ บุตรเกิดฤกษ์ไหนอายุยืน ฤกษ์ไหน
 อายุไม่ยืน หรืออีกนัยหนึ่งว่า มารดามิอายุได้เท่าไร มีบุตรอายุ
 จังจะยืน แดงเท่าไรอายุบุตรไม่ยืนเป้นต้น แดงถามถึงปถักนั้น ๆ

ตสฺสา อุตฺติ นหํตาย^๒ โหติ กพฺภสฺสวกกโม

เตน โทหพินี โหติ สุหทา เตน วจจติ ฯ

เมื่อมารดาอาบในฤดูแล้ง ครรภ์ก็คั่งมีอากาศให้แพ้ท้อง เหตุ
นี้บัณฑิตจึงเรียกว่า สุททา หญิงมีใจคั่งนี้ ฯ

(อ. มีว่า) เมื่อฤดูเกิดแล้ว มารดวอบในฤดูแล้ว ครรภ์

• คือ เหมันตะ ฤดูแล้ง สิริระ ฤดูแล้งเย็น วสันตะ ฤดูไม้ผลิดอกออกใบ
คิมหะ ฤดูร้อน วิสสาณะ ฤดูฝน สวหะ ฤดูร้อนอ้าว ฤๅ ๖ เช่นนี้ แบ่ง ๒ เดือน
ต่อกุด (อภิธาน.) ๑

๒ ช. เป็น อุตุนาตาบ (?) ๑

ก็ตั้งเพราะเหตุ * ประชุมกัน เพราะเหตุกรรมทั้งนั้นจึงเกิดแพทอง
 กาดนั้นมารดาเกิดความรักในบุตรธิดา ซึ่งเป็นประสาเกิดในท้อง
 ของคน ดังนั้นท่านจึงเรียกว่า สุหตา หญิงมีใจดี ๑

สัจจธรี วา อุณิ วา ปรีหริตวา วิชายติ

เตน สา ชนยนฺตี จ^๑ ชเนตฺตี เตน วุจฺจติ ๑

มารดานั้นบริหารกรรมมารดาบหนึ่ง หรือหย่อนกว่า ก็คัดอด
 บุตร เหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกว่า ชนยนฺตี บ้าง ชเนตฺตี บ้าง
 ว่าผู้ยังบุตรให้เกิด (แปลเหมือนกันทั้งสองศัพท์) ๑

ถนฺกฺชิเรน กิเณ อํคปาวูเรน^๒ จ

โรทนํ ปุตฺตํ โตเสตี^๓ โตเสนฺตี เตน วุจฺจติ ๑

ครั้นบุตรร้องไห้ มารดาก็ปดอบให้ชุ่มชื้นด้วยให้ดื่มนมบ้าง
 ด้วยขมิ้นกุ่มบ้าง ด้วยอุ้มประทับไว้กับทรวงบ้าง เหตุนี้ บัณฑิต
 จึงเรียกว่า โตเสนฺตี ผู้ปดอบบุตรให้ชุ่มชื้น ๑

ตโต วาตาดเป โฆเร มมฺมํ กตฺวา อุกฺกขติ^๔

ทาร์กํ อปฺปชานนฺตี^๕ โปเสนฺตี เตน วุจฺจติ ๑

* ม. ตาปิตโร จ สมนิปิตตา โหนติ มารดาบิดาทั้งหลายประชุมกัน ๑ มาตา จ
 อุตฺตํ โหติ มารดามีคุณ ๑ กนฺธพฺโพ จ ปจฺจุปฺภุจฺจิตโต โหติ สัตว์ที่จะพึงปฐฺสนธิปฺราภฏ
 จะเพาะหน้า ๑ (มหาตตฺตทาสาขะสูตร มัชฌิมนิกาย) ๑

ข. เป็น ๑ ชนยนฺตีติ ๑ ๒ - ปุปร- ๑ ๓ โรทนํ เอว โตเสตี ๑ ๔ มมฺมํ
 กตฺวา ว ทาร์กํ ๑ ๕ อปฺปชานนฺตํ โปเสนฺตี ๑

ถ้าตบนั้น มารดาได้เห็นบุตรซึ่งยังเป็นเด็กไม่รู้จักความ เดิน
อยู่ในกตางตมกตางแตกที่จัด ก็เข้ารับขวัญด้วยหัตถ์รักสนิท เหตุนั้น
บัณฑิตจึงเรียกว่า ไปเสนตี ผู้เลี้ยงดูบุตร ๑

ขณฺจ มาตุ ธนํ โหติ ขณฺจ โหติ ปิตุทฺธนํ^๑

อุกขมฺเบตสฺส^๒ โกเปติ อปี ปุตฺตสฺส โน ลีบา ๑

มารดาอย่าอวดสงวนทรัพย์ทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายมารดาแต่ฝ่ายบิดา
ไว้ ด้วยหมายใจว่าจะได้เป็นของ ๆ บุตรเราทั้งหลายดังนี้ ๑

เอวํ ปุตฺต อหํ ปุตฺต อิติ มาตา วิหณฺณติ

ปมตํ ปรทาเรสุ นิสฺสเว^๓ ปุตฺตโยพฺพเน

สายํ ปุตฺตํ อนาขนฺตํ อิติ มาตา วิหณฺณติ ๑

มารดาเมื่อต้องตั้งต้อนบุตรอยู่ว่าไป ว่า อย่างนี้ อย่างโน้น
ก็ลำบาก ๑ แต่เมื่อบุตรรุ่นหนุ่มกำลังคนของมัวเมาไปในปรทารกรรม
จนมืดค่ำก็ยังไม่วางบ้าน มารดาตั้งแต่จะร้อนใจ พุ่มพายน้าตา
คอยหาบุตรอยู่ ๑

เอวํ กิจฺฉากโต โปโส มาตุ อปริจารโก^๔

มาตริ มิจฺฉา จริตฺวาน นิริยํ โส อุปปชฺชติ ๑

บุตรอันมารดาเลี้ยงดูมายากแค้นถึงปานนี้แล้ว แต่ไม่บำรุง
ท่านตอบ บุตรนั้นจัดว่าประพฤตินิดในมารดา ย่อมเข้าถึงฐานะอัน
หาความเจริญมิได้เลย ๑

๑. เปน ๑ ปิตุ ธนํ ๑ ๒. อุกขมเบตสฺส ๑ ๓. นิสฺสเว แปลว่า เก่งขึ้น ๑ ๔. รโก ๑

เอวํ กิจฺจํโกโต โปโส ปิตุอปฺปจฺจาริโก^๑

ปีตรี มิจฺฉา จริตฺวาน นิริยํ โส อูปฺปชฺชติ ฯ

(แปลเหมือนอันคั้น ต่างแต่เปลี่ยนว่า บิดา ในที่แห่ง มารดา
เท่านั้น) ฯ

ชนมฺปิ^๒ ชนกามานํ นสฺสติ อิติ เม สุตํ

มาตริ อปฺปจฺริตฺวาน กิจฺฉํ วา โส นิคฺคจฺจติ ฯ

เราได้สดับมาว่า เพราะไม่บำรุงมารดา แม้ทรมณ์สมบัติที่
เกิดแก่บุตรผู้มีความอยากได้ทั้งหลาย ย่อมจะฉิบหายไ้ หรือ
อีกอย่างหนึ่ง บุตรนั้นย่อมจะถึงความทุกข์ยากเป็นเทียงแท้ ฯ

ชนมฺปิ^๓ ชนกามานํ นสฺสติ อิติ เม สุตํ

ปีตรี อปฺปจฺริตฺวาน กิจฺฉํ วา โส นิคฺคจฺจติ ฯ

(แปลเหมือนอันคั้น ต่างแต่เปลี่ยนว่า บิดา ในที่แห่ง มารดา
เท่านั้น) ฯ

อานนฺโท จ ปโมโท^๔ จ สทา หสฺติกัฬิตี

มาตริ ปฺปจฺริตฺวาน ลพฺภเมตํ วิชานตา^๕ ฯ

ความรื่นเริงบันเทิงจิตต์ แสดงความเด่นหัวในกาลทุกเมื่อ ทั้ง
บัณฑิตผู้รู้เหตุผลประจักษ์จะพึงได้ ก็เพราะบำรุงมารดา ฯ

อานนฺโท จ ปโมโท^๖ จ สทา หสฺติกัฬิตี

ปีตรี ปฺปจฺริตฺวาน ลพฺภเมตํ วิชานตา^๗ ฯ

(แปลเหมือนอันคั้น ค้างแต่เปลี่ยนว่า บิดา ในที่แห่ง มารดา เท่านั้น) ๑

ทานญ ปิยวาจา^๑ จ อตุลจริยา จ ยา อิธ

สมานคตคา^๒ จ ธมฺเมสุ ตตฺถ ตตฺถ ขณฺหาหิ

เอเตปิ สงฺกหา โลเก ปรตฺตสาณฺณิย ขายโต^๓ ๑

ดังคหะวักขุทั้งหลาย คือทาน การให้^๑ ปิยวาจา เจริญ
คำน่ารัก^๑ อตุลจริยา ประพฤติให้เป็นประโยชน์^๑ สมานคตคา
ความเป็นผู้มีคน เสมอในธรรมทั้งหลาย ตามควรใน ที่นั้น ๆ^๑ ดี
ประการเหล่านี้แล ย่อมมีใน โลก เหมือนเพดามีแก้ว ๆ จึงเด่น
ไปได้ฉะนั้น ๑

(อ. มีว่า) บุตรควรให้วัตถุที่ควรให้ แก่มารดาบิดาทั้งหลาย
ควรกล่าวคำอ่อนหวานต่อท่าน ควรช่วยเหลือในกิจที่เกิดขึ้นแก่ท่าน
ให้สำเร็จไป ซึ่งจัดเป็นการประพฤติกให้เป็นประโยชน์แก่ท่าน ควร
กระทำตนให้สม่ำเสมอในธรรมคือสัมมาคารวะต่อท่าน โดยอปจาย
นะวิธี มีการบไหว้เป็นต้น ทั้งในท่ามกลางบริษัททั้งในที่ลับ
หาเป็นแต่ทำในที่ลับแต่ในชุมชนไม่ทำไม่ ๑

ข. แปล ๑ ปิยวาสาญจ (?) ๑ ๒ - นคตคา ๑

* ถ้าเป็นคาถาเช่นนี้ ได้ ๕๒ คาถา หมกทั้งเรื่องด้วยกัน ถ้าตั้งแต่จำนวน ๘๓ นี้ไป
เป็น ๔ บาทเป็นคาถา ๆ เว้นไปคงได้ ๕๓ คาถา อย่างคัมภีร์ยุโรป ก็คือเท่ากับปลีกเอา
กึ่งคาถาของจำนวนนี้ กับของจำนวน ๕๑ ประสมกัน ก็ได้อีก ๑ คาถา จึงเป็น ๕๓ พึง
ทราบว่าที่คลาดกันคือตรงนี้ไป ๑

เอเต จ^๑ สงฺกหา นสฺสุ^๒ น มาตา ปุตุตการณา
 ลเภถ มานํ ปุขํ วา^๓ ปิตา วา ปุตุตการณา ฯ
 ผิสังคหะวตฺถุทั้งหลายนี้ จะไม่พึงมีในโลก มารดาหรือบิดา
 ก็จะไม่ได้รับความนับถือแสดงความบูชา เพราะเหตุบุตรเลย ฯ

ยสฺมา จ สงฺกหา เอเต สมมเปกฺขนติ ปณฺหิตา
 ตสฺมา มหตฺตํ ปปโปนติ ปาสงฺสา จ ภวนฺติเต ฯ
 เหตุใดบัณฑิตทั้งหลาย มาพิจารณาเห็นสังคหะวตฺถุเหล่านี้ว่า
 เป็นกิจควรทำแท้ เหตุนี้บัณฑิตทั้งหลายนั้น ย่อมถึงความเป
 คนใหญ่คนโตได้ ทั้งเป็นผู้ได้รับความยกย่องสรรเสริญด้วย ฯ

พฺรหฺมาติ^๔ มาตาปิตโร ปุพฺพาจริยาติ วุจฺजे
 อาหุเนยฺยา จ ปุตฺตานํ ปชฺชาบ อนุกมฺปกา ฯ
 มารดาบิดาทั้งหลายผู้กรุณาแก่บุตร ชิดชิด เป็นประชา ของ คน
 บัณฑิตย่อมเรียกว่าเป็นมหาพรหม^๑ บ้าง บุรพจารย์^๒ บ้าง อาหุ
 เนยยะบุตคต^๓ บ้าง ของบุตรทั้งหลาย ฯ

ย. เปน ๑ อ ๑ ๒ นาสฺสุ ๑ ๓ ปุขญจ ๑ ๔ หิ ๑

โดยอรรถว่า ๑ ท้าวมหาพรหมมีพรหมวิหาร ๔ (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา)
 ต่อสัถยิกายฉันทใด มารดาบิดาก็มีพรหมวิหาร ๔ นั้น ต่อบุตรของตน ๆ ฉันทนั้น เหตุนี้
 จึงเป็นมหาพรหมของบุตร ฯ ๒ ขรรพดาเมื่อบุตรจับถ้ำเนียบกรูไต่เชิงสา ก็ได้จากมารดา
 บิดาเป็นเบื้องต้นก่อนครุอาจารย์ ไร ๆ หมค เหตุนี้ มารดาบิดาจึงเป็นบุรพจารย์ อาจารย์
 เบื้องต้นของบุตร ฯ ๓ มารดาบิดามีคุณูปการแก่บุตรมากมายนก โดยประการทั้งส้น
 เหตุนี้ จึงเป็นอาหุเนยยะบุตคตควรรับสักการบูชาของบุตร ฯ ในอรรถกถาชาดกนี้ไม่มี
 อธิบายเลข จึงอธิบายเพิ่มไว้เล็กน้อย ตามสำเนาในมงคที่ปนี ฯ

ตสุม่า หิ เต นมสฺเสยฺย สกฺกเรยฺยาถ ปณฺหิโต
 อนฺเนน อโถ ปาเนน วตฺเตน สยเนน จ
 อจุจาทเนน นุทาเปน ปาทานํ โธวเนนจ ฯ

เพราะเหตุนี้แล บุตรผู้มีปรีชาควรนอนหมั่นดัดการมารดาบิดา
 ทั้งหลายด้วยเข้าน้ำล้างหมั่นแต่งท่อน ด้วยให้อาบน้ำทาของหอม
 แต่งแต่งเท่าเปนครั้น ฯ

ตถ นํ ปาริจรียา มาตาปิตุสุ ปณฺหิตา
 อีเชว นํ ปสฺสฺสนติ^๑ เปจฺจ สกฺเค ปโมทติ^๒ ฯ

เพราะความบำรุงในมารดาบิดาทั้งหลายนั้น บัณฑิตทั้งหลาย
 ย่อมสรรเสริญบุตรผู้มีปรีชาในโลกนี้ ครั้นเขาจะโลกนี้ไปแล้ว
 ก็ยังจะปรมาโมทย์ในโลกลดวรรคอีก ฯ

พระโพธิสัตว์ได้แสดง ขรรพเทศาจบลงแต่ที่ ประหนึ่ง ว่า พลิกล
 ดุเนรบุรพตฺชน ด้วยประการดังนี้ ฯ พระราชาทั้งหลายเหล่านั้น
 พร้อมทั้งพดนิกาย ต่างพากันเลื่อมใสทั้งสิ้น ฯ ครั้นนั้นพระ
 โพธิสัตว์ตั้งสอนพระราชาทั้งหลายเหล่านั้นว่า บรมบพิตรทั้งหลาย
 จงทรงดำรงอยู่ในเบญจศีล แลมีพระศัสมิได้ประมาณในที่จจะทรง
 บำเพ็ญพระราชกุศลมีทานเป็นต้นเกิด แล้วตั้งเด็จจจะพระราชาทั้งหลาย
 เหล่านั้นกลับไป ฯ พระราชาทั้งหลายเหล่านั้น ทรงครองราชย์
 โดยธรรม เมื่อถึงคณิชาตพระชนม์ ได้เสด็จอุปบัติในโลกลดวรรค

ย. เปน ๑ อี เชว ปสฺสฺสนติ ๑ ๒ เปจฺจ สกฺเค จ ปโมทติ ๑

ทิพยายทุก ๆ พระองค์ ฯ พระโพธิสัตว์แด่พระดาบสนันทบัณฑิต
ได้ปรนนิบัติมารดาบิดาจนครบเท่าสิ้นชีพ แด่ได้ไปเกิดนพรหม
โลก ฯ

สตถา อิมิ ชมมเทสนิ อหริตฺวา สมเด็จพระบรมโลกุตต
มาจารย์ ครั้นทรงนำธรรมเทศนาคืออดีตนิทานนั้นมาแล้ว จึงทรง
ประกาศพระจุลาริยดัง ณัจจุปรีโยธาน ภิกษุผู้ปฏิบัติมารดา
ได้ประติษฐานอยู่ในพระโศกาคิมล แด่ทรงประมวลขนาดกว่า
มารดาบิดาของเราตถาคในภวณัน ได้มาเปนมหาราชตระกูล
ณบดิน อัสสราธิบดินโนชราช คือดำริบุตร กรุงกษัตริย์ ๑๐๑
คืออดีตมหาต้าวก แด่ต้าวของคอื่น ๆ พดนิยาย ๒๔ อีกโชนิ คือ
พุทธบริษัท นันทบัณฑิต คืออานนท์ โฉนดบัณฑิต คือตถาคค
ดัมมาตัมพุทธเจ้า แด ฯ

จบโฉนดบันทึก





